

**ПАЁМИ
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ
ТОҶИКИСТОН**



**ВЕСТНИК
АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ
ТАДЖИКИСТАНА**

**BULLETIN
OF THE ACADEMY OF EDUCATION
OF TAJIKISTAN**

*Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ ва таълимӣю методӣ аз соли 2007 нашр мешавад
Научно-просветительский и учебно-методический журнал издаётся с 2007 года
Scientific and educational – methodical journal published since 2007*

№ 4 (41), 2021



САРМУҲАРРИР:

БОБИЗОДА Ғ.М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои биологӣ ва фармачевтӣ, профессор, президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

МУОВИНИ САРМУҲАРРИР:

КАРИМЗОДА М.Б. – номзоди илмҳои филологӣ, саркоотиби илмии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

КОТИБИ МАСЪУЛ:

МУҲИДДИНЗОДА Б. – мудири шуъбаи педагогикаи муқоисавӣ ва мактаби муосири Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

ЛУТҒУЛЛОЗОДА М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

КАРИМОВА И.Х. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШАРИҒЗОДА Ғ. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

НУЪМОНОВ М. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШЕРБОЕВ С. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

НЕЪМАТОВ С.Э. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ГУЛМАДОВ Ғ. – доктори илмҳои педагогӣ

КАМОЛЗОДА С. – номзоди илмҳои педагогӣ, мудири шуъбаи таҳсилот ва технологияи педагогикаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

ИМОМЗОДА М.С. – вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

РАҲИМӢ Ғ.Қ. – президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

САЛОМИЁН М.Қ. – муовини якуми вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИМАТОВА Л.М. – директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии АТТ

ҚУРБОНЗОДА Х. – ректори Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф

Маҷалла ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.

Маҷалла ба Феҳристи наирияхои илмии тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.06.2019 ворид шудааст.

Маҷалла ба манбаи маълумоти Индекси иқтибосҳои илмии Россия ворид карда шудааст.

Маҷалла таҳти № 059/МҶ 17-уми апрели соли 2018 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон сабти ном шудааст.

Суроға: 734063, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ – 126, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

E-mail: att@maorif.tj **Сомона:** payom-att.tj **Тел:** +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

ISSN 2222-9809



2 2 2 2 9 8 0 9

© Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, 2021

Индекси обуна: 77727





ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

БОБИЗОДА Г.М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор биологических наук, доктор фармацевтических наук, профессор, президент АОТ

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

КАРИМЗОДА М.Б. – кандидат филологических наук, главный учёный секретарь АОТ

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

МУХИДДИНЗОДА Б. – зав. отделом сравнительной педагогики и современной школы Академии образования Таджикистана

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ЛУТФУЛЛОЗОДА М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

КАРИМОВА И.Х. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШАРИФЗОДА Ф. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

НУЪМОНОВ М. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШЕРБОЕВ С. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

НЕГМАТОВ С.Э. – доктор педагогических наук, профессор

ГУЛМАДОВ Ф. – доктор педагогических наук

КАМОЛЗОДА С. – кандидат педагогических наук, зав. отделом образования и педагогических технологий Академии образования Таджикистана

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

ИМОМЗОДА М.С. – министр образования и науки Республики Таджикистан

РАХИМИ Ф.К. – президент Национальной Академии наук Таджикистана

САЛОМИЁН М.К. – первый зам. министра образования и науки Республики Таджикистан

ИМАТОВА Л.М. – директор Института развития образования имени А. Джамии АОТ

КУРБОНЗОДА Х. – ректор Республиканского института повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования

Журнал печатается на таджикском, русском и английском языках.

Журнал входит в Перечень рецензируемых научных журналов ВАК при Президенте Республики Таджикистан от 03.06.2019.

Журнал включён в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ).

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан 17 апреля 2018 года за № 059/МД.

Адрес: 734063, г. Душанбе, ул. Айни – 126, Академия образования Таджикистана

E-mail: att@maorif.tj **Сайт:** rayom-att.tj **Тел:** +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809



Индекс подписки: 77727





CHIEF EDITOR:

BOBIZODA G.M. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, the doctor of Biological sciences, doctor of pharmaceutical sciences, professor, The President of AET*

DEPUTY CHIEF EDITOR:

KARIMZODA M.B. – *Candidate of Pedagogical Sciences, Chief Scientific Secretary of AET*

EXECUTIVE SECRETARY:

MUHIDDINZODA B. – *Head of the Department of Comparative Pedagogy and the Modern School of the Academy of Education of Tajikistan*

EDITORIAL TEAM:

- LUTFULLOZODA M.** – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor*
KARIMOVA I.KH. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor*
SHARIFZODA F. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor*
NUMONOV M. – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan Doctor of pedagogical sciences, professor*
SHERBOEV S. – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan Doctor of pedagogical sciences, professor*
NEGMATOV S.E. – *Doctor of pedagogical sciences, professor*
GULMADOV F. – *Doctor of pedagogical sciences*
KAMOLZODA S. – *Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Education and Pedagogical Technology of the Academy of Education of Tajikistan*

EDITORIAL COUNCIL:

- IMOMZODA M.S.** – *Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan*
RAHIMI F.K. – *President of the National Academy of Sciences of Tajikistan*
SALOMIYON M.Q. – *first deputy Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan*
IMATOVA L.M. – *Director of the Institute for the Development of Education named after A. Jami AET*
KURBONZODA X. – *Rector of the Republican Institute for Advanced Studies and retraining of educators*

The journal is published in Tajik, Russian and English languages.

The journal is included in the List of reviewed scientific journals of the higher attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan from 03.06.2019.

The journal is included in the database Of the Russian science citation index

The journal was registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan on April 17, 2018 under No. 059 / MD.

Address: 734063, Dushanbe, 126 Ayni Str., Academy of Education of Tajikistan

E-mail: att@maorif.tj Site: payom-att.tj Tel: +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809



Subscription index: 77727



© Academy of Education of Tajikistan, 2021

МУНДАРИЧА
СИЁСАТИ МАОРИФ

Саҳ.

КАРИМОВА И.Х., МИРЗОЕВА Н.Р.

Саёҳат ба мактабҳои типӣ нав..... 11 – 13

БАЙЗОЕВ А.М.

Густариши таълими забони тоҷикӣ ба хориҷиён дар даврони истиқлолият..... 14 – 20

МАСЪАЛАҲОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА

ЗАЙТМЕТОВ Ҳ.А., ҚОДИРОВА Н.Ш.

Таҳлили психологӣ нутқи шоирона ҳамчун асоси руида тахайюлотӣ хонанда..... 21 – 25

ДАВЛАТОВ Д.Р., ТАЙГУНШОЕВА А.Г.

Баъзе қонуниятҳои ва шартҳои тамринҳои варзишӣ..... 25 – 33

ГУЛМАДОВ Ф., ШАРИФОВА Б.Н.

Баъзе мулоҳизаҳо оид ба муносибати босалоҳият тайёр намудани омӯзгорони ояндаи фанни биология ба тарбияи фарҳанги экологӣ хонандагон..... 33 – 39

КАМОЛЗОДА С., СУЛТОНОВ И.С.

Асоснокӣ самтгирии машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ дар ташиаккули тарзи ҳаёти солимӣ хонандагонӣ синфҳои болоӣ..... 39 – 46

МАРОФИЕВ Ф.М.

Баландбардории салоҳияти касбии омӯзгорони ояндаи фанни технологияи иттилоотӣ дар донишгоҳҳои омӯзгорӣ..... 46 – 51

НОСИРОВ С.Ш.

Афзалиятнокӣ таълим дар ташиаккули донишҳои зеҳнӣ, маҳорат ва малакаҳои хонандагон: назария ва амалия..... 51 – 61

САЛИЕВ О.Қ.

Шаклҳо ва усулҳои асосии ташиаккули кардани рақобатнокӣ мутахассисони оянда..... 61 – 67

СОДИҚОВА М.С.

Технологияи таълими педагогӣ..... 67 – 72

ҲОҶАЕВ А.А.

Омӯзиши ва таҳлили асосҳои илмӣ-педагогӣ категорияҳои салоҳияти касбии омӯзгор..... 73 – 77

ҲУСАЙНОВ Ф.Р., ҲАМЗААЛИИ Р.

Таҳлили муқоисавӣ афсонаҳои русӣ ва тоҷикӣ..... 77 – 84

НАЗАРОВА М.Р., ХОЛМАТОВА М.А.

Таълими лексикаи маҳсус (тиббӣ) дар дарсҳои забони русӣ Донишгоҳи тиббӣ..... 85 – 88

ҲАЙДАРОВА М.М.

Татбиқи шароитҳои педагогӣ ташиаккули ҳисси ватандӯстии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзиши таълимӣ..... 88 – 95

КАРИМЗОДА М., АБДУЛАХАДОВА А.С.

Ташиаккули салоҳияти донишҷӯён забони хориҷӣ - муҳимтарин вазифаи раванди таълим ва тайёрии касбии донишҷӯён..... 96 – 102

ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМ

БОБОЗОДА А.А.

Хизматрасониҳо, нақш ва пешрафти интернет дар таҳкими таҳассусҳои коммуникатсионии муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон: таҳлил ва таҳқиқ нисбат ба дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ..... 103 – 110

ИСОЕВА Д.С.

Аҳамият ва нақши дарсҳои технология дар тарбияи меҳнатии хонандагон 110 – 116

МУРОДОВ М.К.

Зарурияти истифодаи моделҳои иттилоотӣ дар раванди таълим..... 116 – 120

Ба таваҷҷуҳи муаллифон 121

СОДЕРЖАНИЕ

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

КАРИМОВА И.Х., МИРЗОЕВА Н.Р. <i>Экскурсия в школы нового типа.....</i>	11 - 13
БАЙЗОЕВ А.М. <i>Развитие обучения таджикскому языку в качестве иностранного в период независимости.....</i>	14 – 20

ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ

ЗАЙТМЕТОВ Х.А., КОДИРОВА Н.Ш. <i>Психологический анализ поэтической речи как основа развития читательского воображения.....</i>	21 – 25
ДАВЛАТОВ Д.Р., ТАЙГУНШОЕВА А.Г. <i>Некоторые закономерности и принципы спортивной тренировки.....</i>	25 – 33
ГУЛМАДОВ Ф., ШАРИФОВА Б.Н. <i>Некоторые размышления о компетентностном подходе в подготовке будущих учителей биологии к воспитанию экологической культуры учащихся.....</i>	33 – 39
КАМОЛЗОДА С., СУЛТОНОВ И.С. <i>Обоснованность ориентировки занятий физической культурой на формирование здорового образа жизни старшеклассников.....</i>	39 – 46
МАРОФИЕВ Ф.М. <i>Повышение профессиональной компетентности будущих преподавателей информационных технологий в педагогических вузах.....</i>	46 – 51
НОСИРОВ С.Ш. <i>Приоритетность обучения в формировании интеллектуальных знаний, умений и навыков учащихся: теория и практика.....</i>	51 – 61
САЛИЕВ О.К. <i>Основные формы и методы формирования конкурентоспособности будущих специалистов.....</i>	61 – 67
СОДИКОВА М.С. <i>Педагогическая технология обучения.....</i>	67 – 72
ХОДЖАЕВ А.А. <i>Изучение и анализ научно-педагогических основ категории профессиональной компетенции учителя.....</i>	73 – 77
ХУСАЙНОВ Ф.Р., ХАМЗААЛИИ Р. <i>Сопоставительный анализ русских и таджикских сказок.....</i>	77 – 84
НАЗАРОВА М.Р., ХОЛМАТОВА М.А. <i>Обучение специальной (медицинской) лексике на занятиях русского языка в медицинском университете.....</i>	85 – 88
ХАЙДАРОВА М.М. <i>Реализация педагогических условий формирования патриотических ценностей у студентов в процессе учебных практик.....</i>	88 – 95

КАРИМЗОДА М., АБДУЛАХАДОВА А.С.

Формирование иноязычной компетенции - важнейшая задача образовательного процесса и профессиональной подготовки студентов..... 96 – 102

ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ

БОБОЗОДА А.А.

Услуги, роль и развитие интернета в укреплении коммуникационных специальностей в высшие учебные заведения Таджикистана: анализ и исследование по сравнению с другими странами Центральной Азии..... 103 – 110

ИСОЕВА Д.С.

Значение и роль уроков технологии в трудовом воспитании учащихся технологии..... 110 – 116

МУРОДОВ М.К.

Необходимость использования информационных моделей в учебный процесс..... 116 – 120

К сведению авторов 121

CONTENTS

EDUCATIONAL POLICY	<i>Pag.</i>
KARIMOVA I. KH., MIRZOEVA N.R. <i>Excursion to new type schools.....</i>	11 - 13
BAYZOEV A.M. <i>Development of teaching the tajik language as a foreign language during the period of independence.....</i>	14 – 20
GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY	
ZAYTMETOV KH.A., KODIROVA N.SH. <i>Psychological analysis of poetical speech as a basis for the development of the reading imagination.....</i>	21 – 25
DAVLATOV D.R., TAYGUNSHOEVA A.G. <i>Some patterns and principles of sports training.....</i>	25 – 33
GULMADOV F., SHARIFOVA B.N. <i>Some reflections on the competence-based approach in preparing future teachers of biology to educate ecological culture of students.....</i>	33 – 39
KAMOLZODA S., SULTONOV I.S. <i>The validity of the orientation of physical culture classes on the formation of a healthy lifestyle of high school students.....</i>	39 – 46
MAROFIEV F.M. <i>Increasing the professional competence of future teachers of information technologies in educational universities.....</i>	46 – 51
NOSIROV S.SH. <i>Learning priority in the formation of intellectual knowledge, abilities and abilities of students: theory and practice.....</i>	51 – 61
SALIEV O.K. <i>Basic forms and methods of forming competitiveness of future specialists.....</i>	61 – 67
SODIKOVA M.S. <i>Pedagogical teaching technology.....</i>	67 – 72
KHODZHAEV A.A. <i>Study and analysis of the scientific and pedagogical foundations of the category of professional competence teacher.....</i>	73 – 77
HUSAYNOV F.R., KHAMZAALII R. <i>Comparative analysis of russian and tajik fairies.....</i>	77 – 84
NAZAROVA M.R., KHOLMATOVA M.A. <i>Teaching special (medical) vocabulary in russian language classes at a medical university.....</i>	85 – 88
H Aidarova M.M. <i>Implementation of pedagogical conditions of formation patriotic values of students in the process of educational practices.....</i>	88 – 95

KARIMZODA M., ABDULAHADOVA A.S. <i>Formation of foreign language competence - the important task of the educational process and vocational training of students.....</i>	96 – 102
--	----------

TEACHING TECHNOLOGY

BOBOZODA A.A. <i>Services, role and development of internet in strengthening the communication specialties in higher educational institutions of Tajikistan: analysis and research in comparison with other Central Asian countries.....</i>	103 – 110
ISOEVA D.S. <i>The value and role of labor education in the system of training students in technology lessons.....</i>	110 – 116
MURODOV M.K. <i>The need to use information models in the learning process.....</i>	116 – 120
For authors.....	121

**СИЁСАТИ МАОРИФ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА
EDUCATIONAL POLICY**

ЭКСКУРСИЯ В ШКОЛЫ НОВОГО ТИПА

КАРИМОВА Ирина Холовна – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор, вице-президент Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, **E-mail:** gumanizm@mail.ru, **тел:** +(992) 907 72 55 94

МИРЗОЕВА Наргис Рузобековна – соискатель Института развития образования имени Абдурахмана Джамии Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, **E-mail:** golo_78@mail.ru, **тел:** +(992) 93 199 80 00, 919 65 53 78

Авторы статьи рассматривают вопросы создания школ нового типа в суверенном Таджикистане, как одним из типов образовательных учреждений и отмечают, что они возникали, как надежда на демократические перемены. Целью организации школ нового типа является поднятие образования на новый, более качественный уровень, всесторонне развивать компетенции учеников и в тоже время помочь им проявить себя как личность.

Ключевые слова: обучение, образование, развитие, формирование, воспитание, лицей, гимназия, одаренные дети.

САЁХАТ БА МАКТАБҲОИ ТИПИ НАВ

КАРИМОВА Ирина Холовна – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор, ноиби президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** gumanizm@mail.ru, **тел:** +(992) 907 72 55 94

МИРЗОЕВА Наргис Рузобековна – унвонҷӯйи Пажӯҳишироҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни, 126, **E-mail:** golo_78@mail.ru, **тел:** +(992) 93 199 80 00, 919 65 53 78

Муаллифони мақола масъалаи таъсиси мактаби типии навро дар Тоҷикистони соҳибистиклол ҳамчун яке аз навҳои муассисаҳои таълимӣ баррасӣ намудаанд. Онҳо ба дигаргуниҳои демократии бавучудодамада умед баста, таъкид намудаанд, ки мақсад аз он иборат аст, ки таълимро ба дараҷаи сифатан нав баланд бардошта, инкишофи қобилияти зеҳнии хонанда ба таври ҳамачониба амалӣ карда шавад. Дар баробари ин муаллифон иброз менамоянд, ки зимни таълим ба масъалаи худшиносии кӯдакон низ аҳамияти дода шавад.

Вояҳои асосӣ: таълим, таҳсилот, инкишоф, ташаккул, тарбия, литсей, гимназия, кӯдакони болаёқат.

EXCURSION TO NEW TYPE SCHOOLS

KARIMOVA Irina Kholovna – academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of pedagogical sciences, professor, Dushanbe, Ayni str. 126, **E-mail:** gumanizm@mail.ru, **Phone:** + (992) 907 72 55 94

MIRZOEVA Nargis Ruzibekovna – Applicant of the IDE named after A. Jami, Dushanbe, 126 Ayni Str., **E-mail:** golo_78@mail.ru, **Phone:** + (992) 93 199 80 00, 919 65 53 78

The authors of the article consider the issue of creating a new type of school in sovereign Tajikistan, as a type of educational institution. They appeared as hope for democratic change. The goal was to raise education to a new level, higher quality level, to comprehensively develop the students and at the same time help them to identify and show their individuality.

Keywords: training, education, development, formation, upbringing, lyceum, gymnasium, gifted children.

Национальная школа республики имеет определенный положительный опыт обучения и воспитания подрастающего поколения. Перестроечные процессы, которые начались в нашей стране в середине 80-х - начале 90-х годов XX века, коснулись и образования.

В Республике Таджикистан в годы независимости в результате проводимых реформ стали наблюдаться изменения и в сфере образования и науки. Традиционные учебные учреждения начали конкурировать с создающимися школами нового типа, а также и частными гимназиями. Стали появляться новые педагогические идеи, совершенствуется педагогический процесс, где основой становится личностно-ориентированный подход в образовании, вовлечение учащихся в творческую и исследовательскую деятельность, на развитие учащихся и учителей, умение самостоятельно вести поисковую работу.

Начиная с 90-х годов прошлого столетия, стало наблюдаться снижение сокращения бюджетного финансирования, и в это время, как альтернатива государственным образовательным учреждениям, стали появляться школы нового типа как государственные, так и частные, а также совместные с зарубежными государствами образовательные учреждения (лицеи, гимназии, колледжи и др.). Эти школы нового типа стали предоставлять возможность получения образования более высокого качества на основе новых знаний, лучших методик и лучших условий обучения для тех, кто был готов платить за обучение. Такие учебные учреждения были ориентированы на детей с высокими качественными запросами, обеспечивающие обучение на более высоком уровне: стандарты, учебные планы, учебники и учебные пособия и эту роль на себя взяли лицеи, гимназии, школы и лицеи для одаренных детей и т.д.

Следует отметить, что во время становления образовательных учреждений нового типа они не имели ярко выраженных различий между собой. Частные школы, лицеи, гимназии, центры стали появляться по инициативе педагогических коллективов, родителей и гражданской общественности. Названия школ нового типа, скорее всего, определяли только их статус. Из года в год, набирая обороты, ситуация менялась и школам нового типа стали присущи профильность, академизм, достаточно высокое качество обучения и индивидуальный подход к обучающимся. Формирование негосударственного, частного сектора образования произошло в результате развития рыночных отношений. Возникновение школ нового типа — это результат неспособности решать актуальные образовательные задачи, связанные с существенной трансформацией жизни в стране. Зарекомендовав себя как школы с высоким уровнем преподавания, правительством Республики Таджикистан было дано поручение Министерству образования Республики Таджикистан, расширить сеть таких учебных заведений во всех регионах республики.

Усилия педагогических коллективов школ нового типа были направлены на достижение максимальной эффективности влияния учебно-воспитательного процесса на

развитие личности воспитанников, повышение культуросберегающей педагогической деятельности. Бесспорно, что между образованием и культурой наблюдается соответствие. Где есть культура, там можно говорить об образовании в подлинном смысле. И прежде и сейчас остро стоят вопросы сохранения национальных и мировых культурных ценностей, с которыми в учебно - воспитательном процессе приобщается воспитанник.

Стали появляться гуманитарные лицеи, происходит гуманизация гуманитарного образования и следует отметить, что под гуманитаризацией школы нового типа понималось лишь увеличение количества предметов гуманитарного цикла, наблюдалось сохранение стереотипов организации учебно-воспитательного процесса по знаниево - дисциплинарной модели, которая не обеспечивала гуманизацию отношений между участниками педагогического процесса и управления гимназической системой в целом. Как было отмечено нами выше, в начале 1990- х годов в республике стали создаваться новые, инновационные образовательные учреждения, такие как таджикско-турецкие лицеи, лицеи, гимназии, частные школы и др. По сведениям Министерства образования и науки РТ в 1996-1997 уч. г. в республике работало 44 школы нового типа, из них 12 гимназий, 32 лицея, а в 1997 уч. г. число этих школ составило 58, из них 36 гимназий, 22 лицея, Республиканский интернат для одаренных детей. За 30 лет в республике было построено 173 лицея, гимназий, школ нового типа, международных школ и учреждений для одаренных детей и 196 частных детских садов и школ. В них обучается около 150 тыс. детей.

К новому типу школ мы относим и специальные президентские школы, гимназии для одаренных детей, президентские лицей- интернаты для одаренных детей Республики Таджикистан. Такие школы стали функционировать под патронажем Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в различных регионах республики. Эти инновационные образовательные учреждения отличало качественное обучение, глубокие знания учащихся, инновационные методики преподавания, наличие современных технических средств обучения и призовые места участников республиканских, региональных и международных уровней. Данные образовательные учреждения были первыми ласточками и педагогическими экспериментальными площадками в Таджикистане.

Нельзя не сказать и о трудностях, с которыми столкнулись новаторы своего дела. И прежде всего это отсутствие финансов и правового механизма, отсутствие отдельного помещения, отдельных учебных программ и учебников нового поколения, повышение профессионального уровня педагогического коллектива и др. Решение данных проблем нашло свое отражение в становлении и развитии школ нового типа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон РТ Об образовании, Д.,2013.
2. Закон РТ Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей. Д., 2013.
3. Каримова, И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования. Дисс., Д.,2000.
4. Типовые Положения о лицеях, гимназиях.
5. Хамидов, Р.А. Создание и деятельность школ нового тира в Согдийской области в условиях независимости Таджикистана. Д, 2020.
6. Хусейн-заде, М.О. «Народное образование Республики Таджикистан в период суверенитета», 1991-2001 гг.

ГУСТАРИШИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ БА ХОРИҶӢ ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

БАЙЗОЕВ Азим Муҳамадиевич – номзоди илми филология, сармутахассиси шуъбаи таҳсилот ва технологияи педагогии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 126. **E-mail:** azim_b@mail.ru, abayzoev@gmail.com, **тел.:** +(992) 907907017

Мақола ба ташаккул ва рушди таълими забони тоҷикӣ ба сифати забони хориҷӣ дар каламрави Тоҷикистон ва берун аз он бахшида шудааст. Қайд гардидааст, ки таълими забони тоҷикӣ ҳамчун забони хориҷӣ маҳз баъди ба истиқлолияти давлатӣ соҳибгардидани Тоҷикистон, рушди робитаҳои дипломатӣ, илмӣ ва фарҳангии он бо кишварҳои хориҷӣ имконпазир гардид.

Таълими муназзами забони тоҷикӣ ба хориҷиён ибтидои солҳои навадуми асри гузашта оғоз гардид, вале то ибтидои солҳои 2000-ум китоби дарсӣ барои омӯзиши хориҷиён вучуд надошт. Дар ибтидои солҳои 2000-ум дар Тоҷикистон (А. Байзоев, Ҷ. Ҳайвард), ИМА (А. Байзоев, Ҷ. Ҳайвард, Ҷ. Перри, М. Хилман, Н. Хучаёри), Олмон (И. Шинҷӣ) ва Федератсияи Россия (Е. Семенова, В. Иванов, Х.Хушқадамова) ба таъри расиданд. Дар мақола хусусиятҳо ва ҳадафҳои ҳар яке аз ин китобҳо тавсиф ёфтаанд.

Муаллиф қайд мекунад, ки ханӯз ҳам дар таълими забони тоҷикӣ ба сифати забони хориҷӣ мушкилоти қобили назар вучуд дорад. Дар ин замина муаллиф таҳия ва татбиқи Стандарти давлатии забони тоҷикиро ба сифати забони хориҷӣ зарур мешуморад.

Вожаҳои асосӣ: забони тоҷикӣ, забони хориҷӣ, таълим, метод, лугат, грамматика, стандарт.

РАЗВИТИЕ ОБУЧЕНИЯ ТАДЖИКСКОМУ ЯЗЫКУ В КАЧЕСТВЕ ИНОСТРАННОГО В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

БАЙЗАЕВ Азим Муҳамадиевич – кандидат филологических наук, главный специалист отделом образования и педагогических технологий Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126. **E-mail:** azim_b@mail.ru, abayzoev@gmail.com, **тел.:** +(992) 907907017

Статья посвящена становлению и развитию преподавания таджикского языка как иностранного в Таджикистане и за рубежом. Отмечается, что преподавание таджикского языка как иностранного стало возможным только после обретения Таджикистаном независимости, развития его дипломатических, научных и культурных связей с зарубежными странами.

Регулярное и систематическое преподавание таджикского языка иностранцам началось в начале девяностых годов прошлого века, но до начала 2000-х годов не было учебников для его изучения иностранцами. Первые учебники были изданы в начале 2000-х гг. в Таджикистане (А. Байзоев, Дж. Хайвард), США (А. Байзоев, Дж. Хайвард, Дж. Перри, М. Хилманн, Н. Худжаёри), Германии (И. Синдзи) и Российской Федерации (Е. Семенова, В. Иванов, Х. Хушқадамова). В статье описаны особенности и цели каждой из этих книг.

Автор отмечает, что до сих пор существуют значительные проблемы в обучении таджикскому языку как иностранному. В связи с этим, автор считает необходимым разработать и внедрить Государственный стандарт таджикского языка как иностранного.

Ключевые слова: таджикский язык, иностранный язык, обучение, методика, словарь, грамматика, стандарт.

DEVELOPMENT OF TEACHING THE TAJIK LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE

BAYZOEV Azim Muhamadievich – Candidate of Philological Sciences, Chief Specialist of the Department of Education and Pedagogical Technology of the Academy of Education of Tajikistan. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, 126 Ayni Str. E-mail: azim_b@mail.ru, abayzoev@gmail.com, Phone: +(992) 907907017

The article is devoted to the formation and development of teaching Tajik as a foreign language in Tajikistan and abroad. It is noted that the teaching of the Tajik language as a foreign language became possible only after Tajikistan gained independence, as a result of the development of its diplomatic, scientific and cultural relations with foreign countries.

Regular and systematic teaching of the Tajik language to foreigners began in the early nineties of the last century, but until the early 2000 there were no textbooks for foreigners to study it. The first textbooks were published in the early 2000 in Tajikistan (A. Bayzoev, J. Hayward), the USA (A. Bayzoev, J. Hayward, J. Perry, M. Hillmann, N. Khujayori), Germany (I. Shinji) and the Russian Federation (E. Semenova, V. Ivanov, H. Khushkadamova). The article describes the features and purposes of each of these books.

The author notes that there are still significant problems in teaching Tajik as a foreign language. In this regard, the author considers the necessary to develop and implement the State Standard of the Tajik Language as a Foreign Language.

Key words: *Tajik language, foreign language, teaching, methodology, dictionary, grammar, standard.*

Соҳиб шудан ба Истиқлолияти давлатӣ дар тамоми риштаҳои зиндагӣ – сиёсат, иқтисод, кишоварзӣ, тандурустӣ, фарҳанг, илм, маориф ва ғайра таҳаввулоти чиддӣ ба вучуд овард. Табиист, ки ин дигаргуниҳо дар заминаи захираву таҷрибаҳои мавҷуда сурат гирифтанд. Масалан, тамоми дигаргуниҳои соҳаи маориф дар заминаи захираҳои моддӣ ва кадрӣ ва низоми аз замони шӯравӣ ба меросмонда ба вучуд омаданд.

Аммо, дар баробари ин, падидаҳои нава низ арзи ҳастӣ намуанд, ки онҳоро метавон меваҳои истиқлол номид. Ба таври намуна, таъсиси намояндагҳои созмонҳои байналмилалӣ ва сафратхонаҳои кишварҳои хориҷӣ дар соҳаи сиёсат, бунёди корхонаҳои хусусӣ дар соҳаи иқтисод, таъсиси хоҷагҳои деҳқонӣ (фермерӣ) дар соҳаи кишоварзӣ, боз гардидани марзҳо барои идомаи таҳсилу кор дар кишварҳои дигар дар соҳаи маориф аз ҷумлаи падидаҳои хосси даврони истиқлол аст.

Дар ин росто як падидаи дигари ҷолибе низ ба вучуд омад, ки маҳз меваи истиқлол буда, дар шинохти Тоҷикистону тоҷикон ва таъриху фарҳангу адабиёти он аз ҷониби хориҷиён, дар баробари манбаъҳои дигар, нақши муҳимму бориз дорад. Сухан дар бораи густариши омӯзиш ва таълими забони тоҷикӣ ба сифати забони хориҷӣ барои мардумони кишварҳои гуногуни олам меравад.

Дар замони шӯравӣ омӯзиши забони тоҷикӣ аз ҷониби хориҷиён характери муназзам надошт, шахсони алоҳида онро бо роҳу усулҳои гуногун меомӯختанд. Аз ҷумла, муҳаққиқони машҳур Жилбер Лазар, Иржи Бечка, В. Расторгуева ва дигарон забони тоҷикиро барои ҳадафҳои таҳқиқоти худ бо роҳи мутолиаи шахсӣ, худомӯзӣ ва ё кумаки шахсони алоҳида омӯхта буданд. Аз ин рӯ масъалаи мавриди назар таваҷҷуҳи касеро ҷалб намекард.

Ҳамзамон бо мақоми расмӣ пайдо кардани забони тоҷикӣ (қабули Қонуни аввалини забон дар соли 1989) ба омӯзиши забони тоҷикӣ дар ҳуди Тоҷикистон таваҷҷуҳ аз ҷониби русзабонон ва тоҷикон, ки забони модарии худро дар сатҳи кофӣ намедонистанд, шурӯъ гардид. Дар назди корхонаву муассисаҳо ва вазоратҳову мақомоти расмии давлатӣ гурӯҳҳои омӯзиши забони тоҷикӣ таъсис дода мешуданд. Аз

ҷумла, муаллифи ин сатрҳо тӯли солҳои 1989-1991 ба кормандони соҳаи тиб забони тоҷикиро таълим додааст.

Бо дарназардошти талаботи бамиёномада аз ҷониби мутахассиси соҳаи забоншиносии тоҷикӣ С.Арзуманов китоби “Самоучитель таджикского языка” соли 1989 ба таъб расид [12]. Баъдтар муҳаққиқи дигари тоҷик М.Маҳадов бо ҳамин ном китоби дигаре таҳия ва нашр намуд [16]. Ин ду китоб бевосита ба русзабонони муқими Тоҷикистон дахл доштанд ва тибқи қоидаҳои ҳамонвақтаи имло нигошта шуда буданд (мавҷуд будани ҳарфҳои “ц”, “ы”, “ь” ва “щ”; тартиби пешинаи ҳарфҳо дар алифбо, истилоҳоти даврони шӯравӣ ва ғ.).

Дар ибтидои солҳои баъди истиқлолият аввалин шахсоне, ки ба омӯзиши забону фарҳанги тоҷикон таваҷҷуҳ карданд, кормандони сафоратҳои кишварҳои гуногун ва созмонҳои байналмилалӣ муқими Тоҷикистон буданд. Вале заминаҳои моддӣ ва кадрӣ таълими забони тоҷикӣ ба хориҷиён дар он солҳо тақрибан вучуд надошт. Аз як тараф, китоби дарсӣ ё маводи таълимие, ки маҳз бо ин мақсад таълиф шуда бошад, вучуд надошт. Китобҳои номбурдаи С. Арзуманов ва М. Маҳадов ба аудиторияи дохилӣ тааллуқ доштанд ва бо сабаби таъя ба алифбои замони шӯравӣ аллакай аҳаммияти худро аз даст дода буданд. Аз тарафи дигар, мутахассисони варзида, ки дар таълими забон барои хориҷиён таҷрибаи кофӣ дошта бошанд ва аз методу усулҳои муассири он бохабар бошанд, тақрибан набуданд.

Бо амри тақдир мо таълими забони тоҷикиро ба хориҷиён аз соли 1993 оғоз кардем. Аз рӯзҳои аввал ба хусусиятҳои таълими забони тоҷикӣ ба хориҷиён (таълими забон ҳамчун забони хориҷӣ) рӯ ба рӯ гардидем. Азбаски шогирдони мо шахсони гуногунзабону гуногунфарҳанг буданд ва ҳар яке ҳадафҳои худро дар мавриди омӯзиши забон доштанд, талаботи ба худ хосро ба миён мегузоштанд. Аз ҷумла, ба сафири ҳамонвақтаи ИМА дар Тоҷикистон забони тоҷикиро фақат ба тарзи шифохӣ (суҳбат) ёд меодам, “шогирд”-и ман хатти кириллоиро танҳо барои навишатни калимаҳои алоҳида (луғат) истифода мекард. Мафҳуми “вазифаи хонагӣ” барои мо вучуд надошт. Таълим дар заминаи забони англисӣ сурат мегирифт. Дар айни замон ба сафир ва кормандони дигари сафорати Покистон дар Тоҷикистон забони тоҷикиро тибқи хоҳишашон бо алифбои арабиасос ёд меодам, зеро онҳо бо ин алифбо шиносӣ доштанд (алифбои урду дар заминаи алифбои арабӣ мураттаб гардидааст). Гурӯҳи кормандони сафорати Федератсияи Россия дар Тоҷикистон талаб мекарданд, ки забони тоҷикиро дар заминаи забони русӣ таълим диҳам. Он солҳо ҳанӯз компютеру принтер надоштем, ҳамаи маводи дарсиро дар шакли дастнавис таҳия мекардам, онро дар ҷойи кори шогирдон нусхабардорӣ карда, дарс мегузаштем...

Ҳамин тариқ, то ибтидои соли 2000-ум маводи гуногуни зиёде оид ба таълими забони тоҷикӣ барои хориҷиён дар даст доштам. Ба шарофати ҳамкорӣ бо яке аз шогирдони худ – муҳаққиқи англис Чон Ҳайвард, ки дар Душанбе Маркази омӯзиши забони англисӣ (STAR) таъсис дода будо забони тоҷикиро дар сатҳи хеле баланд азхуд карда буд, ба таълифи аввалин китоби дарсии Забони тоҷикӣ барои англисзабонон шурӯъ кардам. Тарҷумаи мавод ба забони англисӣ ва таҳрири матни англисӣ ба уҳдаи ҳаммуаллифи ман буд. Китоб соли 2001, дар арафаи ҷашни 10-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр омода гардид ва хеле хушҳолем, ки он бо сарсухани Ҷаноби Олӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таҳти унвони “The Official Beginners’ Guide to Tajiki” ба таъб расид [5]. Аз ин китоб фақат онҳое истифода мебарданд, ки дар Тоҷикистон қору зиндагӣ мекарданд. Соли 2003, бо назардошти талабот ба омӯзиши забони тоҷикӣ дар арасаи байналмилалӣ, яке аз нашриётҳои бонуфузи ҷаҳон - Routledge Curzon, ки дар Лондон ва Нью-Йорк фаъолият мекунад, ба мо пешниҳод намуд, ки онро аз нав ҷоп кунад. Пас аз арзёбӣ ва ташҳиси китоб аз ҷониби мутахассисони байналмилалӣ (якнафарӣ аз ИМА, Британия ва Тоҷикистон) китоб (бо каме тағйироти ҷузъӣ) бо номи “A Beginner’s Guide to Tajiki”

дар Лондон ва Нью-Йорк ба таъб расид [4] ва имконияти дастрасии хоҳишмандони омӯзиши забони тоҷикӣ дар миқёси байналмилалӣ фароҳам омад.

Китоби номбурда бо шеваи нави таълим таълиф гардидааст. Он бештар чанбаи амалӣ дорад – ба даст овардани салоҳиятҳои коммуникативӣ (истифодаи амалии забон дар зиндагии рӯзмарра) ҳадафи асосии он буда, масъалаҳои грамматикӣ барои дарки нозуқиҳои забон пешниҳод шудааст. Аз ин рӯ, дар мавридҳои зарурӣ баъзе хусусиятҳои забони гуфторӣ низ ба назар гирифта шудааст. Чунин тарзи нигориш доираи истифодабарандагонро васеътар месозад: аз он ҳам донишҷӯёну мутахассисон, ҳам кормандони риштаҳои гуногун баробар истифода карда метавонанд. Гузашта аз ин, таҳияи сабти овозии суҳбатҳои китоб имконияти омӯзиши забони тоҷикиро бо роҳи худомӯзӣ низ фароҳам овардааст. Китоб дар маҷмӯъ аз 21 мавзӯ (хонавода, таҳсил ва кор, кишварҳо ва забонҳо, вақт – обу ҳаво, дар бозор, дар тарабхона, саёҳат ва ғайра) иборат буда, ҳар мавзӯ қисматҳои зеринро дар бар мегирад: шарҳи таърихӣ фарҳангӣ (бо забони англисӣ), луғат (мавзӯӣ), суҳбатҳо, шарҳи грамматикӣ, машку супоришҳо, хониш, санҷиш. Дар қисмати иловаҳо маълумот дар бораи Тоҷикистон, номҳои писарона ва духтарона, намунаҳои даъватномаҳо, мактубҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, табрикномаҳо, таъзияномаҳо, тавсифномаҳо, ҳамчунин гулчини байту порчаҳои шеърӣ ва латифаҳо бо тарҷумаи англисӣ оварда шудаанд. Қисмати муайяни иловаҳо “Шарҳи мухтасари грамматикаи забони тоҷикӣ” ташкил медиҳад (бо шарҳ ба забони англисӣ). Ниҳоят, дар охири китоб луғати тоҷикӣ-англисии калимаву мафҳумҳои китоб ҷой дода шудааст. Китоби номбурда то имрӯз аз серистифодатарин китобҳои забони тоҷикӣ барои хориҷиён маҳсуб мешавад ва тариқи сомонӣ машхури “amazon.com” фурӯхта мешавад.

Баъдтар дар баъзе донишгоҳҳои бонуфузи кишварҳои пешрафтаи Аврупо ва Амрико таълими ин забон дар гурӯҳҳои алоҳида ба роҳ монда шуд. Аз ҷониби дигар, таълими забони тоҷикӣ барои донишҷӯёни хориҷӣ, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон таҳсил мекунанд ва онҳое, ки махсус барои омӯختани забон ба Тоҷикистон меоянд, ба роҳ монда шуд. Сафи омӯзгорони маҳаллӣ ва хориҷӣ, ки бо таълими забони тоҷикӣ ба хориҷиён машғул буданд, низ афзоиш ёфт.

Бо гузашти вақт таълими забони тоҷикӣ ба сифати забони хориҷӣ ба маҷрои муайяни худ ворид гардид ва дар ин замина аз ҷониби муаллифони дохилӣ ва хориҷӣ китобу дастурҳои методӣ ва луғатҳои дузабона таҳия ва нашр гардиданд. Ҳар яке аз ин китобу дастурҳо хусусиятҳои хоси худро доранд ва дар ин самт саҳми арзандаи худро мегузоранд. Аз ҷумла, дар ИМА солҳои гуногун китобҳои “A Tajik-Persian Reference Grammar” (муаллиф – Ҷон Перри), “Tajiki Textbook and Reader” (муаллиф – Микаэл Крайг Хилман) ва “Tajiki Reference Grammar for Beginners” (муаллифон – Насрулло Хӯҷаёрӣ ва Микаэл Томпсон) ба таъб расиданд [6; 7; 8]. Китоби М. К. Хилман (Tajiki Textbook and Reader) бештар ба мутахассисони забоншиносии эронӣ равона гардида, дар баробари зикри хусусиятҳои забони тоҷикӣ муқоисаи забони тоҷиро бо забонҳои русӣ, форсӣ, ўзбекӣ ва алифбои арабиасоси тоҷикӣ дар бар гирифтааст [7]. Китоби “Tajiki Reference Grammar for Beginners” аз бобҳои имло ва овошиносӣ, ҳиссаҳои номии нутқ, пешояндҳо, феъл, зарф ва пасояндҳо, ҷумлаҳои мураккаб ва таркибӣ иборат буда, дар охири китоб луғат (фарҳанги вожаҳо) илова гардидааст [8].

Дар Олмон солҳои 2005 ва 2007 китобҳои Шинҷӣ Идо бо номи “Tajik” ва “Bukharian Tajik” ба таъб расид, ки ба омӯзиши забони тоҷикӣ дар заминаи забони немисӣ равона гардидааст [9; 10]. Дар ин китобҳо алифбои тоҷикӣ ва хусусиятҳои он, аз ҷумла, имлои забони тоҷикӣ то даврони истиқлолият баррасӣ гардидааст.

Дар миқёси собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ то имрӯз ду китоб оид ба омӯзиш ва таълими забони тоҷикӣ таълиф ёфтааст. Яке аз онҳо китоби Е.В. Семенова “Таджикский язык. Начальный курс” [17] ва дигаре китоби дастҷамъонаи “Учебник таджикского языка для стран СНГ. В 2-х частях” аст [14]. Ин китобҳо сирф ба таълими

забони тоҷикӣ ба донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии таълимашон ба забони русӣ таҳассус дода шудаанд.

Дар баробари ин, аз ҷониби А.Байзоев дастурҳои методии ёрирасон оид ба грамматикаи муқоисавии забонҳои форсӣ ва тоҷикӣ, вожаҳои арабӣ дар форсӣ, феълҳои забони форсӣ низ ба таърифи расиданд, ки барои омӯзиши забони тоҷикӣ дар заминаи забони форсӣ маводи хуби таълимӣ ба шумор мераванд [1; 2; 3].

Ҳар яке аз китобҳои номбурда, бешубҳа, дар густариши таълими забони тоҷикӣ барои хориҷиён ва ошно сохтани онҳо бо таърихи фарҳанг ва адабиёти пурғановати халқи тоҷик саҳми арзанда доранд. Бори дигар таъкид кардан бамаврид аст, ки ин ҳама ба шарофати ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ, ба мақоми расмӣ соҳиб шудани забони тоҷикӣ дар қаламрави Тоҷикистон ва густариши робитаҳои судманди кишвари азизамон бо давлатҳои дигари дунё имконпазир гардидааст.

Имрӯз, ки дар остонаи ҷашни бошукӯҳи 30-солагии Истиқлолияти давлатӣ қарор дорем, месазад, ки дар баробари зикри қомебиҳо дар ин соҳа, ба ҷанге аз мушкилот ва роҳҳои бартараф сохтани он низ ишора кардан бамаврид аст.

Пеш аз ҳама, бояд қайд карда, ки таълими ҳар забон ба сифати забони хориҷӣ методу усулҳои худро дорост. Он аз таълими забон ба соҳибони забон ва ақаллиятҳои миллие, ки дар ҳамаи кишвар зиндагӣ мекунанд, ба кулӣ фарқ дорад. Ин тафовутҳо ба заминаҳои зерин асос ёфтаанд:

1) Ҳангоми таълими забон ба хориҷиён таълим дар заминаи мақсади мушаххасе, ки забонмӯз (он) пешниҳод мекунанд (мекунанд), сурат мегирад. Ба ибораи дигар, таълим на дар асоси барномаи ягонаи пешакӣ таҳияшуда, балки бар пояи барномае ба роҳ монда мешавад, ки бо тавофуқи омӯзгору омӯзанда (гон) таҳия мегардад. Аз ин ҷо, таълими ҳамаи забонҳои кормандони корпушҳои дипломатӣ, созмонҳои байналмилалӣ ва донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии гуногун сурат мегирад.

2) Таълими забон дар заминаи забони дигар. Барои забони таълим маъмулан забоне интихоб мешавад, ки барои омӯзанда (гон) забони модарӣ ба ҳисоб меравад. Дар сурати забони модарии омӯзандаро баъд набудани омӯзгор таълими забон тавассути забони дигаре, ки ҳар ду ҷониб онро медонанд, ба роҳ монда мешавад. Масалан, забони тоҷикиро ба як нафар шахрванди Фаронса ба воситаи забони англисӣ ташкил кардан мумкин аст, ба шарте ки ҳар ду ҷониб бо ин забон озодаи суҳбат карда тавонанд.

3) Таълими забон барои хориҷиён на ба сурати пешниҳоди пайдарпайии маводи грамматикӣ, ба қисматҳо ҷудо кардани он (фонетика, морфология, синтаксис, калимасозӣ ва ғайра), балки тавассути пешниҳоди мавзӯҳои мушаххаси ҳаёти ба роҳ монда мешавад. Қоидаҳои грамматикаи забон низ вобаста ба мавзӯ аз рӯи таҳлили матнҳо дар шакли муқоисавӣ шарҳ дода мешаванд.

Дар баробари тафовутҳои ҷузъӣ мушкилоте низ ҷой доранд, ки бевосита ба истеъдоду қобилияти омӯзгор вобаста набуда, аз бесарумонии қорбурди забон аз ҷониби соҳибони мо дар сатҳҳои гуногун сар мезананд. Бояд махсус қайд кард, ки хориҷиён забони зиндари меомӯзанд. Мафҳуми “забони зинда” дар ин маврид тавъами забони адабӣ ва муҳимтарин хусусиятҳои забони гуфторӣ, забони осори бадеӣ ва васоити ахбори умум, хусусиятҳои қорбурди забони расмӣ ва шифохиро дар назар дорад. Хориҷиён забонро бо он мақсад меомӯзанд, ки дар шароитҳои гуногун онро дуруст истифода карда тавонанд. Яъне, ҷанбаи амалии истифодаи забон дар ҷойи аввал меистад.

Яке аз ҷунин мушкилот дарҳамбарҳамӣ дар имлои имрӯзаи забони тоҷикӣ аст. Давра ба давра тағйир ёфтани қоидаҳои имло, аз як тараф ва на ҳамеша риоя шудани ин қоидаҳо аз ҷониби соҳибони забон, аз тарафи дигар, қори ҳар омӯзгор ва донишандӯзи хориҷиро мушкил месозад.

Мушкилоти дигаре, ки дар омӯзиши забони тоҷикӣ аз ҷониби хориҷиён ба миён омадааст, номуназзамии истилоҳоти ифодакунандаи мафҳумҳои рӯзмарра аст. Мо одат кардаем, ки ин ё он калимаи кайҳо ба зехни мардум нишастаро мувофиқи таъби худ бо калимаҳои нав иваз кунем. Ҳол он ки дар рӯзгори мо чӣ қадар калимаҳои ба истилоҳ русӣ-интернатионалистӣ ҳастанд, ки муодилҳои тоҷикии онҳоро муайян накардаем ва хангоми таълими забони тоҷикӣ аксари хориҷиён ба ҳайрат меафтанд. Масалан, “микроволновка”, “миксер”, “тостер” ва ғайра, ки имрӯз қариб дар ҳар хонадон ҳаст, ба ҳамин шакл ба зехни мардум нишастааст ва акнун ба ҷойи онҳо калимаҳои нав сохта пешниҳод кунем ҳам, ба гумон аст, ки онҳоро мардум бипазирад. Ҳамаи ин чизҳо ба назари мо одӣ менамоянд, аммо вақте ки мо забони худро ба дигарон таълим медиҳем, маълум мешавад, ки ин чизҳо одӣ нестанд.

Мо ба шогирдони хориҷии худ “гузаргоҳ”, “истгоҳ”-ро ёд медиҳем, пас аз се рӯз онҳо “пешеход” ва “астановка”-ро аз худ мекунанд, мо “шибит”-у “карам”-ро якҷоя бо маҳорати харид кардан дар бозор ёд медиҳем, баъди хариди аввалин онҳо “укроп”-у “капуст”-ро ба зехни худашон ҷой медиҳанд. Мо “хӯроки нисфирӯзӣ”-ро ёд медиҳем, дарси дигар онҳо ба мегӯянд: “Дирӯз бо дӯстам дар ошхонаи миллӣ обед кардам”.

Омодагии кадрҳои маҳаллӣ низ барои таълими забони тоҷикӣ ба хориҷиён дар як сатҳ нест. Хеле муҳим аст, ки методу усулҳои ягонаи таълим бо назардошти сиёсати расмӣи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда шавад. Яке аз муҳимтарин омилҳои таълими дурусти забони тоҷикӣ тақия кардан ба матнҳои расонаҳои расмӣ аст. Масалан, барои омӯзиши мавзӯи вобаста ба иқтисод матнро ҳам аз расонаҳои расмӣ интихоб кардан мумкин аст, ҳам аз расонаҳои ғайрирасмӣ. Дар ҳар ду маврид мақсади дарс мушаххас буда, ҳамон истилоҳоти зарурӣ омӯхта мешавад, вале мазмуну мундариҷаи матн ба хонандаи хориҷӣ таассуроти гуногун гузорад: дар як маврид – мусбат, дар мавриди дигар – манфӣ. Хеле муҳим аст, ки дӯстдории забони худро дар амал нишон диҳем ва барои бунёди муҳити солими қорбурди забон дар ҳамаи сатҳҳо саъю талош варзем.

Ҳамаи ин мулоҳизаҳо зарурати таҳия ва қабули Стандарти давлатии забони тоҷикиро ҳамчун забони хориҷӣ ба миён мегузорад. Аз ҷумла, дар Федератсияи Россия чунин стандартҳо дар сатҳҳои ибтидоӣ ва асосии таълими забони русӣ кайҳо ба тасвир расида, мавриди истифода қарор доранд [13]. Танҳо дар ин замина таълими забони тоҷикиро ба хориҷиён метавонем дуруст ва бо назардошти фарҳанги хуби забондонӣ, дарки сиёсати давлатӣ ва худшиносии миллӣ таъмин намоем.

АДАБИЁТ

1. Bayzoev, A. Arabic Words in Persian/Tajiki –Dushanbe –Washington, 2008. – 108 p.
2. Bayzoev, A. Persian and Tajiki Comparative Grammar (Tajiki For Persian Speakers). –Dushanbe-Washington, 2007. – 110 p.
3. Bayzoev, A. The Verb System in Persian/Tajiki –Dushanbe-Washington, 2008. – 116 p.
4. Bayzoev, A., Hayward J. A Beginner’s Guide To Tajiki. – Routledge Curzon, London/New-York, 2004. – 372 p.
5. Bayzoev, A., Hayward J. The Official Beginners’ Guide To Tajiki. Dushanbe, Star Publication, 2001. – 460 p.
6. John Perry. A Tajik-Persian Reference Grammar. Brill, Leiden-Boston, 2005. – 535 p.
7. Michael, Craig Hillmann. Tajiki Textbook and Reader (2nd edition). – Dunwoody Press, USA, 2003. – 186 p.
8. Nasrullo Khujayori, Mikael Tompson. Tajiki Reference Grammar for Beginners. – Georgetown University Press, 2009. – 89 p.
9. Shinji Ido. Bukharian Tajik. – Lincom Europa, Muenchen, Germany, 2007. – 117 p.

10. Shinji Ido. Tajik. – Lincom Europa, Muenchen, Germany, 2005. – 54 p.
11. Tajik-English Dictionary. Edited by J. Mamatov., S. J. Harrel., K. Kehoe., K. Khodjibaev. Routledge Curzon, -London/New-York, 2005.
12. Арзуманов, С. Самоучитель таджикского языка. – Душанбе, «Маориф», 1989;
13. Государственный стандарт по русскому языку как иностранному. – М., С-П.: «Златоуст», 2001. Элементарный уровень – 20 с., базовый уровень – 23 с.
14. Иванов, В.Б., Семенова Е.В., Хушкадамова Х.С. Учебник таджикского языка для стран СНГ. В 2-х частях. М.: ИД “Ключ-С”, 2009. – 231с./73с.
15. Мамадназаров, А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2011. – 1015 с.
16. Махадов, М. Самоучитель таджикского языка. – Душанбе, «Маориф», 1993.
17. Семенова Е.В. Таджикский язык. Начальный курс. – М.: МГИМО-Университет, 2008. – 107 с.

**МАСЪАЛАҲОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА
ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ
GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY****ББК-88,5 УДК- 15
Л-86 3-47****ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОЭТИЧЕСКОЙ РЕЧИ КАК ОСНОВА
РАЗВИТИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОГО ВООБРАЖЕНИЯ**

ЗАЙТМЕТОВ Хусейн Авакхонвич – кандидат психологических наук, доцент, заведующий кафедры социальной и профессиональной психологии ХГУ им. академика Бободжона Гафурова, г. Худжанд, проезд Мавлонбеков, 1, **E-mail:** husein20@inbox.ru, **тел.:** +(992)929 91 11 03

КОДИРОВА Нигора Шухратовна – доктор PhD, преподаватель кафедры социальной и профессиональной психологии ХГУ им. академика Бободжона Гафурова, г. Худжанд, проезд Мавлонбеков 1. **E-mail:** shuhratzodaN@gmail.ru, **тел.:** +(992)110080206

Статья посвящена одной из важнейших проблем педагогики и психологии, психологическому анализу поэтической речи, как основа развития читательского воображения. Как справедливо считает автор, что восприятие художественной литературы исследователями–психологами рассматривается как особый вид деятельности, следовательно, для его осуществления требуется соответствующий вид воображения. По этим соображениям работа читательского воображения испытуемых не должна происходить произвольно, она всегда обусловлена картиной мира, созданной автором–творцом.

В результате проведенного исследования выявлено, что психологический анализ поэтической речи является источником духовного самосовершенствования, средством формирования читательского воображения и основой развития познавательных способностей.

Ключевые слова: психология, педагогика, личность, художественная литература, таджикско-персидская литература, психоанализ, поэтическая речь, читательское воображение.

**ТАҲЛИЛИ ПСИХОЛОГИИ НУТҚИ ШОИРОНА ҲАМЧУН
АСОСИ РУШДИ ТАХАЙҶОЛОТИ ХОНАНДА**

ЗАЙТМЕТОВ Хусейн Авакхонвич – номзади илмҳои психологӣ, дотсент, мудири кафедраи психологияи иҷтимоӣ ва касбии ДДХ ба номи академик Бобоҷон Гафуров, ш. Хучанд, гузаргоҳи Мавлонбеков, 1, **E-mail:** husein20@inbox.ru, **тел.:** +(992) 92 991 11 03

ҚОДИРОВА Нигора Шухратовна – доктор PhD, муаллимаи кафедраи психологияи иҷтимоӣ ва касбии ДДХ ба номи академик Бобоҷон Гафуров, ш. Хучанд, гузаргоҳи Мавлонбеков 1. **E-mail:** shuhratzodaN@gmail.ru, **тел.:** +(992)110080206

Ин мақола ба яке аз масъалаҳои муҳими педагогика ва психология, таҳлили психологии нутқи шоирона ҳамчун асоси рушди тахайюлотӣ хонанда бахшида шудааст. Тавре ки муаллиф дуруст қайд мекунад, дарки бадеӣ аз ҷониби муҳаққиқон-психологҳо ҳамчун як намуди махсуси ғабляти мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Аз ин рӯ, ҷиҳати татбиқи он як намуди мувофиқи тахайюлот талаб карда мешавад. Бо ин сабабҳо, қори

тахайюлоту хонанда нисбати мавзӯҳо набояд худсарона ба амал ояд, он ҳамеша бо тасвири олами офаридаи муаллифи эҷодкор шарт карда мешавад.

Дар натиҷаи омӯзиш чунин хулоса кард, ки таҳлили психологии нутқи шоирона ҳамчун манбаи тақомули маънавӣ, воситаи ташаккули тахайюлоту хонанда ва заминаи рушди қобилиятҳои маърифатӣ ҳосил мешавад.

Вожаҳои асосӣ: психология, педагогика, шахсият, бадеӣ, адабиёти тоҷику форс, психоанализ, нутқи шоирона, тахайюлоту хонанда.

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF POETICAL SPEECH AS A BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF THE READING IMAGINATION

ZAYTMETOV Khuseyn Avaskhonovich - candidate of Psychology, Associate Professor, Head of the Department of Social and Professional Psychology, Khujand State University named after Academician Bobodjon Gafurov, Khujand, Mavlonbekov passage 1. **E-mail:** husein20@inbox.ru, **Phone:** + (992) 92 991 11 03

KODIROVA Nigora Shukhratovna - PhD Doctor, teacher of the Department of Social and Professional Psychology, Khujand State University named after Academician Bobodzhon Gafurov, Khujand, Mavlonbekov passage 1. **E-mail:** shuhratzodaN@gmail.ru, **Phone:** +(992)110080206

This article is devoted to one of the most important problems of pedagogy and psychology, the psychological analysis of poetic speech as the basis for the development of the reader's imagination. As the authors rightly believe, the perception of fiction by researchers-psychologists is considered as a special type of activity, therefore, for its implementation, an appropriate type of imagination is required. For these reasons, the work of the reader's imagination of the subjects should not occur arbitrarily, it is always conditioned by the picture of the world created by the author-creator.

As a result of the study, the psychological analysis of poetic speech is a source of spiritual self-improvement, a means of forming the reader's imagination and the basis for the development of cognitive abilities.

Key words: psychology, pedagogy, personality, fiction, Tajik-Persian literature, psychoanalysis, poetry, reader's imagination.

Необходимым считается в качестве психологического метода использование психологического анализа художественного текста. Психологический анализ (психологизм) художественного искусства способен эффективно развитию читательского воображения.

Во-первых, нужно определить термин психологизма, который является литературоведческим термином, автором которого традиционно считают нескольких писателей, в первую очередь Л.Н. Толстого и М. Ф. Достоевского, затем И.С. Тургенева. А также психологизм в большей мере проявляется в творчестве А.П. Чехова. В литературе глубокое, подробное и полное изображение и описание мыслей, потребностей, интересов, переживаний, чувств и эмоций, литературных персонажей, в частности главного литературного героя называется психологизмом.

В процессе исследования Выготский Л.С. отмечает, что имеется два понятия психологического анализа - широкое и узкое. Всеобщее свойство искусства уясняется в широком смысле психологизма, состоящее в изображении человеческих характеров и в воспроизведении человеческой жизни. Также он считает, что: «изображая и художественно осваивая социальную, общественную характерность жизни людей, искусство и, в частности, литература творит не только общественные, но и, прежде всего, психологические типы» [2].

Художественная литература способна, раскрыть тайны внутреннего мира человека, выразить душевные явления и поведения так точно и ярко, как это не сделать человеку в повседневной, обычной жизни. «В психологизме один из секретов долгой исторической жизни литературы прошлого: говоря о душе человека, она говорит с каждым читателем о нем самом» [6].

Воссоздавая тот или иной человеческий характер, прежде всего основой которого является, некая социальная определенность, писатель изображает его в литературном персонаже, создает определенную личность, индивидуальность, которой свойственны неповторимые, те особенности которые непосредственно присущие только ей. В научной психологии все устойчивые черты реальной или вымышленной личности – называется характером. Характер является абсолютно, психологическим явлением. По этим соображением, благодаря этому свойству слова «психология» и «характер» сблизилась и стали синонимами. Если писатель описывает в своих творениях «психологию» героев, то есть их мысли, чувства, эмоции и творит характерные черты личности, тогда это и есть художественный психологизм, то есть, все искусства, вся литература психологичны.

В литературоведении за термином психологизма однозначно зафиксировалось более узкое значение, что он является чертой не для всей литературы и не для всего искусства, а только для определенной их части. Следует отметить, что писатели–психологи внутренний мир человека, точнее психологию своих литературных персонажей изображают очень ярко, живо и подробно, достигая при этом особой глубины художественного освоения.

Литературно – художественная деятельность представляет собой процесс, в котором велика роль творческого воображения. Сложная система образов является продуктом умственной деятельности писателя, через который он отражает жизнь людей, их психологию, переживания и отношение друг к другу. Н.Г. Чернышевский считал, что «художественное произведение должно быть «учебником жизни», где в яркой образной форме объясняется смысл жизни, раскрываются типические человеческие характеры, стремления и намерения, внутренний мир людей описываемой эпохи» [1, с.256].

Как справедливо отмечает Корсунский Е.А. [8, с. 123] одной из особенностей читательского воображения является именно его психологизм. Психологизм проявляется и обнаруживается в способности представлять внутренний мир литературных персонажей, то есть их мысли, потребности, интересы, чувства, переживания и характеры. По мнению исследователя, особенности читательского воображения основывается в творчестве понимания людей, из-за которого в сознании читателя происходит глубокое узнавание литературных персонажей. Необходимо отметить, что такое способ читательского воображение предоставляет человеку возможность назначать себя на место того или иного персонажа, вернее жить в его состоянии. Таким образом, можно считать, что психологизм имеет огромное и важнейшее место в структуре эмпатических способностей читателя, который базируется на эстетичности и тесно связан с его эмоциональностью, то есть в своем воображении переживать чужие чувства.

Согласно А.Б. Есину [6], психологический анализ это «довольно глубокое, подробное и полное изображение мыслей, чувств, переживаний литературного персонажа с помощью специфических средств художественной литературы».

Весьма актуально то, что работа читательского воображения не должна происходить произвольно, она всегда обусловлена картиной мира, созданной автором–творцом. Образ, созданный читателем, поэтому должен соответствовать ей, «чтобы читатель через него воспринимал идейный смысл произведения» [7, с. 42].

Воспринимаемый читателем литературный образ всегда должен соответствовать авторскому содержанию образа, то есть по своей природе являться эстетическим, который и отличает его от жизненного, реального воображения, которое не всегда обуславливает полноценное восприятие художественного произведения.

В эстетике художественную деятельность характеризуют как принцип творения и функционирования художественного произведения, выделяются компоненты системы деятельности, субъект, объект, процесс, средство, результат [13].

Различные этапы художественной деятельности выделяются в работах М. Кагана, М. Маркова, Л. Зеленева, К. Горанова и др.: формирование замысла, восприятие произведения, его воплощение, представляющие собой систему «объект – замысел – произведение–восприятие» [11, с.66].

Художественная деятельность является предметной деятельностью, связи с этим Коган М.С. утверждал, что «вся полнота предметной деятельности реализовывается только в искусстве, что и объясняет самоценность истинного искусства» (9, с. 153).

Исследуя предметную деятельность Н.Т. Рымарь и М.М. Бахтин пришли к такому мнению, что: «предметная деятельность есть деятельность субъекта, который, перерабатывая, переделывая предмет в соответствии со своей волей и задачей, одновременно раскрывает присущие этому предмету закономерности его функционирования, тем самым он сам подчиняется его порядку и мере его целостности, его деятельность направляется предметом, но и сам предмет приобретает новые возможности, не осуществимым предметом вне активности субъекта» [10, с. 155].

Значит, в процессе такой деятельности всякие способности и познавательные процессы, такие как внимание, воображение, мышление, память, речь и т.д. могут развиваться и формироваться. Б.М. Теплова справедливо считает, что «эти способности создаются художественной деятельностью» [12, с. 195].

Детальная разработка в уточнение понятия поэтическая функция языка принадлежит Г.О. Винокуру. Исследователь характеризовал поэтический язык как «образный язык» [3, с. 390].

Работы академика В.В. Виноградова является фундаментальными для теории поэтической речи, относящиеся к 50–60–м годам XX века, в которых он пишет о «приращении смысла», то есть создание словесного искусства пополняет семантика слова; о двуплановости поэтического слова, которое, «корреспондируя со словесной системой общего языка, материально как бы совпадая с ее элементами», «в то же время по своим внутренним формам, по своему поэтическому смыслу и содержанию направлено к символической структуре литературно–художественного произведения в целом». Известный исследователь сообщает также о поэтической функции языка, которая «основывается на коммуникативную, исходит из нее, но сооружает над ней подчиненный эстетическим, а также социально–историческим закономерностям искусства новый мир речевых смыслов и соотношений» [4, с. 155].

Необходимо подчеркнуть, что под поэтическим словом как составляющего элемента языка литературного поэтического произведения подразумевается видовая разновидность художественного слова, имеющая и общими с ними, и характерными, отличающимися от него свойствами. Следует отметить, что поэтический строй произведения увеличивает, вырабатывает более яркими и рельефными характерные особенности художественного слова, превращая его в «смысловой сгусток», «концентрат поэтичности» [5, с. 6–8].

Основным отличительным свойством поэтического слова признается его большая семантическая осложненность и нагруженность, которая исходит из «единства и тесноты стихового ряда».

Признание особой эстетической функции языка, а также другие вышеназванные идеи передают основание полагать что художественное и поэтическое слово наиболее важной функциональной единицей произведения. Как первооснова поэтического творчества признается именно слово самими поэтами.

Таким образом, восприятие художественной литературы исследователями–психологами рассматривается как особый вид деятельности, следовательно, для его осуществления требуется соответствующий вид воображения. По этим соображениям работа читательского воображения испытуемых не должна происходить произвольно, она всегда обусловлена картиной мира, созданной автором–творцом. Поэтому образ, созданный студентами педагогического вуза, должен соответствовать ей, чтобы читатель воспринимал через него идейный смысл произведения.

Необходимо отметить, что в качестве психологического метода представляется необходимым применять психологизм читательского воображения, который имеет важнейшее место в развитие эмпатических способностей студентов педагогического вуза. Причем необходимо отметить, что коммуникативный этап включает в себе, стадию анализа произведения, что в восприятия художественного образа элементы анализа встречаются и активно используются и на ранних стадиях. Именно на этапе анализа формируется эмпатийное восприятие искусства слова. Анализ – это путь от

индивидуальных читательских впечатлений к автору произведения, это попытка приблизиться к позиции писателя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богословского и др. Общая психология. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1973. С. 361.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. – М.: Искусство, 1965. С. 379.
3. Винокур Г.О. Понятие поэтического языка // Винокур Г.О. Избранные работы по рус. языку / Г.О. Винокур. – М.: Учпедгиз, 1959. С. 390.
4. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – М., 1963. С. 255.
5. Гинзбург, Л.А. О психологической прозе/ Л.А. Гинзбург.– Л.: Советский писатель, 1971. С.463.
6. Есин А.Б. Психологизм русской классической литературы / А.Б. Есин.–М.: Изд-во «Флинта» 2003. С.175.
7. Жабицкая Л.Г. Восприятие художественной литературы и личность/ Л.Г. Жабицкая. – Кишинев: Штиинца, 1974. С.134.
8. Корсунский Е. А. Психология восприятия и понимания художественной литературы школьником / Е.А. Корсунский. – М.: Изд-во Минпроса СССР, 1983. С. 12.
9. Любимова Г.Ю. О современных проблемах отечественного профессиоведения / Г.Ю. Любимова, Л.В. Паутов, С.К. Проскурин // Вестник МГУ. – Серия 14. Психология. 1996. – 1. С. 3– 11.
10. Рымарь Н.Т., Скобелев В.П. Теория автора и проблемы художественной деятельности / Н.Т. Рымарь, В.П. Скобелев. –Воронеж.: Логос-ТРАСТ, 1994. С. 263.
11. Седых М.Н. Исследование представлений старших школьников о литературных персонажах: Автореферат дисс.канд.пед.наук / Седых М.Н.–М.: 1962.С.1.
12. Теплов Б.М. Заметки психолога при чтении художественно литературы / Б.М. Теплов / Избранные труды: в 2 т. –М.: Учпедгиз, 1950. –Т.2.–С. 306–312.
13. Щербакова Н.А. Развитие эмпатических способностей студентов–психологов как профессионально значимого качества / Н.А. Щербакова // Ежегодная научная сессия. – 2001. – Воронеж: ВЭПИ, 2001.–С. 42–43.

УДК:37.013.8

НЕКОТОРЫЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ И ПРИНЦИПЫ СПОРТИВНОЙ ТРЕНИРОВКИ

ДАВЛАТОВ Дилшод Разокович - кандидат педагогических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин филиала МГУ им. М.В.Ломоносова, г. Душанбе, ул. М. Турсунзаде, 30, **E-mail:** d.r.davlatov@mail.ru, **тел.:** +(992) 918-66-73-29

ТАЙГУНШОЕВА Амалбегим Гулмамадовна - старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин филиала МГУ им. М.В.Ломоносова, г. Душанбе, ул. М. Турсунзаде, 30, **тел.:** +(992) 93-800-13-86

В статье рассматриваются некоторые закономерности и принципы спортивной тренировки, процесс занятий спортом под влиянием установок тренера и психологического климата. В группе формируется отношение к тренировкам, соревнованиям, успехам и неудачам, спортивным противникам, интересам команды и товарищам. Часто, именно эта сторона подготовки оказывает существенное влияние на результат выступления в соревнованиях. Авторы считают, что отношение между отдельными программами могут быть трех типов: соподчинение, координация и конкуренция.

Вместе с тем, авторы пришли к выводу, что используя закономерности адаптации при соблюдении некоторых правил (принципов тренировки), можно вынудить организм приспособляться к любому произвольно взятому воздействию. Изменяя содержание каждой из отдельных программ, можно управлять адаптивным функционированием организма. Разъясняя задачу закономерностей и принципов спортивной тренировки, авторы утверждают, что эффективность процесса подготовки спортсмена зависит не только от того, насколько правильно организован собственно – педагогический процесс тренировки, но и от организационного, научно – методического, медицинского и материального обеспечения. Статья имеет научно-методическое значение и охватывает ряд необходимых и основных вопросов, связанных со спортивными тренировками.

Ключевые слова: спортивная тренировка, процесс занятий спортом, формирование личности, спорт, тренировки, упражнение, соподчинение, координация, конкуренция, достижения, спортсмен.

БАЪЗЕ ҚОНУНИЯТҲО ВА ШАРТҲОИ ТАМРИНҲОИ ВАРЗИШӢ

ДАВЛАТОВ Дилшод Разоқович – номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи фанҳои ҷамъиятию гуманитарии филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов, ш. Душанбе, к. М. Турсунзода, 30, **E-mail:** d.r.davlatov@mail.ru, **тел.:** +(992) 918-66-73-29

ТАЙГУНШОЕВА Амалибеғим Гулмамадовна – муаллими калони кафедраи фанҳои ҷамъиятию гуманитарии филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов, ш. Душанбе, к. М. Турсунзода, 30, **тел.:** +(992) 93-800-13-86

Дар мақола сухан дар бораи баъзе қонуният ва шароитҳои тамринҳои варзишӣ, ҳолати дарси варзишӣ таҳти назорати мураббӣ ва муҳити равонӣ меравад. Дар гуруҳ ташаққули муносибат бо тамрин, мусобиқа, бурду бохт, рақобати варзишӣ, манфиатҳои даста ва рафиқон ба вуқӯъ меояд. Қисман ва махсусан ҳамин тарафи тайёри метавонад таъсири ғоидаовар ба натиҷаи дастовардҳои мусобиқа бошад. Муаллифон ба он ақидаанд, ки муносибати байни нақшаҳои алоҳида се намуд мебошад: тобеъқунонӣ, мутобиқатқунонӣ ва рақобат.

Дар баробари ин, муаллифон ба хулосае меоянд, ки бо истифода аз қонуниятҳои мутобиққавӣ ҳангоми риояи қоидаҳои муайяни шартҳои тарбия баданро маҷбур кардан мумкин аст, ки ба ҳар як амали худсарона мутобиқ шавад. Бо тағир додани мазмуни ҳар як барномаи инфиродӣ имкон дорад, ки фаъолияти мутобиққавии ташкилотро назорат намояд. Муаллифон мушкилоти қонуният ва шартҳои тайёрии варзиширо шарҳ дода, натавонанд самарабахшии ҳолати тарбияи варзишгар натавонанд аз он вобаста аст, ки тайёрии педагогӣ то чи андоза ташкил карда шудааст, балки бо таъминоти ташкилӣ, илми-методӣ, тиббӣ низ вобаста аст. Мақола дорои аҳамияти илми-методӣ буда, аксари масъалаҳои асосии зарурии тарбияи варзиширо дар бар мегирад. Аз ин рӯ, он метавонад ҳамчун дастур хидмат кунад.

Вожаҳои асосӣ: тамрини варзишӣ, раванди дарси варзиши, ташаққули шахсият, варзиш, тамрин, машқ, тобеъқунонӣ, мутобиққунони, рақобат, дастовард, вазишгар.

SOME PATTERNS AND PRINCIPLES OF SPORTS TRAINING

DAVLATOV Dilshod Razokovich - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines of the Branch of Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Dushanbe, M. Tursunzade, st. 30, **E-mail:** d.r.davlatov@mail.ru, **mob.:** +(992) 918-66-73-29

TAYGUNSHOEVA Amalbegim Gulmamadovna - Senior Lecturer of the Department of Social and Humanitarian Disciplines of the Branch of Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Dushanbe, st. M. Tursunzade, 30, mob.: +(992) 93-800-13-86

The article discusses some patterns and principles of sports training, the process of playing sports, under the influence of the coach's attitudes and psychological climate. In the group, an attitude is formed towards training, competitions, successes and failures, sports opponents, the interests of the team and comrades. Often, it is this aspect of preparation that has a significant impact on the result of performance in competitions. The authors believe that the relationship between individual programs can be of three types: subordination, coordination and competition. At the same time, the authors conclude that using the laws of adaptation, subject to certain rules (principles of training), it is possible to force the body to adapt to any arbitrarily taken action. By changing the content of each of the individual programs, it is possible to control the adaptive functioning of the organism. Explaining the problem of the laws and principles of sports training, the authors argue that the effectiveness of the training process for an athlete depends not only on how well the pedagogical process of training is properly organized, but also on the organizational, scientific, methodological, medical and material support. The article has a scientific and methodological significance and covers most of the necessary and basic issues related to sports training. Therefore, it can serve as a guide.

Keywords: *physical training, the process of playing sports, personality formation, sports, training, exercises, subordination, coordination, competition, achievements, athlete.*

Спортивная тренировка – это многогранный педагогический процесс, оказывающий разносторонние влияния на формирование личности спортсмена. Общение с товарищами по группе и тренером на занятиях, участие в тренировочных сборах и соревнованиях способствует приобщению спортсмена к интересам коллектива, формированию у него новых привычек, правил взаимоотношений с людьми, взглядов на окружающий мир.

В процессе занятий спортом под влиянием установок тренера и психологического климата в группе формируется отношение к тренировкам, соревнованиям, успехам и неудачам, спортивным противникам, интересам команды, товарищам. Часто именно эта сторона подготовки оказывает существенное влияние на результат выступления в соревнованиях. Известно немало случаев, когда хорошо физически подготовленный спортсмен не мог реализовать своих возможностей на соревнованиях из-за излишнего волнения, груза чрезмерной ответственности, сознания непосильности поставленных задач, боязни противников, неуверенности в своих силах. В конечном итоге, успех в соревнованиях зависит не только от состояния физической готовности, но и от умения владеть собой уровнем общей культуры, специальных знаний умения самостоятельно принимать правильное решение во время соревнований, где спортсмен остается один на один с самим собой, спортивными противниками, с судьями и зрителями. Поэтому не следует недооценивать воспитательного и образовательного значения тренировки и сводит ее к развитию только физических качеств [10, с.270-275].

Спортивный результат следует рассматривать как обобщенный показатель функциональных возможностей организма, зависящий от оптимального сочетание уровней общей и специальной физической, технической, тактической, психологической и интегральной подготовленности спортсмена. Задачи спортивной тренировки сводятся к тому, чтобы за определенное время посредством воздействия на организм спортсмена специально подобранными средствами изменить его состояние, доведя до уровня, обеспечивающего достижение запланированного спортивного результата.

При проведении тренировки необходимо учитывать факторы неизбежного взаимовлияния тренировочных нагрузок в одних видах на двигательные навыки и качества, характерные для других видов. Для достижения высоких результатов и состояния спортивной формы в каждом виде должно решаться разнообразные задачи с

использованием различных средств и методов. Если в плавании и беге основной задачей является развитие высокого уровня специальной выносливости в циклической работе большой мощности, то в конном спорте, фехтовании и стрельбе пятиборец должен приобрести высокое тактико-техническое мастерство в тонких и сложно координированных действиях и добиться устойчивого мастерства в экстремальных условиях. Таким образом, тренировка складывается из нескольких отдельных, но взаимосвязанных видов подготовки (программ воздействия), осуществляемых на протяжении года последовательной или параллельно.

Каждая из отдельных программ в зависимости от характера (средств) и силы воздействия (объем и интенсивность) вызывает определенные ответные приспособительные изменения и в жизнедеятельности организма. Эти ответные изменения могут в большей или меньшей степени обеспечивать развитие организма в нужном направлении. В конечном итоге, эффект тренировок зависит не от того, что выполнял спортсмен, а от того какие изменения в организме вызвало выполненное им работа. Поэтому процесс тренировок следует рассматривать не как неоросительное выполнение заранее намеченного плана, а как процесс управления развитием физических и духовных возможностей спортсменов, в ходе которого средства воздействия должны меняться в соответствии с состоянием спортсмена и задачами тренировки[8,с.93-99].

Для того чтобы сделать процесс тренировки более эффективным и не причинить вреда здоровью спортсмена, необходимо учитывать особенности организма, основные правила организации процесса управления.

Рассматривая возможные пути повышения физической работоспособности, следует отметить, что сами физические упражнения в виде систематических занятий физической культуры и спорта, наряду разрешением основных задач физического воспитания (улучшение физического развития, силовых качеств, выносливости и др.), являются фактором неспецифического повышения устойчивости организма неблагоприятным воздействиям.

В частности, большой практический интерес представляет использование специально подобранных физических упражнений в целях содействия развитию двигательных навыков, необходимых для выполнения тех или иных трудовых операций, сохранения правильной рабочей позы, предупреждения утомления и т.д.

Среди факторов, способствующих сохранению высокой работоспособности спортсменов, видное место принадлежит рациональную питания. Кроме обеспечения организма необходимым количеством энергетического и пластического материала, оно может активно влиять на ход обмена веществ, повышать работоспособность, предупреждать утомление и ускорять восстановительные процессы после физических нагрузок [5,с.348-355].

Организм человека с интересующей нас точки зрения представляет собой сложную динамическую вероятностную саморегулирующуюся систему – совокупность частей (подсистем), функционально связанных друг с другом в единое целое. Динамической системой организм называется потому, что он может изменить свое состояние од влиянием внешних воздействий (в том числе под влиянием тренировочных программ). Вероятностными биологические системы нам кажутся потому, что мы часто не можем достаточно точно определить, в каком состоянии находится организм в конкретный момент и предугадать характер и величину ответной реакции на предлагаемую тренировочную нагрузку. Ведь даже совершенно одинаковые (стандартные) нагрузки могут вызвать неодинаковую реакцию – в зависимости от того, в каком состоянии (например, утомление) находится спортсмен в момент их выполнения. Поэтому, особенно при применении больших нагрузок, необходимо усиливать педагогический контроль.

Переход организма из одного состояния в другое происходит за счет внутренней и внешней само регуляции. Внутри организма осуществляется саморегуляция деятельности мышц и внутренних органов, согласование их деятельности, это происходит без участия сознания. Организм самостоятельно изменяет частоту сердечных сокращений в

соответствии с интенсивностью и длительностью бега, последовательность сокращений и расслаблений мышечных групп и выполнении упражнений.

Саморегуляцию может осуществлять и сам спортсмен, анализируя процесс и результат действия. В обычных условиях человек может сам оценивать правильность действия (соответствие с моделью и намеченным результатом) и вносить соответствующие коррективы в свое поведение [14, с.70-76]. Однако в процессе тренировки спортсмен не всегда в состоянии оценить правильность своих действий. Поэтому он нуждается в дополнительном аппарате оценки и коррекции своих действий. Образуется более сложная система – тренер – спортсмен, - где тренер является управляющей частью. Тренер не руководит непосредственно функциями организма. Он может руководить только поведением спортсмена через его высший уровень (регуляция смысловой программы поведения). Во первых подбирая такие виды его поведения (упражнения, уроки, циклы), которые с той или иной степенью вероятности вызовут нужное приспособительное изменение в деятельности организма, во вторых внося в словесные коррективы в программу поведения спортсмена на основании оценки результатов действия правильности техники, величины нагрузки и т.п. Подбирая соответствующие упражнения, можно преимущественно воздействовать на отдельные органы и системы, и т.е. осуществлять их избирательное развитие. Управляющие действия тренера являются не контактными и дискретными (прерывистыми), а развитие организма идет непрерывно (как в процессе работы, так и в период отдыха).

Важное свойство живых организмов состоит в способности к самообучению в основании не полной информации. Вместо не достающей информации система использует накопленный ею опыт и некоторые общие сведения стратегического характера. До тех пор пока у нас нет достаточно точных моделей поведения системы в ответ на конкретные команды и нет достаточно доступных и точных методов контроля за измерением состояния объекта, программа внешнего управления (тренер) не должна быть слишком жесткой. Поэтому необходимо предлагать спортсмену действия и упражнения, при которых приспособительные изменения организма шли бы в нужном направлении, то есть использовалась способность организма к само регуляцию. Полезную роль могут сыграть здесь различные специально - подготовительные упражнения [7, с.41-43].

Одним из замечательных свойств организма является его способность к адаптации. Буквальный смысл латинского слова «Адаптация»- прилаживание, приспособление. Многие ученые, особенно в последнее время приходят к заключению, что способность к адаптации является одним из наиболее фундаментальных свойств живых организмов, обеспечивающих выживание и саморазвитие их в условиях внешней среды при непрерывном воздействии внешних факторов.

Для сохранения постоянства одних существенных показателей организм, противодействуя влиянию внешней среды, соответствующим образом изменяет деятельность других обслуживающих систем. Способность организма изменять свою деятельность соответственно характеру и силе внешних воздействий и получила название адаптации. Следует различать два вида приспособительных изменений: срочное (не устойчивые) и накопительные (кумулятивные, устойчивые). Механизм и закономерности их протекания не совсем одинаковы [2, с.57-62]. Срочной адаптацией называются непрерывно протекающие приспособительные изменения, возникающие в ответ на различные одноразовые изменения окружающей среды. Примером срочной адаптации может служить изменение величины зрачка в ответ на изменение силы освещения или изменения теплообразования и потоотделения в ответ на изменение температуры и влажности окружающей среды.

Срочные приспособительные изменения возникают в ответ на все одноразовые, в том числе случайные (бессистемные), раздражители и не сопровождаются устойчивыми, длительно сохраняющимися изменениями в организме. Она как бы волной следуют за непрерывно меняющимися внешними воздействиями. Это очень важная особенность, обеспечивающая выживание организма в быстро меняющихся условиях внешней среды.

Организм в состоянии отвечать на внешние раздражители адекватными (соответствующими, наилучшими) приспособительными реакциями только в том случае, если они по своей интенсивности и длительности не превышают физиологических возможностей регулирующих и обобщающих систем. В противном случае жизнедеятельность организма может быть нарушена. Например, при длительном действии очень высокой температуры окружающей среды может произойти перегрев организма и в результате - тепловой удар. Не отвечающие возможностям организма по интенсивности, длительности или количеству повторения упражнений физические нагрузки могут перевести к необратимым болезненным изменениям в сердце или травмам мышц. Вот почему один из важнейших принципов тренировочного процесса является принцип индивидуализации. Нагрузки по своей силе не должны превышать границ физиологических возможностей человека, а тренировочный процесс должен проводиться с учетом индивидуальных физических и психологических особенностей каждого конкретного человека и его состояния в каждый конкретный момент. Информацию о состоянии спортсмена тренер получает при помощи средств и методов педагогического контроля. Накопительные приспособительные изменения сопровождаются специфическими морфологическими и функциональными изменениями на уровне клеток, структур и систем организма и носят относительно устойчивый характер, т.е. приобретенные свойства сохраняются относительно продолжительное время после прекращения тренирующего воздействия. Однако не вечно. Со временем организм теряет приобретенные свойства, так как приспособляется к новым условиям жизни. Изменения функции при спортивной деятельности естественно приводят к изменению морфологических структур.

Изучение морфологических структур и их изменений в процессе спортивной тренировки является насущной проблемой сегодняшнего дня, так как тренировки по-разному сказываются на морфологических элементах, которые в свою очередь по-разному отвечают на нее и по-разному могут объединяться в функциональную систему при обеспечении конечного результата[11,с.65-76].

Отсюда вытекает принцип непрерывности тренировочного процесса, который предполагает нахождение оптимального чередования нагрузки и отдыха.

В процессе срочной и накопительной адаптации организма наблюдается стремление к максимальному соответствию приспособительных изменений специфике внешних воздействий. Чем большей точностью приспособления обладает организм, тем выше его жизнедеятельность.

Замечательное свойство кумулятивной адаптации состоит еще и в том что в процессе ее организм приобретает способность не только отвечать более быстрыми и точными ответными реакциями на имеющемся функциональном уровне, но и увеличивает, расширяет свои функциональные возможности, накапливает «запас прочности» и последующие работы может выполнять более экономно, точно, с большим объемом и интенсивностью.

Применительно к специфике спортивной деятельности повышение функциональных возможностей организма в целом обуславливается несколькими внутренними программами приспособительных изменений:

1. Происходит накопление (за счет явления суперкомпенсации) структурных элементов (например, белков) и энергетических потенциалов в органах и системах
2. Совершенствуется координационная структура движения
3. Совершенствуются регуляторные системы организма, обеспечивающие согласованную деятельность отдельных подсистем
4. Происходит психическое приспособление к характеру, месту и условиям тренировок и соревнований.

Эффективность приспособительных изменений зависит от силы воздействия, то есть сложности, интенсивности и длительности упражнений. Процесс адаптации протекает лучше, если применяется раздражители оптимальной силы. Однако если все время повторяются одинаковые по силе воздействия и характера (стандартные) раздражители, то

повышение функциональных возможностей в процессе приспособлений будет происходить только на протяжении определенного времени, определенного количества повторений такого раздражителя, пока организм к нему приспособится. После этого, если стандартный раздражитель будет повторяться, повышение функциональных возможностей организма происходить не будет. Раздражитель потеряет тренирующее значение[4,с.2325].

При проведении тренировок следует придерживаться и принципа прогрессирующего (Л.П.Матвеев), предполагающего постепенное увеличение нагрузки. Известно несколько способов повышения нагрузки: линейный, ступенчатый, волнообразный. В тренировке с принтеров повышать нагрузку лучше волнообразным способом, когда за волной повышения (2-4 недельных цикла) следует понижение нагрузки. Различные органы и системы адаптируются с неодинаковой скоростью, несинхронно, непрерывное повышение нагрузки может привести к переутомлению некоторых из них. Кратковременное снижение нагрузки позволит им восстановиться. Как отмечает академик Н.М. Амосов, в организме человека может идти одновременно несколько внутренних программ жизнедеятельности и также одновременно несколько программ к внешним условиям.

Отношение между отдельными программами могут быть нескольких типов.

Соподчинение. Высшей программе сознательного поведения подчиняются все низшие программы управления мышцами и регулирования внутренними органами.

Координация. Многие программы идут параллельно, усиливая друг друга или не соприкасаясь, так как осуществляются разными органами.

Конкуренция. Между несколькими параллельно идущими программами, каждая из которых претендует на главную, происходит своеобразная борьба, в результате которой одна из программ будет осуществляться остальные подавляться. Примером может быть распределение крови в организме при мышечной работе и пищеварении. Если каждая из программ умерена по силе, они могут осуществляться параллельно. Но при очень интенсивной мышечной работе программа пищеварения может быть подавлена. В процессе тренировок можно наблюдать что при параллельном развитии скорости бега и скоростной выносливости, если каждая из внешних программ умерена по силе воздействия, организм может приспособиваться одновременно к двум программам. Будет развиваться скорость и выносливость[12,с.410-414]. При этом развитие одного качества будет способствовать улучшению другого. Например в подготовительном периоде тренировки. Однако так будет происходить до определенного момента. При увеличении силы воздействия каждой из внешних программ одна из них, более сильная, предъявляющая большие требования к организму, будет подавлять другую. Например, выносливость будет повышаться, а скорость понижаться. Совершенно очевидно, что главным фактором в процессе повышения уровня физической подготовленности спортсменов, обеспечивающим рост приспособительных реакций к повышающимся физическим нагрузкам, является систематическая тренировка. Существенная роль в расширении адаптационных возможностей организма принадлежит фактору питания и правильному режиму труда и отдыха, но, кроме этого, может быть использован и ряд других средств, способных, несмотря на сравнительно малую интенсивность действия, оказать влияние на развитие силовых качеств, выносливости, закаленности и т.д.

В общем плане совершенствования двигательных качеств человека, развития выносливости к физическим нагрузкам и устойчивости к неблагоприятным влияниям внешней среды во время тренировок и в быту любое вспомогательное средство представляет определенную ценность даже в тех случаях, когда эффективность его выражается несколькими процентами. Значение таких средств возрастает, если они одновременно улучшают общее состояние здоровья, самочувствие, сон, аппетит и т. д.

Успех тренировок зависит не только от методически правильно (последовательность упражнений, их объем и интенсивность) построенной каждой отдельной программы (совершенствование техники, развитие силы и т.п.), но и от правильного сочетания этих программ в годичном цикле тренировки. Представляя собой одно целое, организм может достичь наивысшего уровня работоспособности в конкретном упражнении только при соответствующем уровне функциональных возможностей всех

систем. Это обеспечивается программой общефизической подготовки, состоящей из разнообразных упражнений. Комплексная разносторонняя тренировка приводит к наиболее разносторонней адаптации организма. Однако она может и не обеспечить наивысшего из возможных уровней адаптации ни к одному из тренируемых свойств. Односторонняя тренировка дает более одностороннюю адаптацию, но уровень развития отдельных качеств может быть более высоким. Отсюда вытекает необходимость соблюдения принципа оптимального соотношения общей и специальной физической подготовки по этапам и периодам годового цикла тренировки. В годовом цикле тренировок (в подготовительном периоде) должны преобладать программы, обеспечивающие разностороннюю адаптацию [13, с.21-22]. На этапе вхождения в спортивную форму должны применяться такие упражнения, которые по своему характеру, интенсивности и условиям выполнения в наибольшей степени отвечали бы соревновательной деятельности (бег по отрезкам дистанции с околосоревновательной, соревновательной и вышесоревновательной скоростью, а также участие в прикидках с партнерами и соревнованиями).

Из сказанного выше вытекает вывод: используя закономерности адаптации, при соблюдении некоторых правил (принципов тренировки), можно вынудить организм приспособляться к любому произвольно взятому воздействию. Изменяя содержание каждой из отдельных программ, регулируя их соотношения друг с другом на основных данных педагогического контроля, можно управлять адаптивным функционированием организма. При этом управление – целенаправленное, контролируемое и регулируемое изменения состояния системы – в процессе тренировки должно осуществляться в оподленном порядке.

Эффективность процесса подготовки спортсмена зависит не только от того, насколько правильно организован собственно – педагогический процесс тренировки, но и от организационного, научно – методического, медицинского и материального обеспечения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алиев, М.А. Очерки по физиологии и патологии в условиях высокогорья. – Л.: Медицина, 1967. – С.145.
2. Алимов, У.А. Функциональные резервы спортсменов, обеспечивающие развитие выносливости. Мат. I. Конф. физиологов Ср.Азии и Казахстана. – Душанбе: Дониш, 1991. – С.57-62.
3. Ашмарин, Б.А. Методология педагогических исследований в физическом воспитании // Теория и практика физической культуры. - 1996. - №11. - С.64-66.
4. Головина, А.Л., Кокова, Е.И., Копылов Ю.Л. Структура мотивации к физкультурно-оздоровительной деятельности учащихся общеобразовательной школы // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 1996. - №3. - С.23-25.
5. Зимкин, Н.В., Коробков А.В. Физические упражнения как средство повышения устойчивости организма к неблагоприятным воздействиям внешней среды. Сообщ. 1-2. // Теория и практика физической культуры, 1960. - №23. - С. 348-355.
6. Джамгаров, Т. Т. Психология физического воспитания и спорта: учеб. пособие для ин-тов физкультуры / Т. Т. Джамгаров, А. Ц. Пуни. - М. : Физкультура и спорт, 1979. - 143 с.
7. Жилкина, Л.Г., Кабачкова, Н.И., Филин, В.П. Методика оценки уровня развития специальной выносливости у юных спортсменов.- Теория и практика физ.культуры, 1973, № 4, с.41-43.
8. Зациорский, В.М. Физические качества спортсмена (Основы теории и методики воспитания). – М.: Физкультура и спорт, 1966. – С.93-99.
9. Зациорский, В.М., Запорожанов, В.А., Тер-Ованесян, И.А. Вопросы теории и практики педагогического контроля в современном спорте // Теория и практика физ. культуры. – М., 1971. – № 4. – С. 59-63.

10. Зимкин, Н.В., Коробков, А.В. Физические упражнения как средство повышения устойчивости организма к неблагоприятным воздействиям внешней среды. Сообщ. 1-2. // Теория и практика физической культуры, 1960. - №23. - С. 270-275, 348-355.

11. Киселев, Ю.Я., Куликов, Ю.Д. Методика оценки мотивации в системе психологического обеспечения подготовки спортсменов // Научно-методические разработки. – Смоленск, 1965. – С.65-76.

12. Матвеев, Л. П. Теория и методика физической культуры (Общие основы теории и методики физического воспитания; теоретико-методические аспекты спорта и профессионально - прикладных форм физ. культуры): учебник для ин-тов физ. культуры / Л. П. Матвеев. - М.: Физкультура и спорт, 1991. - 543 с.

13. Набатникова, М.Я. Теоретические аспекты исследований системы подготовки юных спортсменов.- Теория и практика физ.культуры, 1980; № 4, с.21-22.

14. Хазраткулов, М., Шукуров, Т. Адаптация некоторых физиологических показателей борцов в процессе тренировки. (Тезисы научно-студенческой конференции). – Баку: ГИФК, 1989.С.70-76.

15. Шарифзода, Ф., Каримова, И. Педагогика (курс лекций). –Душанбе: «Ирфон», 2008. – 284 с.

УДК -573 (2 тоҷ)

ББК- 28 (2тоҷ)

Ш-30

БАЪЗЕ МУЛОҲИЗАҲО ОИД БА МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР ТАЙЁР НАМУДАНИ ОМУЪЗГОРОНИ ОЯНДАИ ФАННИ БИОЛОГИЯ БА ТАРБИЯИ ФАРҲАНГИ ЭКОЛОГИИ ХОНАНДАГОН

ГУЛМАДОВ Файз – доктори илмҳои педагогӣ, мудири шуъбаи педагогика ва таҳсилоти муосири Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 126. E-mail: gulmadov53@mail.ru, тел.: +(992) 919 63 67 34

ШАРИФОВА Бунафша Назруллоевна – омӯзгори кафедраи биология ва методикаи таълими Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров,16, E-mail: surob.dosaev@mail.ru, тел.: +(992) 987 19 26 46

Дар мақола муаллифон дар натиҷаи омӯзиш, таҳлил ва ҷамъбасти маъхазу сарчашмаҳои илмию назариявӣ, инчунин фикру мулоҳизаи методистону омӯзгори муассисаҳои таҳсилоти умумӣ шаклҳо ва усулҳои салоҳиятнокии касбии тайёр намудани омӯзгори ояндаи фанни биологияро ба тарбияи фарҳанги экологии хонандагон ошкор ва тавсиф намудаанд.

Ҳангоми ошкор сохтани мушкилоти салоҳиятнокии касбии тайёр намудани омӯзгори ояндаи фанни биология ба тарбияи фарҳанги экологии хонандагон, муаллифон ба хулоса омадаанд, ки таълим бо назардошти муносибати босалоҳият маъноӣ онро надорад, ки аввал назария, сипас истифодаи он дар таҷриба ба роҳ монда шавад. Ин роҳи ягонаи принсипи алоқамандии назария бо амалия набуда, роҳҳои дигари алтернативӣ низ мавҷуданд. Алоқамандии назария бо амалия дар натиҷаи фаъолияти амалии омӯзгори ояндаи фанни биология ба тарбияи фарҳанги экологии хонандагон, аз дарку инъикоси асосҳои илмии фанҳои таълимӣ бармеояд. Тибқи мулоҳизаҳои боло роҳи имконпазири ба даст овардани салоҳиятҳои таълимии омӯзгори ояндаи фанни биология ба тарбияи фарҳанги экологии хонандагон пешниҳод шудааст, ки ин алоқаи назария ба амалия ва баръас, алоқаи амалия бо назария (дар сурати таъмин карда тавонистани ҳавасмандию маҳорат ва рушди шавқи донишҷӯён аз ҷониби омӯзгор, инчунин ҷалби онҳо ба раванди амалиёти фаъол.

Муаллифон дар мақола самтҳои асосии рушди салоҳияти тайёр намудани омӯзгорони ояндаи фанни биологияро ба тарбияи фарҳанги экологии хонандагон, ба фаъолияти илмӣ, таҳқиқотӣ, зехнӣ ва ташаккули тафаккури донишҷӯён нисбат медиҳанд.

Вожаҳои асосӣ: салоҳият, мушкilot, метод, таълим, назария, амалия, экология, таҳсилот, омӯзгорони оянда, неруи зехнӣ.

НЕКОТОРЫЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О КОМПЕТЕНТНОСТНОМ ПОДХОДЕ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ К ВОСПИТАНИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ

ГУЛМАДОВ Файз – доктор педагогических наук, заведующий отдел педагогики и современного образования Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126. **E-mail:** gulmadov53@mail.ru, **тел.:** +(992) 919 63 67 34

ШАРИФОВА Бунафша Назруллоевна – ассистент кафедры биологии и методики преподавания Кулябского государственного университета имени А. Рудаки, г. Куляб, ул. С. Сафаров, 16. **E-mail:** surob.dosaev@mail.ru, **тел.:** +(992) 987 19 26 46

В результате изучения, анализа и обобщения научно-теоретических источников, а также опыт методистов и учителей средних общеобразовательных учреждений, авторами выявлены и охарактеризованы пути и методы компетентностного подхода в подготовке будущих учителей биологии к экологическому воспитанию учащихся.

При раскрытии трудностей в профессиональной компетентности будущих учителей биологии к экологическому воспитанию учащихся авторы пришли к выводу, что обучение с учётом компетентностного подхода не означает, что сначала изучить теорию, а потом её осуществить на практике. По мнению авторов, это не единственный способ связать принцип теории с практикой, есть и другие альтернативные пути. Связь теории и практики является результатом практической деятельности учащихся, основанной на понимании и отражении их научных основ в дисциплинах. На основе вышеизложенного, предлагается наиболее возможные пути приобретения учебных компетенций – связь теории с практикой, и наоборот, связь практики с теорией.

В статье авторы анализируют основные направления развития компетентности будущих учителей биологии к экологическому воспитанию учащихся с учётом научной, исследовательской деятельности, научного потенциала и формирования творческого мышления студентов.

Ключевые слова: компетентность, трудности, метод, обучение, теория, практика, экология, будущие учителя биологии, интеллектуальный потенциал.

SOME REFLECTIONS ON THE COMPETENCE-BASED APPROACH IN PREPARING FUTURE TEACHERS OF BIOLOGY TO EDUCATE ECOLOGICAL CULTURE OF STUDENTS

GULMADOV Faiz – Doctor of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Pedagogy and Modern Education of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni, st.126. **E-mail:** gulmadov53@mail.ru, **mod.:** +(992) 919 63 67 34

SHARIFOVA Bunafsha Nazrulloevna – assistant of the Department of Biology and Teaching Methods of the Kulyab State University named after A. Rudaki, Kulyab, S. Safarov, st. 16, **E-mail:** surob.dosaev@mail.ru, **mod.:** +(992) 987 19 26 46

As a result of the study, analysis and generalization of scientific and theoretical sources, as well as the experience of methodologists and teachers of secondary educational institutions, the authors identified and characterized the ways and methods of a competency-based approach in preparing future biology teachers for environmental education of students.

When revealing the difficulties in the professional competence of future biology teachers for the environmental education of students, the authors came to the conclusion that training based on the competency-based approach does not mean that you first study the theory and then put it into practice. According to the authors, this is not the only way to connect the principle of theory with practice, there are other alternative ways. The connection between theory and practice is the result of the practical activity of students, based on the understanding and reflection of their scientific foundations in the disciplines. Based on the foregoing, the most possible ways of acquiring educational competencies are proposed - the connection of theory with practice, and vice versa, the connection of practice with theory.

In the article, the authors analyze the main directions of development of the competence of future biology teachers for the environmental education of students, taking into account scientific, research activities, scientific potential and the formation of students' creative thinking.

Key words: *competence, difficulties, method, teaching, theory, practice, ecology, future teachers of biology, intellectual potential.*

Дар сиёсати давлатӣ дар соҳаи идоракунии илм ва маориф тайи солҳои истиқлолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои сифатан нав ба вучуд омаданд. Ин муносибатҳо инъикоси худро дар Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва баъд аз муассаса таҳсилоти олии касбӣ», «Концепсияи тарбияи миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.02.1996, № 96 «Дар бораи тасдиқи Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон № 494 аз 1.08.2015 дар бораи Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ёфтаанд. Ҳамаи ин чораҳо маҷмуи тадбирҳои пешниҳод мекунанд, ки ба баланд бардоштани нерӯи илмию методии муассасаҳои таҳсилоти умумӣ ва олии касбӣ, сифат ва самаранокии кадрҳои омӯзгорӣ нигаронида шудаанд. Вобаста ба ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар татбиқи сиёсати маориф пайваста кӯшиш менамояд, ки низоми таълимро ҳамқадами замон намуда, тадбирҳои мушаххасро амалӣ гардонад. Ҳамин буд, ки соли 2012 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Стратегияи рушди маориф барои солҳои 2012-2020»-ро ба тасвиб расонид. Тибқи ин ҳуҷҷат то соли 2020 стандарту барнома ва китобҳои дарсӣ таҷдиди назар шуда, тибқи муносибати босалоҳият ба таълим таҳия карда шуданд.

Яке аз ҳадафҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илм ин татбиқи муносибати босалоҳият дар раванди таълим мебошад. Гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим, аслан, падидаи нав нест. Он ҳанӯз дар оғози рушди бонизоми назарияҳои илмию педагогӣ ба вучуд омада, дар давраҳои гуногуни инкишофи он дар бисёр кишварҳои олам, аз ҷумла, собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, аз ҷониби педагогҳо-олимон А. Байденко [1], И. А. Зимняя [3], М.В. Дубова [4], В.А. Болтов [2], Т. Сатторов, Ҳ. Абдуллозода, М. Шарипов [6] мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор дода шудааст.

Гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим, аслан, падидаи нав нест: он ҳанӯз дар оғози рушди бонизоми назарияҳои илмию педагогӣ ба вучуд омада, дар давраҳои гуногуни инкишофи он дар бисёр кишварҳои олам, аз ҷумла, собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, аз ҷониби педагогҳо – олимони А. Байденко [1, с. 30 – 32], И. А. Зимняя [3. С. 3-10], М.В. Дубова [4. с. 4 – 6], В.А. Болтов [2. с. 12 – 14], Т. Сатторов, Ҳ. Абдуллозода., М. Шарипов [6. с. 8 – 10] таҳқиқу тавсиф гардиданд.

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ислоҳоти соҳа, бахусус, дар таҷдиди назар намудан ба низоми таҳсилот ва ба талаботи замони муосир мувофиқу мутобиқ намудани он қадамҳои устувор мегузорад ва дар раванди навсозии стандартҳои фанни муассасаҳои таҳсилоти умумӣ ва муассасаҳои таҳсилоти олии касбӣ таҳияи маводи навини таълимӣ, барои омӯзгорон, донишҷӯён ва хонандагон дар

асоси муносибати босалоҳият ба таълим (модуҳои таълими босалоҳият, раҳнамо барои омӯзгорон, замима ба китобҳои дарсӣ барои омӯзгорон ва хонандагон), корҳои зиёдеро ба сомон расонидааст, ки дар маҷмӯъ барои баланд бардоштани сифати таҳсилот заминаи мусоид фароҳам меорад.

Ҳадафи асосии татбиқи муносибати босалоҳият дар раванди таълим ҷанбаҳои татбиқи донишҳои назариявӣ дар амалия, таъмини раванди ташаккули фаъолияти эҷодиву ҷаҳонбинии хонандагон ва мутобиқ намудани онҳо ба ҳудударбиядихӣ, худомӯзию бозомӯзӣ, худтакмилдиҳию худруштдиҳӣ ва дигар хусусиятҳои нигаронида шудааст, ки ба рушди шахсияти комил мусоидат менамоянд.

Бояд зикр намуд, ки вобаста ба дигаргуншавии иқлим ва муҳити зист, яке аз масъалаҳои муҳими маорифи кишвар ин тайёр намудани омӯзгорони ояндаи биология ба фарҳанги экологии хонандагон ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин тайёр намудани омӯзгорони ояндаи биология ба фарҳанги экологии хонандагон яке аз мушкилотҳои соҳаи маорифи кишвар ба ҳисоб меравад. Муносибати босалоҳият дар ҷараёни таълим омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро водор месозад, ки бо истифода аз шакли усулҳои замонавии таълиму тарбия, донишҷӯёнро баҳри илмомӯзӣ омода намоянд ва ҳамзамон, дар онҳо заминаи маҳорати дар хонандагон ташаккул додани фарҳанги экологиро тақвият бахшанд, зеро ҷомеаи имрӯза хатмунондагони ботачриба, дорои қобилияти зехнию ҷаҳонбинии илмӣ, тафаккури эҷодӣ ва ҷавобгӯ ба талаботи бозори меҳнатро тақозо менамояд. Бинобар мавҷуд будани проблемаҳои глобалӣ дар сатҳи сайёра, аз ҷумла дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба муҳити экологӣ, бояд тамоми маҳорату неруи ақлонию зехнии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо истифода аз муносибатҳои босалоҳият ба таълим ба ташаккули фарҳанги экологии донишҷӯён равона карда шавад.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маърифати экологии аҳоли» (29 декабри соли 2010, № 673) қайд карда шудааст, ки «маърифати экологӣ – раванди таълим, ки мақсади он аз маърифати экологӣ баҳравар кардан, дар руҳи маърифати экологӣ таълиму тарбия додан, пойдор гардонидани фарҳанги экологӣ, дуруст ва оқилона муайян кардани тамоили донишандӯзӣ, нишон додани қобилият ва ташаккули рафтори дурусти шахсони алоҳида ва аҳоли оид ба ҳифз ва истифодаи табиат иборат мебошад; фарҳанги экологӣ – қисми таркибии фарҳанги умумибашарӣ ва миллиест, ки маҷмуи муносибатҳои иҷтимоӣ, арзишҳои ахлоқӣ, меъёр ва усулҳои таъсири мутақобилаи ҷамъиятро бо муҳити зист дар бар мегирад ва меросан барои ташаккулёбии дониш ва маърифати экологӣ дар шуур ва ахлоқи ҷамъиятии одамон дар тули ҳаёт ва фаъолияти наслҳо, ки ба ҳаёти солим, болоравии маънавияти ҷамъият, рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ, беҳатарии экологии кишвар ва ҳар фарди алоҳида, мусоидат менамояд»

Вобаста ба ин, мақсади асосии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим, пеш аз ҳама, таъмини рушди тафаккури эҷодии хонандагон дар раванди таълим ба ҳисоб рафта, асосан дар заминаи фаъолиятҳои ҷустуҷӯию таҳқиқотӣ, лоиҳавӣ, созидагӣ ва амсоли онҳо вобаста заминаҳои ташаккул додани фарҳанги экологӣ амалӣ карда мешавад. Ҳамзамон, дар шароити имрӯзаи талаботи бозори меҳнат муносибатҳои нави иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғайра, афзудани китобхонаҳои электронӣ, адабиёти тозанашр, шабакаҳои интернетӣ, радио, телевизион ва дигар расонаҳои иттилоотӣ мусаллаҳ будани донишҷӯёну хонандагон танҳо ба дониши ба истилоҳ «академӣ» оид ба фарҳанги экологӣ кифоя набуда, таваҷҷуҳи бештар ба татбиқ ва истифодаи он дар амалияи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ба натиҷаҳои ниҳой нигаронида мешавад.

Дар мақола мо кӯшиш намудем, ки оид ба ҳалли баъзе мушкилоте, ки ба салоҳияти касбии омӯзгорони ояндаи фанни биология ба тарбияи фарҳанги экологии хонандагон марбутанд, иброи андеша намоем.

Яке аз мушкилоте дар тайёр намудани омӯзгорони фанни биология ба тарбияи фарҳанги экологии хонандагон ин дар паст будани дараҷаи донишҳои иттилоотӣ оид ба методҳои илмӣ дарки олам ва рушди тафаккури эҷодии хонандагон ба шумор меравад. Яке аз сабабҳои дигари таҷдиди назар ба мазмуни таҳсилот тарбияи кадрҳои

соҳибмаърифат, эҷодкор, навоар, худомӯз ва дорои омӯзиши иттилооти зарурии соҳаи биология оид ба салоҳияти дарк ва бартарарфсозии мушкilotи гуногуни раванди таълим маҳсуб меёбад.

Ба андешаи теъдоди муайяни омӯзгорон ва коршиносон, дар раванди таълими анъанавӣ бо сабаби суст будани базаи моддио техникаӣ, баҳусус, мучаҳҳаз набудани кабинетҳои фаннии биология бо таҷҳизоти замонавӣ мушкилиро эҷод менамояд.

Дар раванди таълими анъанавӣ, аз ҷумла таълими биология ба ташаккули қобилиятҳои зеҳнӣ, такмили мустақилият, фаъолгардонии хонандагон, ҷӣ дар раванди таълим ва ҷӣ берун аз он камтар тавачҷуҳ зоҳир карда мешавад. Гузашта аз ин, маводи таълимие, ки барои азхудкунӣ ба хонандагон пешниҳод карда мешавад, ҳаҷми зиёд дошта, мазмунан хеле мураккабанд. Блохир мундариҷа ва мазмуни маводи интихобгардида (аҳбор, маълумот, қоидаҳо, формулаҳо...), ки дар раванди таълими ин ё он фан бояд азхуд ва амалан татбиқ шавад, ба хонандагон мушкилоти зиёде ба амал меоваранд. Бинобар ин, тағйироту навоариҳо дар соҳаҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, иттилоотиву технологӣ боиси ташаккули фаъолияти таълимию маърифатӣ ва ҷаҳонбинии илмии хонандагон мегардад.

Аз ҷониби дигар, татбиқи рушди муносибатҳои босалоҳиятии хонанда дар раванди таълими фанни биология иқдоми муҳим маҳсуб ёфта, барои аз байн бурдани муҳолифати байни талаботҳои методҳои анъанавӣ, рушди барномаҳои таълимӣ, низоми нави таълимӣ, заминаи устувор гузашта метавонад. Ҳамзамон, бо назардошти пешрафти илм ба назария ва принципҳои дидактикии таълим низ дар соҳаҳои нақшаю барномаҳои таълимӣ тағйироти зиёде ворид шуда истодаанд, ки хоси замони муосир мебошанд ва онҳоро дар амалияи таълиму тадриси фанни биология ба назар гирифтани амри заруриест.

Зарурияти ворид намудани тағйиротҳо дар ҷодаи таълими анъанавӣ гарчанде талаботи замон бошад ҳам, бо андешаи муҳаққиқони соҳа М. Лутфуллоев [9 с. 22 – 26], Ф. Шарифзода, И.Х. Каримова [10, с. 170-174] бояд аввалан, ба моҳияти ҳар як масъала пурра сарфаҳм рафта, баъдан онро мавриди таҳлилҳои амиқи илмию методӣ қарор додан амри зарурӣ шуморида мешавад.

Аз ин рӯ, баъзе андешаҳои олимону коршиносон ва омӯзгорон, ки гӯё бо воридшавӣ ба муносибати босалоҳият дар таълим, аз таълими анъанавӣ бояд тамоман даст кашид, қомилан хатою иштибоҳ ва нодуруст аст. Татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим тавбами ҳамбастагии ҷанбаҳои мусбати таълими анъанавиро бо муносибати босалоҳият дар таълим дар назар дорад. Рушди муносибатҳои салоҳиятноки донишҷӯён дар раванди таълими фанни омӯзгорони ояндаи биология ҷиҳати дар хонандагон ташаккул додани фарҳанги экологӣ ҳадафҳои дурнамои таҳсил арзёбӣ гардида, он ҳамчун нишондиҳандаи асосии таъмини меъёрҳои сифати таҳсилот ва стандартҳои он ба ҳисоб меравад.

Ба ақидаи муҳаққиқ М. Лутфуллозода [13. 72 – 74], яке аз методҳои маъмул «таҳлили вазъиятҳои мушаххаси таълимӣ» мебошад, ки он, амалан, бо принциби дидактикии таълим – «алоқамандии назария бо амалия» тавбаам мебошад. Аммо, дар муносибати босалоҳият дар таълим, аз ҷумла таълими фанни биология доираи фаъолияти ин принцип тағйир меёбад. Ба андешаи коршиносон, ҷунин тарзи таълим, ки дар он аввал назария, сипас истифодаи он дар таҷриба аст, роҳи ягонаи принциби алоқамандии назария бо амалия набуда, роҳҳои дигари алтернативӣ низ мавҷуданд. Алоқамандии назария бо амалия дар натиҷаи фаъолияти амалии омӯзгорони ояндаи биология аз дарку инъикоси асосҳои илмии онҳо бармеояд. Тибқи мулоҳизаҳои боло роҳи имконпазирии ба даст овардани салоҳиятҳои таълимии омӯзгорони ояндаи биология дар ташаккули фарҳанги экологии хонандагон ин аз гузаштан аз назария ба амалия (дар сурати таъмин карда тавонистани ҳавасмандию маҳорат ва рушди шавқи донишҷӯён аз ҷониби омӯзгор) ба ҳисоб меравад. Ҳангоми интихоби ин усул ба омилҳои зерин тавачҷуҳ кардан лозим аст:

– имкониятҳои зеҳнӣ эҷодии донишҷӯён, ки алоқамандии назария ва амалияро дар як давраи муайяни вақт таъмин менамояд;

– хусусияти маводи омӯзишӣ, яъне қисми маводи омӯзишӣ танҳо дар шакли самарано пешниҳод карда мешавад. Ба шарте ки агар маводи омӯхташаванда тавассути масъалагузорӣ пешниҳод карда шавад.

– ҷанбаҳои рушди фаъолияти умумитаълимӣ ба донишҷӯён имкон медиҳанд, ки дар раванди таълим вазъиятҳои гуногунро фаъолона истифода баранд.

Бояд зикр намуд, ки истифодаи дониши назариявӣ дар амал ба муносибати омӯзгор ва хонанда ва маданияти баланди ҳамкориҳои онҳо вобаста аст. Зарурияти ислоҳоти соҳа бо назардошти талаботи рушди муносибати босалоҳият дар таълими фанни биология ба омилҳои дохилӣ ва берунии низоми таҳсилот низ алоқаманд аст, ки муҳимтарини онҳо ба тариқи зайл баррасӣ мегарданд:

– фароҳам овардани шароити мусоид барои таъмини талаботи нав ба сифати таҳсилот ва мувофиқ намудани он ба самти стандартҳои байналмилалӣ ва талаботи замон;

– мувофиқ намудани стандартҳои фаннии мавҷудаи биология ба талаботи стандартҳои ҷаҳонӣ ва татбиқи онҳо дар сатҳи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ;

– гузоштани таҳкурсии асосии дониши назариявӣ ва амалӣ дар донишҷӯён ва дар зинаҳои минбаъда ташаккул додани он. Бе таҳкурсии асосии дониши амалӣ малакаи мустақилона ба даст овардани донишро ташаккул додан ғайриимкон мегардад. Гирдовариҳои дониш, такмили малака, маҳорат ва салоҳияти истифодаи онҳо, фаъолияти мустақилона, ки донишҷӯён ба даст меоранд, хеле муҳим аст.

Бояд зикр намуд, ки босалоҳиятӣ, рушди муносибати босалоҳият давраи дуру дарозро дар бар мегирад, бинобар ин, аз давраи хурди мактабӣ онро ташаккул додан мувофиқи матлаб аст. Салоҳиятҳои таълимӣ на яку яқбора, балки қадам ба қадам ташаккул ва такмил меёбанд. Аз ин рӯ, ҷараёни таҳсил аз ибтидо бояд ба самти ташаккулу рушди салоҳиятнокӣ нигаронида шавад. Ҳамзамон, яке аз хусусиятҳои муносибати босалоҳият дар таълим дар он зоҳир мегардад, ки хонандагону донишҷӯён салоҳиятхоро ҳамчун маҷмӯи ягонаи истифодаи дониш, малака ва маҳоратҳо инъикос менамоянд.

Ҳамин тавр, тайёр намудани омӯзгорони ояндаи фанни биология ба ташаккули фарҳанги экологии хонандагон дар он зоҳир меёбад, ки донишҷӯён зимни таҳсил дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ масъалаҳои рӯзмарраро оид ба проблемаю мазкур аз худ намуда, хангоми фаъолияти худ дар оянда дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ татбиқ менамоянд.

АДАБИЁТ

1. Байденко, А. Компетенции в профессиональном образовании // Высшее образование в России [Текст] / А. Байденко. М, 2004. – С. 53 – 60 Болотов, В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. М – 2003.

2. Зимняя, И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия [Текст] / И.А. Зимняя – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, М – 2004.

3. Верзилин, Н.М. Проблемы преподавания биологии [Текст] / Н.М. Верзилин. М.: Педагогика, 1974 – 223 с.

4. Верзилин, Н.М., Корсунская, В.М. Общая методика преподавания биологии [Текст] / Н.М. Верзилин В.М Корсунская. М.: Просвещение, 1976. – 384 с.

5. Дубова, М.В. О возможностях реализации компетентностного подхода в начальном общем образовании // Современная педагогика, М. – 2015. С. 4 – 6.

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маърифати экологии аҳоли». Душанбе. – 2010

7. Сатторов, Т.С., Абдуллозода, Х., Шарипов, М. Муносибати босалоҳият дар раванди таълими биология [Текст] / Т.С. Сатторов, Х. Абдуллозода, М. Шарипов, Душанбе.– 2003.
8. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020. Душанбе, 2012.
9. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе, 2021.
10. Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе. – 2015.
11. Лутфуллоев, М. Дарс [Текст] / М. Лутфуллоев – Душанбе: «Маориф», 1995. – С.72 – 74.
12. Шарифов, Ф., Каримова, И.Х. Педагогика [Текст] / Ф. Шарифов, И.Х. Каримова. Душанбе: Ирфон. – 2008. С. 284 с.
13. Хуторской, А.В. Современная дидактика: учеб. Пособие [Текст] / А.В. Хуторской. М.: Высшая школа, 2007.

АСОСНОКИИ САМТГИРИИ МАШҒУЛИЯТҲОИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ДАР ТАШАККУЛИ ТАРЗИ ҲАӢТИ СОЛИМИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ БОЛОӢ

КАМОЛЗОДА Сайфиiddин – номзади илмҳои педагогӣ, мудири шӯъбаи инноватсия ва технологияи таълими Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 126. **E-mail:** kamolzoda70@mail.ru, **тел.:** (+992) 918 23 28 22, 225 84 18

СУЛТОНОВ Исмоил Сафаралиевич – ассистенти кафедраи тарбияи ҷисмонӣ ва методикаи таълими Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16, **E-mail:** ahmadaliev9898@gmail.com, **тел.:** (+992) 988 48 88 87

Мақолаи мавриди назар ба масоили асоноккунии самтгирии машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ дар ташаккули тарзи ҳаёти солими хонандагони синфҳои болоӣ бахшида шуда, масоили мубрами масъалаҳои омодакунии омӯзгорони тарбияи ҷисмонӣ дар қаринаи дар хонандагон ташаккулдиҳии стратегияи саломатинигоҳдорӣ тамоюли афзалиятнокро дар ҷаҳони муосири ба таври босуръат тағйирёбанда инъикос карда шудааст. Вобаста ба мавзӯ муаллифони мақола таъкид мекунанд, ки ин дар навбати аввал, бо он далели бебаҳс вобаста аст, ки танҳо одами ҷисман ва руҳан солим метавонад рушди пешравандаи тамаддуни инсониро таъмин намуда, насли ояндаро солим тарбия кунад ва ба ситезаҳои нави мураккаб, ки дар пешруйи насли башар арзи вучуд мекунанд, омодагӣ дошта бошад ва барои ҳалли фасли масъалаҳои мазкур бояд банақшагирии босаводонаи маҷмӯи ҷорабиниҳои зарурӣ амалӣ намуд, ки ҳадафи он эҷоди низоми ҳифзи саломатии хонандагон, дар ҳамаи соҳаҳои низоми таҳсилот татбиқ намудани технологияҳои педагогии дорои ҷанбаи саломатинигоҳдоранда бошад.

Вожаҳои асосӣ: ташаккули тарзи ҳаёти солим, стратегияи саломатинигоҳдорӣ, тамоюли афзалиятнок, эҷоди низоми ҳифзи саломатӣ, технологияҳои педагогӣ, ҷанбаи саломатинигоҳдоранда, *фазаи саломатинигоҳдоранда.*

ОБОСНОВАННОСТЬ ОРИЕНТИРОВКИ ЗАНЯТИЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

КАМОЛЗОДА Сайфиiddин – кандидат педагогических наук, заведующий отделом образования и педагогическая технология Академии образования Таджикистана, город Душанбе, улица Айни, 126. **E-mail:** kamolzoda70@mail.ru, **тел.:** (+992) 918 23 28 22, 225 84 18

СУЛТОНОВ Исмоил Сафаралиевич – ассисент кафедры физического воспитания и методики обучения Кулябского государственного университета имени А. Рудаки, г. Куляб, ул. С. Сафаров, 16, **E-mail:** ahmadaliev9898@gmail.com, **тел.:** (+992) 988 48 88 87

Статья посвящена проблемам обоснования ориентировки занятий физической культурой на формирование ЗОЖ старшеклассников и в ней, в том числе, излагается, что проблема, касающаяся уровня готовности современных педагогов к формированию у учащихся здоровьесберегающей стратегии, становится особенно актуальной в современных условиях, которые характеризуются отсутствием в школах квалифицированных медицинских работников и значительным снижением общего уровня здоровья школьников, когда основная нагрузка по обеспечению здоровья учащихся ложится на плечи учителей. При этом авторы отмечают, что для решения этих задач следует осуществлять грамотное планирование комплекса необходимых мероприятий, целью которых является создание системы сохранения здоровья учащихся, во всех сферах образовательной системы внедрять педагогические технологии здоровьесберегающего характера, обучать молодых людей не только знаниям, позволяющим им развивать свои личностные и профессиональные качества, но также формирующим у них мотивацию к здоровому образу жизни.

Ключевые слова: формирование здорового образа жизни, здоровьесберегающая стратегия, приоритетное направление, создание системы охраны здоровья, педагогические технологии, здоровьесберегающие аспекты, здоровьесберегающее пространство.

THE VALIDITY OF THE ORIENTATION OF PHYSICAL CULTURE CLASSES ON THE FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE OF HIGH SCHOOL STUDENTS

KAMOLZODA Sayfiddin – Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Education and Pedagogical Technology of the Academy of Education of Tajikistan, 126, Ayni str., Dushanbe. **E-mail:** kamolzoda70@mail.ru, **Phone:** (+992) 918 23 28 22, 225 84 18

SULTONOV Ismoil Safaralievich – Assistant of the Department of Physical Education and Teaching Methods of the Kulyab State University named after A. Rudaki, Kulyab, S. Safarov, st. 16, **E-mail:** ahmadaliev9898@gmail.com, **Phone:** (+992) 988 48 88 87

The article is devoted to the problems of substantiating the orientation of physical culture classes to the formation of healthy lifestyle of high school students and, among other things, it states that the problem concerning the level of readiness of modern teachers to form a health-saving strategy for students becomes especially relevant in modern conditions, which are characterized by the lack of qualified medical workers in schools and a significant decrease in the overall level of health of schoolchildren, when the main burden on ensuring the health of students falls on the shoulders of teachers. At the same time, the authors notes that in order to solve these problems, it is necessary to carry out competent planning of a set of necessary measures, the purpose of which is to create a system for preserving the health of students, to introduce health-saving pedagogical technologies in all areas of the educational system, to teach young people not only knowledge that allows them to develop their personal and professional qualities, but also forms their motivation for a healthy lifestyle.

Keywords: formation of a healthy lifestyle, health-saving strategy, priority direction, creation of a health protection system, pedagogical technologies, health-saving aspects, health-saving space.

Яке аз вазифаҳои асосии омӯзгор мусоидати касбӣ ба хонандагони синфҳои болоӣ дар иҷтимоишавӣ ва ташаккули шахсияти онҳо мебошад. Дар ин робита савияи касбии

хайати омӯзгорон дар сатҳи умумии таҳсилгири нақши муайянкунанда дорад [1, С.42-46], [6, С. 15].

Проблемаи дахлдошта ба савияи омодагии омӯзгорони муосир ба ташаккулёбии стратегияи саломатинигоҳдоранда дар хонандагон дар шароити кунунӣ, махсусан мубрам мегардад, ки бо вучуд надоштани кормандони тиббии тахассусӣ дар муассисаҳои таълимӣ ва коҳишёбии назарраси сатҳи умумии саломатии хонандагон тавсиф мегардад, вақте ки сарбории асосӣ оид ба таъмини саломатии хонандагон ба уҳдаи муаллимон гузошта мешавад. Дар ин ҳол, бояд қайд намуд, ки ҳайати омӯзгории муассисаи таълимӣ ҳангоми иҷро кардани ин вазифа бо корбурди технологияҳои гуногуни ҷанбаҳои варзишию солимгардонӣ ва тиббӣю беҳдоштидошта, баъзан масъалаҳои вобаста ба нақши фарҳанги саломатии ҳуди омӯзгор аз доираи тавачҷуҳ берун мемонад, ки омӯзгор бо намунаи худ бояд самараи фаъолияти педагогии худро, ки ба ҳифзи саломатии тарбиягирандагони худ нигаронида шудааст, хеле пурзӯр намояд [12, С. 306-315].

Дар зимн қайд намудан зарур аст, ки оmodасозии омӯзгорони тарбияи ҷисмонӣ ба ташаккулдиҳии ҷаҳонбинии саломатинигоҳдоранда ҷанбаи камомӯхташудаи ҳифзи саломатии хонандагон мебошад. Бояд қайд намуд, ки кори омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ, ки ба ҳифзи саломатии хонандагон равона гардидааст, аз ҳамин гуна фаъолияти омӯзгорони фанҳои дигар тафовути назаррас дорад. Тафовути мазкур, асосан бо вижагии фанни тарбияи ҷисмонӣ дар тарбияи саломатии насли ҷавон тавзеҳ мешавад.

Мубрамии масъалаҳои оmodасозии омӯзгорони тарбияи ҷисмонӣ дар қаринаи дар хонандагон ташаккулдиҳии стратегияи саломатинигоҳдорӣ, ҳамин тавр тамоюли афзалиятнокро дар ҷаҳони муосири ба таври сарсомовар тағйирёбанда инъикос менамояд. Ин, дар навбати аввал, бо он далели бебаҳс вобаста аст, ки танҳо одами ҷисман ва руҳан солим метавонад рушди пешравандаи тамаддуни инсониро таъмин намуда, насли ояндаро солим тарбия кунад ва ба ситезаҳои нави мураккаб, ки дар пешрӯи насли башар арзи вучуд мекунад, оmodагӣ дошта бошад.

Илова бар он, тавре ки таҳқиқоти навтарин дар ин соҳа шаҳодат медиҳанд, барои ноилшавӣ ба ҳадафҳои дар назди таҳсилот гузошташуда, набояд бо ҳалли масъалаҳои ба савияи оmodасозии омӯзгорони тарбияи ҷисмонӣ дахлдошта дар баҳши дар хонандагон ташаккулдиҳии стратегияи саломатинигоҳдоранда маҳдуд гардид. Мо маҷбурем, ки вучуд доштани номuvoфиқатӣ дар миёни ҷузъҳои касбию умумифарҳангии оmodасозии касбии омӯзгорони тарбияи ҷисмониро иброз намоем, ки дар натиҷаи он савияи маҳорати педагогии бисёре аз онҳо таъмини ҳамкориҳои мутақобилаи асосёфта ба оғозҳои эҷодиёти педагогӣ бо хонандагонро имконпазир намесозад. Ҳамин тавр, оmodасозии омӯзгорони оянда имкон намедихад, ки дар онҳо як силсила сифатҳои муҳим ташаккул дода шавад ва мувофиқати касбии онҳо ба эҳтиёҷоти ҷомеаи муосир таъмин карда шавад [18, С. 131-132].

Ба ақидаи С.В. Гертнер оmodагии омӯзгорони оянда барои кори ҷанбаи солимидошта бо кӯдаконро бояд ҳамчун сифати касбӣ баррасӣ намуд, ки дар савияи таҷрибаи дарёфтгардидаи иҷтимоӣ дар қаринаи масъалаҳои дахлдори ҳифзи саломатӣ шомил мебошад, ки он ғамхориро на танҳо дар бораи саломатии худ, балки ҳамчунин саломатии хонандагон ва маҳорати истифодаи ин таҷриба дар доираи фаъолияти педагогӣ пешбинӣ менамояд [8].

В.А. Багина муътақид аст, ки дараҷаи оmodагии омӯзгорони тарбияи ҷисмонӣ ба фаъолияти ҷанбаи касбидошта инъикоси маҷмӯи сифатҳои касбӣ ва шахсӣ мебошанд, ки имкон медиҳанд, масъалаҳои ҷанбаи тарбиявию таълимӣ ва солимгардонӣ бо муваффақият ҳал карда шаванд [3, С.48-52.].

Азбаски ба ақидаи Г.А. Гушина ҳар гуна фаъолияти ҷанбаи касбидошта зарурати аз тарафи фард сафарбаркунии неруи психологӣ ва ҷисмониро пешбинӣ менамояд, пас баррасии оmodагии касбии ин ё он мутахассисро бояд дар ду савияи зерин баррасӣ намуд:

- савияи оmodагии билкувва, ки умуман оmodагии фардро ба амалисозии фаъолияти мушаххас тавсиф менамояд;

- савияи вазъиятӣ ё бевосита, ки ҳолати ҳаминлаҳзаинаи фардро ба ҳалли бевоситаи масъала бо дарназардошти шароити мушаххас инъикос менамояд. Барои савияи мазкур дараҷаи баланди серҳаракатӣ, вобастагии қарорҳои қабулшуда аз ҳолати ҷисмонӣ ва

равонии субъект, омилҳои беруна, бо шумули вижагиҳои муҳити иҷтимоӣ, ҳолати ахлоқию равонии коллектив ва ғайра хос мебошад [9, С. 127-131].

Бояд қайд намуд, ки омодагии вазъиятӣ ё бевосита болои таҳкурсии омодагии билқувва ё пешакӣ асос ёфтааст. Ҳамин тавр, дар МТО омода кардани мутахассиси оянда ҳамчун марҳилаи дар ӯ ташаккулёбии салоҳиятнокиҳои касбӣ, ки ҷузъҳои калидии омодагӣ ба фаъолияти касбии оянда мебошад, баррасӣ гардад.

Албатта, дар хонандагон ташаккулёбии стратегияи саломатинигоҳдоранда, пеш аз ҳама, вучуд доштани ҷаҳонбинии марбута ва тарбияи ҳуди омӯзгорро дар назар дорад. Дар зимн, ин на танҳо ба ҷанбаи шахсии умумифарҳангии ӯ дахл дорад, ки он ҳамчун тавсифномаи касбӣ хеле муҳим аст ва ба ӯ имкон медиҳад, ки фаъолияти босамари педагогии дар хонандагон ташаккулёбии стратегияи саломатинигоҳдорандаро амалӣ намояд.

Яке аз ҷузъҳои фарҳанги умумии педагогии омӯзгор фарҳанги саломатӣ мебошад, ки аз унсурҳои зерин иборат мебошанд:

а) маҷмӯи ормонҳо ва арзишҳои саломатии асосёфта ба анъанаҳои миллӣ;

б) ҷанбаҳои шахсиятии омӯзгор, ки эътиқодоти ӯро дар соҳаи нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатӣ инъикос менамояд;

в) маҷмӯи амсилаҳо ва шаклҳои фаъолияти инфиродии дорои ҷанбаи саломатинигоҳдоранда;

г) маҷмӯи тарзҳо ва равишҳои ҷалб намудани хонандагон дар фаъолияти ҷанбаи саломатинигоҳдоранда, дар ин ҳол, яке аз муҳимтарин шароити муваффақияти чунин фаъолият дар омӯзгор вучуд доштани ҷаҳонбинии саломатинигоҳдоранда, ки барои хонандагон ҷиҳати мушорикат додани онҳо ба тарзи ҳаёти солим ҳамчун намуна хизмат мекунад. Ҳамин тавр, унсури шахсиятии фарҳанги тарзи ҳаёти солими омӯзгор асоситарин шарти фаъолияти педагогӣ дар соҳаи мавриди баррасии мо мебошад [11, С. 296-306].

Дар пажӯҳишҳои Н.М. Полетаева, Т. Ф. Орехова, В. Н. Ирхина, Н. П. Абаскалова ва муаллифони дигар чунин вазифаҳои стратегияи саломатинигоҳдорандаи омӯзгор баррасӣ мегарданд: эҷодӣ - ба офаридани методикаҳо ва равишҳои нав нисбат ба масъалаҳои нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатӣ мусоидат мекунад; дигаргункунонда - самти асосии он таҳаввулҳои муҳити атроф ва ҳуди инсон, ки ба таҳкими саломатӣ нигаронида шудааст; танзимкунонда - ба таъмини дарозумрии инсон ва нигоҳдории саломатии ӯ вар давоми умр нигаронида шудааст; тасҳеҳӣ, ки ҳадафи он дар ислоҳи инҳирофот дар саломатии инсон аст; ташҳисӣ - ба муайянкунии савияи сифатии саломатии инсон нигаронида шудааст; меъёрӣ - аз муайянкунии ва мустаҳкамкунии меъёрҳои иҷтимоии саломатӣ иборат аст; аксиологӣ - иборат аз идроки аҳамияти нигоҳдории саломатӣ ҳамчун яке аз арзишҳои ҷанбаи умумибашари дошта [16].

Ҳадафи ба машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ҷалб кардани ҷавонон ташаккул додани шахсияти аз лиҳози ҷисмонӣ ва аз лиҳози равоношиносӣ солим тавассути варзиши бадан, дар онҳо инкишоф додани талош ба тарзи ҳаёти солим, умуман фаҳанги саломатӣ, омодаسازی ҷавонон ба фаъолияти касбӣ ва иҷтимоӣ, ҳифз ва таҳкими саломатии онҳо мебошад [4, С. 11-17].

Ба пиндори Л. И. Лубишева ва В. К. Балсевич тарбияи ҷисмонӣ ба фаъолияти ҷанбаи иҷтимоидошта асос ёфтааст, ки мақсади он таҳаввулҳои ҳолати ҷисмонии инсон ва бадани ӯ мебошад. Ҷузъҳои таркибии тарбияи ҷисмонӣ аз меъёрҳо ва қоидаҳои рафтори алоқаманд ба механизмҳо ва воситаҳои ҷанбаи иҷтимоидошта, маҷмӯи самтгиришудаи арзишӣ, эҳтиёҷот, донишҳо ва воқунишҳои отифавии микёсӣ хеле бузург иборат мебошанд [7].

Як гурӯҳи донишмандон муътақиданд, ки дар миёни равишҳои калидии дурнамо нисбат ба масъалаҳои алоқаманд бо таҳкими саломатии хонандагон ҳамкориҳои зичи миёни омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ ва хонандагон дар ҷараёни фаъолияти ба нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатӣ нигаронидашуда мебошад. Дар ин ҳол бояд иброз намуд, ки низомии тарбияи ҷисмонӣ дар муассасаҳои таълимии ватанӣ дар қаринаи ташаккулёбии стратегияи саломатинигоҳдоранда, анғезаи онҳо ба тарзи ҳаёти солим, машғулиятҳои фаёлона ба машқҳои ҷисмонӣ ва баланд бардоштани фарҳанги ҷисмонӣ ҳанӯз хеле дур аз такмил

мебошад. Мутаассифона, дар пажӯишҳои Б. Н. Чумаков, А. В. Чоговадзе, И. И. Брехман ва дигар муаллифон ибраз мегардад, ки аксарияти хонандагони муассисаҳои таълимӣ дур аз ғамхорӣ оид ба саломатии худ мебошанд ва мубрам будани ин мавзӯро танҳо баъди аз даст додани саломатӣ дарк мекунад, вақте ки дар назди онҳо масъала дар бораи офиятбӣ чиддан матраҳ мегардад.

Дар қаринаи мазкур он нукта мусбат доништа мешавад, ки мутахассисони варзиш ва тарбияи ҷисмонӣ ба масъалаҳои тарзи ҳаёти солим рӯ меоваранд, барномаи муаллифиро оид ба тарбияи ҷисмонӣ ва фарҳанги ҷисмонӣ коркард мекунад, ғояхоро дар соҳаи ҳифзи саломатӣ матраҳ менамоянд. Ба ақидаи В.И. Михалев ва И.И. Сулеймонов ҳоли ҳозир проблемаи татбиқи таҳсилоти тарбияи ҷисмонии умумӣ мубрам мебошад. Бо онҳо В.А. Запорожанов ва В.К. Балсевич ҳамақида мебошанд, аммо ба ақидаи Л.И. Лубишева бошад, дар асоси тарбияи ҷисмонӣ бояд ғояҳои методологӣ дар бораи робитаи миёни рушди ҷисмонӣ ва руҳонии инсон қарор дошта бошад. Дар асоси гуфтаҳои боло метавон ибраз намуд, ки гуногунии ақидаҳо оид ба такмилидигарии муҳтавоии мафҳуми тарзи ҳаёти солим ба номукаммалии асосҳои назариявии тарбияи ҷисмонӣ вобаста мебошад [5, С. 22-26].

Яке аз асосгузори назарияи тарбияи ҷисмонӣ П.Ф. Лесгафт мебошад, ки дар охири қарни XIX назарияи тарбияи ҷисмониро мабни бар малакаҳо, маҳоратҳо ва донишҳо дар соҳаи фаъолияти ҷанбаи ҳаракатидошта коркард намуда буд.

Донишманди мазкур коркарди методҳо ва усули истифодаи фаъолнокии инсонро дар инкишофи ақлонӣ ва ҷисмонии ӯ амалӣ намуд [13].

Б.А. Ашмарин чунин ҳисоб мекунад, ки методика ва назарияи тарбияи ҷисмонӣ ба инҳо асос ёфтааст [2]:

- амалияи тарбияи ҷисмонӣ. Маҳз чунин амалия имкон медиҳад, ки сохтаҳои назариявӣ дар он соҳа мавриди санҷиш қарор гирад, вай тамринҳо барои коркарди методикаҳои асил ва таҷассуми ғояҳои навоарӣ ва равишҳо дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ба шумор меравад;

- воқеиятҳои ҳаёти ҷамъиятӣ. Эҳтиётоти шадид ба насли ҷавони хуб омодагардида зарурати ошкорсозии қонуниятҳо дар қари таҳсилоти тарбияи ҷисмониро матраҳ намуд, то ки коркардҳои нави назариявӣ дар асоси таҳияи низоми тақомулоти ҷисмонии инсонӣ муосир қарор дошта бошад;

- қарорҳои мақомоти роҳбарикунандаи кишвар дар соҳаи тақмили тарбияи ҷисмонии ҷавонон;

- ғояҳои навгонӣ дар бораи самтҳои асосӣ ва муҳтавои раванди ташаккулёбии шахсияти ҳаматарафа, аз лиҳози ҷисмонӣ ва руҳонӣ солимбуда;

- пажӯишҳои илмӣ дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва самтҳои муҷовир.

Барои ҳалли масъалаҳои стратегии тарбияи ҷисмонӣ афзорҳои ҷанбаи тарбиявӣ, солимгардонӣ ва таҳсилотидошта дар доираи тарбияи ҷисмонӣ ба қор бурда мешавад. Масалан, стандарти умумии таҳсилот чунин ҳадафҳои тарбияи ҷисмониро муайян мекунад:

- мустаҳкамкунии саломатии шахсии фард дар асоси аз тарафи ӯ дарк гардидани нақши тарбияи ҷисмонӣ дар ташаккулёбии тавсифномаҳои шахсӣ ва ворид сохтани тарзи ҳаёти солим;

- фарогирии донишҳо дар бораи зарурати инкишофи ҷисмонии инсон, дар бораи гузашта ва имрӯзи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, бадастоварии малакаҳои интиҳоби дурусти машқҳои ҷисмонӣ ва муайянкунии сарбории муносиб ҳангоми машқҳои ҷисмонӣ, бо дарназардошти вижагиҳо ва имкониятҳои организм, инчунин, банақшагирии оқилонаи ҷадвали машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ;

- маҳорати мустақилона ташкил намудани машғулиятҳои мунтазами машқҳои ҷисмонӣ бо дарназардошти таъмини профилактикаи осеббинӣ ва ҳангоми риояи қоидаҳои техникаи беҳатарӣ; фарогирии малакаҳои расонидани ёрии аввалияи тиббӣ дар ҳолати осебҳои сабук ҳангоми машғулиятҳо; ба даст овардани таҷрибаи ҳамкорӣ бо одамони дигар дар қари ташкили машғулиятҳои дастаҷамъии машқҳои ҷисмонӣ,

созмондиҳии мусобиқаҳо, фароғати фаёлона ва дигар шаклҳои фаёолиятҳои муштарак дар соҳаи таҳкимбахшии саломатӣ;

- фарогирии малакаҳои арзёбии ҳолати ҷисмонии организми худ дар лаҳзаи дилхохи вақт бо мақсади муайянкунии сарбориҳои муносиб ҳангоми тамринҳо ва тасҳеҳкунии онҳо дар мавриди зарурат, маҳорати интиҳоби чадвали тағйирёбии сарбориҳо дар муддати як машғулият бо мақсади пешгирии пайомадҳои зарарноки фаросарбориҳо барои организм ва ноилшавӣ ба самараи ҳадди аксари мусбати солимгардонӣ аз машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ;

- соҳибшавӣ ба малакаҳои иҷроӣ маҷмӯи машқҳои тасҳеҳӣ, солимгардонӣ ва умумиикишофидошта бо дарназардошти вижагиҳои инфиродии организм, речаи таълим ва ҳолати саломатӣ дар лаҳзаи машғулиятҳои машқҳои ҷисмонӣ; дониши машқҳои асосӣ, тарзҳо ва методикаҳои тамрини намудҳои асосии варзиш бо мақсади истифодаи онҳо дар доираи фаёлнокии ҷанбаи мусобиқавӣ ва бозигаридошта.

Гуфтаҳои болоро ҷамъбаст ва тарбияи ҷисмониро ҳамчун фанни таълимӣ баррасӣ карда, метавон тасдиқ намуд, ки муҳтавои асосии таркибии он ба талаботи асосӣ нисбат ба ташаккулёбии стратегияи саломатинигоҳдоранда дар хонандагон ҷавобгӯ мебошад.

Агар тарбияи ҷисмониро ҳамчун яке аз намудҳои мустақилонаи фарҳанг баррасӣ намоем, он гоҳ метавон дар он вазифаҳои хосеро ошкор намуд, ки сохтор ва моҳияти онро инъикос мекунад.

Ҳангоми баррасии ҷузъи муҳтавоии функсияи тарбияи ҷисмонӣ метавон дид, ки онҳо ба қонегардонии эҳтиёҷоти одамон ба фаёлнокии ҷанбаи ҳаракатидошта, беҳтарсозии ҳолати ҷисмонӣ, таҳкими саломатии ашхос нигаронида шудаанд, ки дар натиҷа имкони ҳаётгузаронии ҳамарӯзаи фаёлона ва мукамалро барои онҳо фароҳам меоварад.

Муҳаққиқ Л.П. Матвеев пешниҳод мекунад, ки вазифаҳои барои тарбияи ҷисмонӣ хосбуда ба гурӯҳҳои зерин тақсим карда шавад [14]:

- солимгардонӣ ва барқароркунии - дар ҷараёни корбурди воситаҳои тарбияи ҷисмонӣ ҳангоми созмондиҳии иқдоми тарқароркунанда дар ҳолатҳои осеббинӣ, бемориҳо ё зиёдхасташавии организм, инчунин ҳангоми ташкили шаклҳои фаёлонаи истироҳат амалӣ карда мешавад;

- варзишӣ - дар варзиши ба дастовардҳои олии, ки дар он ҷо ба тарбияи ҷисмонӣ функсияи яке аз омилҳои калидии ноилшавии баландтарин натиҷаҳои нишондиҳандаи ҳадди аксари имконоти организм амалӣ мегардад;

- амалӣ - имкон медиҳад, ки тарбияи ҷисмонӣ барои омодагии ҷавонон ба фаёолияти минбаъдаи касбии онҳо истифода гардида, муқовиматнокии онҳо ба шароити номусоиди беруна тақвия дода шавад;

- таҳсилотӣ - имкон медиҳад, ки маҷмӯи малакаҳо ва донишҳои аз тарафи хонандагон дар ҷараёни машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ бадастомада, барои густариши ҷаҳонбинии умумии онҳо, дар онҳо ташаккулдиҳии дарки аҳамияти тарбияи ҷисмонӣ дар таъмини сифати баланди ҳаёт истифода гардад.

Илова бар ин, тавре ки Ю.Т. Чихачев ва С.М. Оплавин ҳисоб мекунад, бояд ба ҷунин функсияҳо аз қабилҳои эстетикӣ, меъёрӣ, тарбиявӣ ва силсилаи дигар функсияҳо таваҷҷуҳ намуд, ки унсурҳои фарҳанги умумӣ ба ҳисоб мераванд [15].

Агар моҳияти вазифаҳои мазкур мулоҳиза карда шавад, мо метавонем ба таърифи дурусти он нақше бирасем, ки тарбияи ҷисмонӣ на танҳо дар зиндагии фарди алоҳида, балки тамоми ҷомеа иҷро мекунад, метавон дарк намуд, ки дар назди тарбияи ҷисмонӣ чи ҳадаф гузошта шудааст ва мавқеи он дар амалисозии стратегияи саломатинигоҳдорӣ кадом аст [10, С. 146-148].

Дар асоси стратегияи саломатинигоҳдорӣ хонандагони синфҳои болоӣ усуле қарор доранд, ки иборат аз ҷанбаҳои арзишӣ, ҳуқуқӣ, иттилоотӣ, иҷтимоӣ ва анғезавӣ мебошанд [17, С. 61-65].

Эҷодиёт дар соҳаи ҳифз ва таҳкими саломатӣ яке аз омилҳои калидии амалисозии стратегияи саломатинигоҳдоранда аст. Он иборат аз равиши бошуурона нисбат ба зарурати тарзи ҳаёти солим, рушди ҳамҷонибаи тарбияи ҷисмонӣ дар насли ҷавон,

малакаҳои банақшагирии ҳаёти ҳаррӯза ва фаъолияти касбӣ бо дарназардошти зарурати нигоҳдории саломатӣ дар савияи муайян мебошад, ки он шароити зарурии ҳаёти комилаёри пурмаънӣ ва фаъолияти муваффақонаи касбӣ ба ҳисоб меравад.

Созмони умумичаҳонии тандурустӣ (ГУТ) дар санади худ таҳти унвони «Самтҳои аввалиндараҷаи саломатисозӣ» барои саломатӣ таълим доданро яке аз вазифаҳои калидии таҳсилот номидааст. Барои ноилшавӣ ба ин ҳадафҳо ба ақидаи муаллифони санади мазкур лозим аст, ки ба таври пайгирона чунин вазифаҳои муҳимтаринро иҷро намуд:

- дар дохили муассисаи таълимӣ ба вучуд овардани муҳити иттилоотии фазои саломатинигоҳдоранда;

- коркард ва дар раванди таълимӣ татбиқ намудани технологияҳои ҷанбаи саломатинигоҳдоранда;

- эҷод намудани маҳзани маълумоти вазъи саломатии хонандагон;

- ба вучуд овардани низоми назорат аз болои вазъи саломатии субъектҳои раванди таҳсилотӣ;

- эҷод намудани низоми пешгирӣ ва пешгӯии таъсири эҳтимолии омилҳои манфӣ ба вазъи саломатии хонандагон.

Ҳамин тавр, дар хонандагони синфҳои болоӣ ба вучуд овардани стратегияи саломатинигоҳдоранда тавассути машғулиятҳои фаъолонаи тарбияи ҷисмонӣ проблемаи мубрамтарин ба назар мерасад, ки дар шароити кунунӣ ҳуди ҳаёт дар назди мо матраҳ менамояд, инчунин сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҳифзи саломатӣ ҳам, ба тарбияи насли ҷавони солим ҳадафгирӣ шудааст.

Барои ҳаллу фасли масъалаҳои мазкур бояд банақшагирии босаводонаи маҷмӯи чорабиниҳои заруриро амалӣ намуд, ки ҳадафи он эҷоди низоми ҳифзи саломатии хонандагон, дар ҳамаи соҳаҳои низоми таҳсилот татбиқ намудани технологияҳои педагогии дорой ҷанбаи саломатинигоҳдоранда, ба ҷавонон омӯзондани на танҳо донишҳои рушддиҳандаи сифатҳои шахсӣ ва касбӣ, балки дар онҳо ташаккулдиҳии ангежа ба тарзи ҳаёти солим, идроки хеле муҳим будани саломатӣ, ҳамчун яке аз муҳимтарин арзишҳои ҳаёти инсон, шарти зарурии зиндагии комилаёри пурмухтаво ва фаъолияти муваффақонаи касбӣ ва иҷтимоӣ мебошад.

АДАБИЁТ

1. Алипханова, Ф. Н. Профессиональная культура учителя как субъекта педагогической деятельности // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. - 2009. - №1. - С.42-46.

2. Ашмарин, Б. А. Теория и методики физического воспитания / Б. А. Ашмарин, Ю. А. Виноградов, З. Н. Вяткина и др.: Учеб. для студентов фак. физ. культуры пед. ин-тов по спец. 03.03 «Физ. культура» / Под ред. Б. А. Ашмарина. - М.: Просвещение, 1990. -287 с.

3. Багина, В. А. Профессиональная готовность студентов к педагогической практике // Теория и практика физической культуры, Научно-теоретический журнал № 9. - 2005. -С.48-52

4. Бальсевич, В. К. Концепция информационно-образовательной кампании по развертыванию национальной системы спортивно-ориентированного физического воспитания обучающихся в общеобразовательных школах Российской Федерации / В. К. Бальсевич, Л. И. Лу-бышева // Физическая культура, воспитание, образование, тренировка, 2003. - № 1. - С. 11-17.

5. Бальсевич, В. К. Физическая подготовка в системе воспитания культуры здорового образа жизни / В. К. Бальсевич // Теория и практика физической культуры. - 1990. - №1. - С. 22-26.

6. Барсукова Е.В., Проблема перехода учащегося из школы в вуз как междисциплинарная проблема гуманизации системы образования: педагогические, методологические и психофизиологические аспекты // БГЖ. 2018. №3 (24). – С. 15.

7. Булич, Э. Г. Здоровье человека: Биологические основы жизнедеятельности и двигательная активность в ее стимуляции / Э. Г. Булич, И. В. Муравов. - Киев: Олимпийская литература, 2003. - 424 с.
8. Гертнер, С. В. Формирование готовности будущих учителей к оздоровительной работе в летних оздоровительных лагерях / Автореф. дис.... канд. пед. наук / С. В. Гертнер. - Екатеринбург: Уральский гос. пед. ун-т., 2005. - 24 с.
9. Гущина, Г. А. Основные подходы к определению понятия «профессиональная культура» в консоциально-педагогического анализа / Г. А. Гущина // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств - М., 2008. - № 5. - С. 127-131.
10. Давыдова, С. А. Функции физической культуры в формировании стратегии здоровьесбережения личности / Дискуссия. - 2012. - №4. - С.146-148.
11. Жуков, О. Ф. Направления профессиональной подготовки учителя к здоровьесберегающей деятельности / О. Ф. Жуков // Сибирский педагогический журнал, 2009. - № 6. - С. 296-306.
12. Красилов, В. М. О сущности здоровьесберегающего подхода в педагогике / В. М. Красилов // Сибирский педагогический журнал, 2009. - № 6. - С.306-315.
13. Лесгафт, П. Ф. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста / П. Ф. Лесгафт. - СПб: изд. 1912, 4.1. - 215 с.
14. Матвеев, Л. П. Теория и методика физической культуры: Учеб. для студ. Ин-тов физ. культ. / Л. П. Матвеев.- М.: ФИС., 1991. - 568 с.
15. Оплавин, С. М. Физическая культура в жизни человека / С. М. Оплавин, Ю.Т. Чихачев. - Л., Знание, 1986. - 72 с.
16. Соковня-Семенова, И. И. Основы здорового образа жизни и первая медицинская помощь: Учебное пособие для студентов средних педагогических учебных заведений / И. И. Соковня-Семенова. - М.: Издательский центр «Академия», 1997. - 208 с.
17. Терновская, С. А. Создание здоровьесберегающей образовательной среды в дошкольном образовательном учреждении / С. А. Терновская, Л.А. Теплякова // Методист. - 2005. - №4. - С.61-65.

БАЛАНДБАРДОРИИ САЛОҲИЯТИ КАСБИИ ОМУЌЗГОРОНИ ОЯНДАИ ФАННИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ ДАР ДОНИШГОҲОИ ОМУЌЗГОРӢ

МАРОФИЕВ Фирдавс Муқимович – ассистенти кафедраи технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон, ш. Хучанд, мкр-н. 17, хонаи 1, E-mail: f.marofiev@mail.ru, тел.: + (992) 92 767 35 75

Дар мақола масъалаи салоҳиятнокии касбии омузгори ояндаи фанни технологияҳои иттилоотӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Масъалаи мазкур хунӯз дар миёнаҳои асри бист ба вучуд омада, то кунун дар бораи он фикру андешаҳои гуногун баён гаштааст. Аммо доир ба салоҳиятҳои касбии муаллими ояндаи фанни технологияҳои иттилоотӣ таҳқиқоти кам сурат гирифтааст. Дар таъба асарҳои олимони ватаниву хориҷӣ муаллиф чор роҳи таълими салоҳиятнокиро барои омузгори ояндаи фанни технологияҳои иттилоотӣ пешниҳод кардааст, ки он дар шароити кунунӣ аҳамиятнок мебошад. Дар Тоҷикистон татбиқи амалии онҳо имконпазир буда, барои таъйёр кардани омузгори оянда аҳамияти амалӣ дорад. Яке аз ин пешниҳод мутобиқгардонии омузгори ҷавон ба раванди ҷаҳонишавӣ, дигар бошад, ташаққули донишу ҷаҳонбинӣ вобаста ба мақолаи замонавӣ аст, ки ин масъала ҳам барои педагогҳои тоҷик замонавӣ мебошад. Омодагӣ ба таълими инноватсионии фанни технологияҳои иттилоотӣ ва хизматрасонии тютории омузгорӣ пешниҳодҳои дигари муаллиф аст, ки он мутобиқи шароити Тоҷикистон баён гаштааст.

Вожаҳои асосӣ: салоҳияти касбӣ, технологияи иттилоотӣ, омузгори оянда, технология, ҷаҳонишавӣ, хизмати тюторӣ, шароити омузиш.

**ПОВЫШЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ
ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В
ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗАХ**

МАРОФИЕВ Фирдавс Муқимович – ассистент кафедры информационных технологий в экономики, Таджикский государственный университет права, бизнеса и политики, г. Худжанд, мкр-н. 17, хонаи 1, **E-mail:** f.marofiev@mail.ru, **тел.:** + (992) 92 767 35 75

Статья посвящена проблеме профессиональной компетентности будущих преподавателей информационных технологий. Эта проблема стала рассматриваться в середине двадцатого века, и до сих пор высказаны различные мысли и взгляды. Тем не менее, по профессиональным компетенциям учителя информационных технологий были проведены недостаточно исследований. Опираясь на произведения внутренних и зарубежных ученых, автор предложил четыре способа компетентностного обучения для будущих учителей информационных технологий, что намного ссылается в текущие условия. В Таджикистане их практическая реализация возможна и важна для подготовки будущих учителей. Подготовка к инновационному обучению дисциплины информационной технологии и тьюторское обслуживание, предложенное автором, соответствуют условиям Таджикистана.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, информационные технологии, будущий учитель, технологии, глобализация, тьюторское обслуживание, учебная среда.

**INCREASING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS
OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN EDUCATIONAL UNIVERSITIES**

MAROFIEV Firdavs Muqimovich - assistant of the department of informational technologies in economy of the Tajik State University of Law, Business and Politics, Khujand city, 17 microdistrict, building 1, **E-mail:** f.marofiev@mail.ru

The article is analyzed the issue of professional competence of a future teacher of information technology. This issue arose in the middle of the twentieth century, and various opinions have been expressed so far. However, little research has been done on the professional competencies of future teachers of information technology.

The author suggests four ways of teaching competence for future teachers of information technology based on the works of native and foreign scientists, which considers being important in the current context. In Tajikistan, their practical implementation is possible and it has practical importance for the training of future teachers.

One of these proposals is the adaptation of young teachers to the process of globalization, and the other is the formation of knowledge and worldview depending on place and time, which is also a modern issue for Tajik teachers. Preparation for innovative teaching of information technology and pedagogical tutoring services are other proposals of the author, which are expressed in the context of Tajikistan.

Keywords: professional competence, information technology, future teacher, technology, globalization, tutoring, study condition

Дар ҳудуди собиқ Иттифоқи Шӯравӣ дар солҳои 60-70-уми асри бистум ба масъалаи салоҳияти касбии омӯзгор таваҷҷуҳи зиёд равона гашта, дар ин замина таҳқиқотҳои арзишманд ба сомон расонида шудаанд. Ҳамчун истилоҳи «салоҳиятнокии омӯзгор» дар асри XX дар доираҳои илми педагогика ва психология мавриди омӯзиш қарор гирифта буд [9, с. 6-8]. Баъдан доир ба «салоҳиятҳои касбӣ» бахсҳои зиёди илмӣ сурат гирифтанд ва дар

асарҳои илмӣ-тадқиқотӣ ин ё он паҳлуи масъала мавриди омӯзиши илмӣ қарор ёфта буд [11, с. 139].

Мафҳуми салоҳият маънои васеъ дошта, он масъалаҳоеро дар бар мегирад, ки аз лиҳози қонунӣ ба касе тааллуқ дошта бошад. Ҳамчунин салоҳият мафҳуме ҳаст, ки касе тавони ба сомон расонидани ин ё он корро дошта бошад.

Дар замони ҳозира масъалаи «салоҳиятнокии касбии омӯзгор» ба илм ворид гардида, барои такмил додани он кӯшишҳои зиёд ба харҷ дода мешаванд. Дар рӯзгори мо таъмин намудани «салоҳиятнокии касбии омӯзгор» барои муаллимони оянда дар мактабҳои олии яке аз масъалаҳои муҳим ва мубрам гардидааст [9, с. 10]. Возеҳ аст, ки чунин худтатбиқкунӣ танҳо дар соҳаи муайяни фаъолияти меҳнатӣ имконпазир аст, ки дар он бояд инсон аз лиҳози касбӣ босалоҳият бошад [2, с. 4]. Аммо сухан агар дар бораи сифатҳо, салоҳият ва салоҳиятнокии муаллими технологияи иттилоотӣ равад, дар ин замина асарҳои илмӣ, мақолаҳои таҳқиқотӣ ва методӣ камтар ба назар мерасанд. Асари ҷомеъ ва фарогири тамоми салоҳиятҳои касбии муаллими технологияҳои иттилоотӣ рӯи қор намонадааст. Ба андешаи мо рӯз аз рӯз тараққи қардани техника ва технологияҳои муосир доираи салоҳиятҳои касбии муаллимони технологияҳои иттилоотиро васеъ мегардонад. Шояд аз ҳамин сабаб масъалаи мазкур то ҳол ҳаллу фасли ниҳии худро наёфтааст.

Салоҳият барои муаллими технологияҳои иттилоотӣ ба он хотир зарур аст, ки муҳимтарин донишҳо ва малакаи қор бо технологияҳои иттилоотиро донад ва дар амал татбиқ кунад. Ба ин салоҳият – дуруст истифода қарда тавонистани техникаи иттилоотӣ ва муҳим аз ҳама барои беҳатар ба хонанда омӯзонидани фан, салоҳият доштани муаллим мебошад [11, с. 140].

О.С. Маркович, А.Н. Сергеев дар мақолаи худ омӯзиши кейс-технологияҳоеро яке аз роҳҳои таъмини салоҳиятнокии касбии омӯзгорони ояндаи фанни технологияҳои иттилоотӣ медонанд [7, с. 351]. С.В. Вабишевич бошад, пешниҳод қардааст, ки технологияи махсуси методии омӯзгорони ояндаи технологияҳои иттилоотӣ бояд мавриди истифода бошад. Дар мақолааш ӯ вазифа гузоштааст, ки барои омода қардани омӯзгорони ояндаи фанни технологияҳои иттилоотӣ ҳанӯз дар зинаи донишҷӯӣ ҳавасмандқардониро қор қардан лозим аст [1, с. 55].

Ю.А. Воронин суханони омӯзгори навоар И. П. Волковро ба ёд овардааст, ки зикри он ин қо ба маврид аст: «Таълим асосан аз ёд қардани миқдори муайяни маводи қарсиро қарбар мегирад. Лозим ба таъкид аст, худ ба худ донишҳои назарӣ, новобаста аз ҳаҷми онҳо, агар дар раванди таълим қар фаъолияти амалии мушаххас мавриди истифода қарор нагирифта бошанд, ба амалия роҳи баромадро надоранд» [2, с. 13].

Қӣ тавре ки натиҷаҳои мушоҳида ва таҳлили фаъолияти педагогии мактабҳои маълумоти умумӣ ва мактабҳои олии шаҳодат медиҳад, чунин манзараи надодани баҳои қорӣ ба омадасозии амалӣ тез-тез дучор мешавад.

«Қар барномаҳои мактабҳои муосир баъди муқаррароти қӯтоҳи назариявӣ қавран марҳилаи амалӣ, аз қабил қалли масъала, машқҳо меояд. Мо инро нодуруст меҳисобем. Инсон танҳо баъди азхуд қардани назария ба амалия шуруъ намуданаш лозим аст. Принципи нақши пешбари донишҳои назариявӣ, ки Л. В. Занков ва В.В. Давидов пешниҳод қарданд, пойдеворе қардид, ки пешрафти босуръати ҳамаи талабаҳо ба он тақя мекунад. Ба амалия баъдтар, пас аз омӯхтани қисми назариявӣ диққат дода мешавад» [10]. Қар ҳақиқат, моҳиятро аз худ нақарда, шакли зуҳури онро аз худ қардан имқоннопазир аст. Мисли ҳамин гузариш аз қулл ба қузь амалӣ мегардад, вақте ки мо моҳият ва қуллро қун сифати назария, шакл ва қузьро бошад қун аломати амалия баррасӣ меқунем. Қар аввал азхудқунии муназзам, маҷмӯъ ва томи назария, на қисмҳои он зарур аст. Танҳо баъди омӯзиши муфассалу бунёдии назария метавон ба машғулиятҳои амалӣ гузашт. Зимнан назария бояд возеху равшан, муназзаму мурақтаб, қар асоси моҳият ва шаклҳои зуҳури он тасаввур қарда шавад. Қангоми шарҳу тавзеҳи назария истифодаи формулаҳо лозим аст, ки моҳияти онро возеху дақиқ пешниҳод меқунанд.

Нисбати фанни таълимии «Технологияҳои иттилоотӣ» ягонагии мазкур дар назарияи технологияи компютерӣ, назарияи забони барномарезӣ, назарияи алгоритмонӣ ва ғайра зухур меёбад.

Салоҳиятнокии касбӣ ба дониши амиқу ҳамаҷонибаи объект ва предмети фаъолияти касбии худ, ҳамчунин босаводона корбаст намудани предмети фаъолияти касбӣ таъҷиб мекунад. Дар ин кор мутахассиси оянда бояд донишу маҳоратҳои ҳамаҷонибаи ҳам назария ва ҳам маҳоратҳои амалиро аз худ кунад.

Самтгирӣ ба таҳсили касбии муттасил ва худомӯзиро бояд донишҷӯён аз соли якуми хониш раҳнамои худ созанд. Ин бошад, ташаккули рағбат ба маърифати илмӣ, ҷидду ҷаҳд ба тақмили касбиро талаб менамояд. Дар ин роҳ бояд омӯзгорон худашон намунаи ибрат бошанд. Аз муносибати онҳо ба илм, ба дониш, ба ҳаёт, ҳамчунин бисёр ҷизҳо вобаста аст, зеро онҳо роҳнамои донишҷӯён – мутахассисони оянда мебошанд. Ҷаҳонбинӣ ва вусъати назари онҳо чунон васею устувор бояд бошад, ки дар донишҷӯён шубҳае ба касбияти онҳо ба вуҷуд наояд.

Машғулиятҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии бояд саршор аз рӯҳияи навоарӣ бошанд. Дар мутахассисони оянда тафаккури таҳлиро ташаккул додан лозим аст, ки ба таҳсилоти муттасил ва худомӯзӣ, тақмили худтақмили ихтисоси касбӣ, беҳтар кардани объектҳои фаъолияти касбӣ нигаронида шуда бошад. Сухан на танҳо дар бораи таълими донишҷӯён, балки тарбияю рушди онҳо низ меравад. Онҳо бояд дар намунаи ҳаёту фаъолияти олимони бузург, ихтироъкорони маъруф, муҳандисон-конструкторони барҷаста, ки ба рушди илму техника саҳми назаррас ворид сохтаанд, тарбия ёбанд. Маҳз дар намунаи одамони барҷаста насли наврасро дар рӯҳияи ватандӯстӣ, садоқат ба манфиатҳои ҷамъият ва манфиатҳои фаъолияти касбӣ тарбия кардан мумкин аст. Гулгулшукуфии моддию маънавӣ ва неқӯаҳволи дар ҳаёти ҷамъияти умуман, ва дар ҳаёти шахсияти алоҳида ба рушди низоми илм, маориф ва истеҳсолот вобаста аст.

Тайёрии омӯзгорони оянда дар соҳаи техника ва технологияи иттилоотӣ ҳамчунин дар низоми таҳсилоти касбӣ дар мактаби олии амалӣ гардонида мешавад ва дар ин маврид кор бе ёрии бевоситаи олимони дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ буд анҷом намеёбад. Донишҷӯён дар маҳфилҳои илмӣ масоили илмии мавҷударо меомӯзанду таҳқиқ мекунанд ва кӯшиш ба ҳарч медиҳанд ба ҳалли ин масъалаҳо саҳм гузоранд.

Ин муаммоҳои педагогикаи мактаби олии танҳо ба ташаббуси ашхоси алоҳида ҳал намешавад. Дар ин бобат ташаккули ҷомеаи профессорону омӯзгорони ҳамақида зарур аст, ки ба тайёр кардани мутахассисони босалоҳияти касбӣ равона шудаанд. Мушоҳида, таҳлил ва арзёбии самарабахшии дарсҳои омӯзгорон дар давоми соли таҳсил ё якҷанд сол, таҳлили сифати дониш, маҳорат ва малакаҳои хонандагонӣ ӯ камаш як-ду бор дар давоми соли хониш, муайян кардани сатҳи талаботи омӯзгор зимни тафтиш ва арзёбии дараҷаи саводнокии талабаҳо дар ин марҳилаи фаъолияти идорӣ ба пешгирии расмиятпарастии зоҳиргирӣ имконият медиҳад» [8, с. 110].

Ҳамин тариқ, бо ёрии назорат дараҷаи салоҳияту маҳорати омӯзгор, муносибати ӯ ба фанни таълимии худ, ба хонандагон муайян карда мешавад. Ба намудҳои назорат низ диққат додан лозим аст, ки аз мақсаду вазифаҳои он вобастаанд. Назорат намудҳои фронталӣ, гурӯҳӣ, инфиродӣ, омехта, мавзӯии обзорӣ ва ғайра дорад. Ҳар як намуди назорат дар бораи ин ё он ҷанбаи фаъолияти касбӣ – меҳнати иттилоӣ медиҳад.

Дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ мутахассис бояд тайёрии назариявӣ амалии дахлдорро гузарад, худомӯзии касбиро азхуд кунад. «Низоми таҳсилоти муттасил ба тарбияи шахсияте нигаронида шудааст, ки дорои иқтидори баланди ахлоқӣ ва маънавӣ, донишу малакаҳои касбӣ, ҷидду ҷаҳд ба тавсеа ва таҷдиди онҳо, эҳсоси масъулият барои фаъолияти рафтори худ мебошад» [8, с. 89].

Айни замон дар ташкили фаъолияти таълиму тарбия ба сифати ташкили семинару конференсияҳои методӣ, хонишҳои педагогии ҳарсола, дар омӯзгорони ҷавон парваридани рӯҳияи навоарӣ диққат додан лозим аст. Танҳо маҷмуи тадбирҳои илмию методӣ ҳам ба омодагӣ ва ҳам ба азнавомодасозии мутахассисони

босалоҳияти касбӣ мусоидат мекунад, ки дар ин бобат таҳлили таҷрибаи пешқадами омодагиро аз наҷавомодасозии кадрҳо шаҳодат медиҳад.

Касби омӯзгори информатика беш аз ҳама қобилиятҳои техникаро педагогиро тақозо мекунад. Қобилиятҳои техникаӣ ба омӯзгори ояндаи информатика имконият медиҳад бо техникаро технологияи иттилоотӣ бо муваффақият кор кунад. «Омӯзгор мутафаккирест, ки масъулияти муқаддаси ба дӯши ӯ гузоштаро баҳри тақдир инсон ба ӯ супорида ва ба ӯ эътимодкарда, баҳри саломатии маънавӣ, зеҳнӣ ва ҷисмонии ӯ, баҳри ояндаи мамлакати худ ва тамоми олам, тамоми тамаддуни инсонӣ эҳсос мекунад» [9, с. 24].

Агар касби омӯзгор яке аз касбҳои қадимтарин бошад, касби омӯзгори информатика хеле ҷавон аст, он бо пайдоиши технологияҳои иттилоотӣ арзи ҳастӣ кардааст. Яке аз масъалаҳои асосии ин марҳилаи таҳқиқ муайян кардани сабаби ба мундариҷаи маълумоти умумӣ ворид сохтани фанни таълими «Асосҳои информатика ва техникаи ҳисоббарор» ва ё «Технологияҳои иттилоотӣ» мебошад.

Ба ин кор бояд далелу бурҳонҳои қотеъ вучуд дошта бошанд. Барои ба таркиби фанҳои таълимие, ки маълумоти умумӣ медиҳанд, дохил кардани фанни мазкур бояд зарурати айнии дидактикӣ мавҷуд бошад. Дар ин бора Б. С. Гершунский чунин мегӯяд: «Маҳз бо ҳамин равиш ғояҳои самти аввали компютеронӣ, ки бо зарурати айнии, пеш аз ҳама, иқтисодии азхуд кардани компютер дар низомии маълумоти умумӣ, ба техникаи компютерию иттилоотӣ додани мақоми объекти таҳқиқ иртибот доштанд, ба мактаб дохил гардиданд. Мутаассифона, на ба мактаби шӯравӣ, на ба мактаби русиягӣ, балки ба мактаби амрикоӣ, ҷопонӣ, фаронсавӣ ва ғайра» [3, с. 4 - 5].

Баландбардории салоҳиятнокии касбии омӯзгорони ояндаи фанни технологияҳои иттилоотӣ муқарраран дар мактабҳои олии сураат мегирад. Дар раванди таълими омӯзгорони оянда, вазъи кунунии пешрафти техникаӣ тақозо мекунад, ки салоҳиятнокии онҳо дар самтҳои зерин пурзӯр карда шаванд:

1. Мутобиқшавии омӯзгори оянда ба раванди ҷаҳонишавӣ. Табиист, ки дар раванди ҷаҳонишавӣ тараққиёти техникаӣ, иваз гаштани арзишҳои фарҳангии хонандагони мактабҳо, таваҷҷуҳи зиёд пайдо кардани насли наврас ба технологияҳои иттилоотиро ба вучуд меорад. Муаллими технологияҳои иттилоотӣ на танҳо бо мушкилии техникаӣ, балки бо мушкилии ахлоқӣ ҳам рӯ ба рӯ мегардад. Дар ин раванд ӯ салоҳияти психологӣ ва фарҳангӣ доштани зарур аст;

2. Ташаккули ҷаҳонбинии муносиби замон ва макон. Муаллими ояндаи технологияҳои иттилоотӣ дар шароити Тоҷикистон мумкин аст, ки дар шаҳрҳо ва деҳаҳо ба таълими насли наврас машғул гардад. Дар ин замина ҷаҳонбинии муаллими оянда вобаста ба макон ва замон мутобиқат карданаш лозим аст. Албатта, ин на танҳо омодагии касбӣ ва доштани салоҳиятнокии техникаӣ, балки салоҳияти маконӣ ва замонири талаб мекунад.

3. Омода будан ба таълими инноватсионии фанни технологияҳои иттилоотӣ. Дар шароити кунунӣ марказҳои омӯзиши инноватсионӣ, мактаб ва муассисаҳои таълимии хусусӣ, марказҳои омӯзиши хусусӣ арзи ҳастӣ карда истодаанд, ки дар онҳо талабот ба муаллими технологияҳои иттилоотӣ, ки дониши пешрафта, ба масъалаҳои кейс-технология, корҳои лоиҳавии инноватсионӣ, кор бо гурӯҳҳои махсуси хонандагони пешрафта шинос зиёд гашта истодааст. Дар ин замина дар мактабҳои олии водор кардан лозим аст, ки омӯзгорони оянда маҳорати татбиқи пешрафтҳои инноватсиониро дошта бошанд [5, с. 3 - 5].

4. Омодагии муаллими оянда ба хизматрасонии тюторӣ ва ё таълими инфиродӣ. Бо назардошти зиёд гаштани озмунҳои махсуси фанҳои дақиқ ва иттилоотӣ ба монанди «Илм фурӯғи маърифат» аз муаллими оянда талаб карда мешавад, ки бо нафарони алоҳида, бо хонанда ба таври инфиродӣ корбарӣ карда, ба озмунҳо ва ё лоиҳаҳои илмӣ омода намояд. Ин масъала масъалаи мубрам ва муҳим буда, омӯзгори фанни технологияҳои иттилоотӣ бояд дар ин самт низ омодагии мукамал дошта бошад.

АДАБИЁТ

1. Вабищевич, С.В. Технология специальной методической подготовки будущих учителей информатики к осуществлению компьютерного обучения // Весті БДПУ – 2010 - № 4 (66) – С. 54 – 58.
2. Воронин, Ю.А. Компьютеризация физико-технической подготовки учителя технологии. Автореф. дисс. док. пед.наук. – Воронеж, 2003. – 45 с.
3. Гершунский, Б. С. Компьютеризация в сфере образования: Проблемы и перспективы. – М.: Педагогика, 1987. – 264 с.
4. Горбенко, А.О. Информационные системы в экономике / А.О. Горбенко. - М.: БИНОМ. ЛЗ, 2012. - 292 с.
5. Ельникова, С.И. Инновационные педагогические технологии как средство формирования русскоязычной компетенции в сфере профессионально-делового общения. – М., 2008. – 83 с.
6. Зверева, Л.Г., Погодина И.А. Компьютерная грамотность как условие становления будущих специалистов в образовании // Вестник Макопского государственного технического университета. 2021 - № 13/1 – С. 46 – 52.
7. Маркович, О.С., Сергеев А.Н. Оценка эффективности применения кейс-технологии компьютерному моделированию будущих учителей информатики / Вестник РУДН – 2019 - № 4 – С. 351 – 364.
8. Миронов, В.Б. Век образования. - М.: Педагогика, 1990. - 171с.
9. Савельева, С.С. Профессиональная компетентность учителя XXI века: учебное пособие / С. С. Савельева. – Коломна: Коломенский государственный педагогический институт, 2008. – 88 с.
10. Сидон, М.Л. В.В. Давыдов и Л.В. Занков о сущности педагогической теории. <https://cyberleninka.ru/article/n/v-v-davydov-i-l-v-zankov-o-suschnosti-pedagogicheskoy-teorii/viewer> (дата обращения: 10. 11.2021).
11. Хожаева, М.Ж., Марофиев Ф.М. Салоҳиятнокии шахсии омӯзгори фанни технологияҳои иттилоотӣ дар замони муосир // Паёми академияи тахсилоти Тоҷикистон – Душанбе, 2021. – № 2 (39). – С. 138-143. ISSN 2222-9809

УДК 37.014.5:37.015.31

**АФЗАЛИЯТНОКИИ ТАЪЛИМ ДАР ТАШАККУЛИ ДОНИШҲОИ ЗЕҲНӢ,
МАҲОРАТ ВА МАЛАКАҲОИ ХОНАНДАГОН: НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЯ**

НОСИРОВ Саъдулло Шукрулоевич – номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи фанҳои гуманитарии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. **E-mail:** nosirov1965@mail.ru, **тел.:** +(992) 93-531-17-71

Дархост ва талаботи ҷомеаи муосир масъалаи ташаккули донишҳои зеҳнии хонандагонро бо миён мегузорад, ки он ба фаъолияти қаноатмандкунанда ва пурсамари субъектони асосии раванди таълим иртиботи қавӣ дорад. Аз ҳамин нуктаи назар, муаллиф афзалиятнокии таълим ва баъзе вижагиҳои хоси онро, ки ба ташаккули донишҳои зеҳнӣ, маҳорат, малака ва қобилиятҳои эҷодии хонандагон мусоидат мекунад, муайян ва нишон дода, дар ин самт як қатор корҳои назаррасро анҷом додааст.

Дар мақола аз таҷриба, мушоҳидаҳои озмоишҳои ва умуман, натиҷаҳои ҳосилшуда аз пажӯҳишҳои анҷомдодаи муаллиф дар муассисаҳои тахсилоти миёнаи умумӣ сухан рафта, баҳри беҳтарсозии раванди таълим ва боло бурдани сатҳи сифати таълим андешаҳои судманд пешниҳод гардидааст.

Вожаҳои асосӣ: афзалиятнокии таълим, хусусиятҳои хоси таълим, донишҳои зеҳнӣ, мураттасозии донишҳо, принципҳои дидактикӣ, фаълқунони фаъолияти маърифатӣ,

қобилиятҳои эҷодӣ, таълими рушддиҳанда, қонунҳои илмӣ, мафҳумҳои илмӣ, мафҳумҳои мушаххас, мафҳумҳои умумӣ, мафҳумҳои аз ҳама умумӣ.

ПРИОРИТЕТНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ, УМЕНИЙ И НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

НОСИРОВ Саъдулло Шукрулоевич - кандидат педагогических наук, доцент кафедры гуманитарных наук Таджикского государственного университета, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. **E-mail:** nosirov1965@mail.ru, **тел.:** +(992) 93-531-17-71

Требования и заказы современного общества ставят вопрос о развитии интеллектуальных знаний учащихся, которые прочно связаны с удовлетворительной и эффективной работой основных субъектов образовательного процесса. С этой точки зрения, автор, выявляя приоритетность обучения и некоторые его особенности, способствующие развитию интеллектуальных знаний, умений, навыков и творческих способностей учащихся, проделал ряд значительных мероприятий в этом направлении.

В статье речь идёт о практике, наблюдении, экспериментах, и в целом результатах исследований автора в общеобразовательных школах. Автором даются полезные идеи по совершенствованию учебного процесса и повышению качества обучения.

Тематика статьи актуальна и соответствует требованиям педагогической деятельности, а ее использование важно для учителей, стажёров, исследователей и в целом для широкого круга лиц, заинтересованных в учебно-воспитательной работе.

Ключевые слова: приоритетность обучения, особенности обучения, интеллектуальные знания, систематизация знаний, дидактические принципы, активация познавательной деятельности, творческие способности, развивающее обучение, научные законы, научные понятия, конкретные понятия, общие понятия, всеобщие понятия.

LEARNING PRIORITY IN THE FORMATION OF INTELLECTUAL KNOWLEDGE, SKILLS AND ABILITIES OF STUDENTS: THEORY AND PRACTICE

NOSIROV Sadullo Shukruloevich - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Humanities of the Tajik state university of finance and economics. Dushanbe, Nakhimova st., 64/14. **E-mail:** nosirov1965@mail.ru, **Phone:** +(992) 93-531-17-71

The requirements and orders of modern society raise the development question of student's intellectual knowledge, which are strongly associated with the satisfactory and effective work of the main subjects in the educational process. From this point of view, the author, identifying the priority of teaching and some of its features that contribute to the development of intellectual knowledge, abilities, skills and creative abilities of students, has done a number of significant activities in this direction.

The article deals with practice, observation, experiments, and, in general, the results of the author's research in secondary schools. The author gives useful ideas for improving the educational process and improving the quality of education.

The topic of the article is relevant and meets the requirements of pedagogical activity, and its use is important for teachers, trainees, researchers and, in general, for a wide range of people interested in teaching and educational work.

Keywords: learning priority, learning characteristics, intellectual knowledge, systematization of knowledge, didactic principles, activation of cognitive activity, creativity, developmental learning, scientific laws, scientific concepts, specific concepts, general concepts.

Суръати бошитоби инкишофи илм, талаботи ҷомеа ва ҷаҳони муосир масъалаи ташаккули донишҳои зеҳнии хонандагонро ба вучуд меорад.

Ташаккули донишҳои зеҳнӣ, малака ва маҳорати муҳассилин муҳимтарин вазифаи таълим ба ҳисоб рафта, аҳамиятнокии он дар раванди таҳсил дар ҷамаи зинаҳои таҳсилот ва фаъолияти меҳнати ҳамаҷуз заохир мегардад. Гуфтан ҷоиз аст, ки танҳо ҳангоми дуруст ва мақсаднок ба роҳ мондани раванди таълим ва дар ин баробар бошууроноӣ амик аз худ намудани дониш, малака, маҳорат ва ҷамъбасту мурағабсозии онҳо донишҳои зеҳнӣ ташаккул меёбанд.

Таълим раванди ҳадафноки педагогии ташкил кардан ва водоркунии фаъолияти таълимӣ-маърифатист, ки бо мақсади азбарнамоии донишҳои илмӣ, маҳорат ва малака, инкишофҳои қобилиятҳои эҷодӣ, ҷаҳонбинӣ, назарият ва ақидаҳои маънавӣ-эстетикӣ хонандагон ба роҳ монда мешавад. Барои ташаккули донишҳои зеҳнӣ, малака, маҳорат ва қобилиятҳои эҷодӣ доштани ҳислати дутарафа - фаъолияти якҷояи омӯзгор ва хонандагон, идоранамой ва ташкилкунӣ махсус ба нақша гирифташудаи раванди таълим, мувофиқат ба қонуният ва хусусиятҳои психологӣ инкишофи синнусолӣ ва тафаккури эҷодӣ хонандагон ҳосанд.

Омӯзгорро зарур аст, ки зимни ташкил ва баргузори дарс фаъолияти фаъолнокии таълимӣ-маърифатӣ хонандагонро бо мақсади аз худ кардани донишҳои илмӣ, маҳорат, малака, ташаккул ва инкишоф додани қобилиятҳои маърифатӣ эҷодӣ, ҷаҳонбинӣ илмӣ якҷо бо маҳорати хондану истифодабарӣ донишҳо дар амал, ки яке аз вазифаҳои асосӣ таълим маҳсуб меёбанд, таъмин намояд.

Омӯзгор барои ба мақсад расидан ва аз дарс натиҷаи дилхоҳ ба даст овардан бояд фаъолона кӯшиш намояд, ки ба хонандагон дониш диҳад, тавре ҷараёни дарсро ташкил кунад, ки шогирдон ҷиҳати азбарнамоии донишҳо фаъолмандӣ зоҳир намоянд. Оқилона ташкил намудани ҷараёни таълим шавқу рағбати шогирдонро ба омӯзиш афзун менамояд.

Мусаллам аст, ки раванди таълим аз ду ҷараёни ба ҳам алоқаманд – таълим додан (фаъолияти омӯзгор) ва омӯзиш (фаъолияти хонанда) иборат мебошад. Таълим бе фаъолияти якҷояи омӯзгору хонандагон ва ҳамкориҳои дидактикӣ онҳо вучуд дошта наметавонад. Аз ин рӯ, дар раванди таълим танҳо таъсиррасонӣ одӣ муаллим ба хонандагон не, балки ҳамкориҳои онҳо ба амал меояд. Барои ин коргирӣ аз шаклҳои гуногуни ташкили таълим ва истифодаи моҳиронаи методҳои нави фаъоли таълим метавонад ҳамкорӣ ва самарабахшии раванди таълимро таъмин намояд.

Илми педагогика намудҳои зиёди таълимро ҷудо менамояд, аз ҷумла таълими догматикӣ, таълими проблемавӣ, таълими рушддиҳанда, таълими эвристикӣ ва ғайра, ки ҳар кадоми он вижаҳои хоси худро дорад. Агар дар таълими догматикӣ мақсад танҳо дархотиргирии санадҳо ва азёдкунии матнҳо бошад, идроку фаҳмидани моҳият ва мазмуни онҳо шарт набошад, пас дар таълими проблемавӣ, рушддиҳанда, эвристикӣ ва дигар намуди таълим мақсади асосӣ эҷодкорона аз бар намудани маводи таълимӣ, донишҳои илмӣ, инкишофи тафаккур, қобилиятҳои фикрӣ, фаъолнокии фаъолияти ҷустуҷӯӣ, фаъолияти зеҳнӣ ва мустақилиятнокӣ, ҳалли вазифаҳои маърифатӣ ва ниҳоят, ноил шудан ба дараҷаи баланди инкишоф ва қобилияти худомӯзии толибилмон мебошад. Махсусан, бароҳмонӣ таълими эвристикӣ зимни тадриси ҷамаи фанҳои таълимӣ имконият фароҳам меорад, ки дар хонанда ба таври васеъ эҷодкорӣ созандагӣ ташаккул ёфта, супоришу вазифаҳои додасударо мустақилона иҷро намояд.

Таъкид бояд кард, ки ташкили дурусти дарс ва дар он риоя намудани талаботи дидактикӣ раванди таълим ва омӯзишро хушсифат гардонид, дараҷаи азбарнамоӣ ва сатҳу сифати таълимро ба боло мебарад, ки ин ба ташаккули донишҳои зеҳнӣ, малака, маҳорат, инкишоф ва қобилиятҳои эҷодӣ муҳассилин мусоидат менамояд ва заминаест барои роҳандозии таълими салоҳиятнок.

Раванди ягонаи таълим ҳамоно вақт ба натиҷаҳои дилхоҳ мушарраф мегардад, ки агар омӯзонидану омӯхтан дар алоқамандӣ амал намоянд. Агар омӯзгор фаъолона дарс диҳад, хонандагон дар ҷараёни азхудкунии донишу маҳорат ва малака иштирок накунад, ба муваффақият умед бастан ғайриимкон аст. Дар навбати худ, ҳамчунин, самаранокӣ

омӯзиш, дар кадом шакле, ки набошад, яқинан, аз моҳирона идора кардани омӯзгор вобастагӣ дорад [7, с.138].

Омодагӣ ба дарс ва ташкили дурусти он фаъолкунонии фаъолияти маърифатии хонандагонро таъмин месозад. Фаъолнокии хонандагон на танҳо як азёдкунию диққатдиҳист, балки мустақилона донишхоро чуста, онҳоро аз бар кардан аст. Хонанда худаш бояд донишҳои навро ёбаду аз худ кунад, ба воқеаю ҳодисаҳо баҳо дода, ҷамъбаст ва хулосаҳои даркорӣ бароварда тавонад, донишхояшро мушаххас ва хатою ноаниқхоро дарёфт ва ислоҳ намояд, амалҳои навро барои ба даст овардани донишҳо ба нақша гирад.

Ҳангоме ки фаъолнокии омӯзгору хонандагон якҷоя таъмин мегардад, дар кӯтоҳтарин вақт барои комёб шудан ба натиҷаҳои бузург шароит муҳайё мешавад. Омӯзиш бояд на танҳо фаъол, балки бошуурона бошад. Шуурнок азбарнамоии донишҳо зохирпарастию шаклпарастиро аз байн мебарад ва дар ин баробар барои ба эътиқоди амиқу устувор дар хонанда табдил ёфтани донишҳои гирифта мусоидат менамояд.

Бо мақсади фаъолгардонии шогирдон, махсусан азбарнамоӣ, ташаккули донишҳои зехнӣ, тафаккур ва майлу рағбати онҳо ба омӯзгор тавсия дода мешавад, ки талаботҳои асосиро ҳамаҷониба риоя ва аз методҳои фаъоли таълим моҳирона истифода барад.

Бояд дар ҷараёни таълим аз методи суҳбат васеътар кор гирифта, вазъияти проблемавӣ ба вучуд овард, дар пеши хонандагон зарурати исботнамоӣ, далеловарӣ, боваркунонӣ ва танқиди ҳар гуна нуктаи назарро гузошт; дар дарс шаклу методҳои корҳои мустақилонаи хонандагонро васеъ карда, ба онҳо услуби оқилонаи ташкили фаъолияти таълимӣ, маҳорати тартиб додани нақшаи ҷавобҳо, нақшаи иншо ва ғайраро бояд ёд дод [7, с.138].

Шуурнок азбарнамоии донишҳо аз як қатор шароит ва омилҳо: аз дараҷа ва хусусияти фаъолнокии маърифатии хонандагон, ташкили раванди таълиму тарбия ва идораи фаъолияти маърифатҷӯии онҳо, воситаю методҳои истифодабурдаи омӯзгор ва ғайра вобастагӣ дорад.

Баҳри муҳайё намудани шароити лозимии таълими бошуурона зарур аст, ки мақсаду вазифаҳои барои кор гузоштаро ба муҳассилин равшану возеҳ фаҳмонида, муҳиммият ва аҳамияти онҳо нишон дода шавад. Ёд додан даркор, ки хонанда ба иҷрои механикии амалҳои таълимӣ напардохта, балки онҳоро амиқу шуурнок дарк ва иҷро намояд. Барои ин маънои ҳар як мафҳуму истилоҳот, аз ҷумла қонуну қонуниятҳо ва мафҳумҳои илмӣ фанро дар таълим ба донишу таҷриба бояд фаҳмонид.

Ба шогирдон дар маводи таълимӣ ёфтан ва фарқ кардани чизҳои асосиро аз дуумдараҷа ёд дода, асосихоро ҷудо ва, пеш аз ҳама, онҳоро идрок ва аз бар намоянд.

Тафаккури эҷодии муҳассилинро бо таҳлилҳои ҳамаҷонибаи проблемаҳо инкишоф дода, мантиқан вазифаҳои маърифатиро бо тарзҳои гуногун ҳал бояд кард. Бештар бо ҳалли супоришу масъалаҳои эҷодталаб сару кор гирифта, рағбату фаъолнокиро ташаккул додан шарт ва зарур аст [9, с.239].

Истифодаи аёнӣ дар дарс судманд буда, имконият медиҳад, ки фаъолияти самараноки таҳқиқотӣ ва ҷустуҷӯии муҳассилин ташкил карда шавад. Баробари таълиму тарбия додан воситаҳои таълимӣ барои тасаввуроти бештари саҳеҳ ва дуруст ҳосил намудан оид ба ашёю ҳодисаҳои омӯхташаванда (дар сурати дуруст инъикос ёфтани моҳияти ҳодисаҳо дар воситаҳои аёнӣ) мусоидат мекунанд.

Аҳамиятнокии аёнӣро дар таълим ба назар гирифта, дар хонандагон на танҳо образҳои аёнӣ, ҳамчунин, тафаккури абстрактию мантикии онҳоро низ инкишоф додан зарур аст. Аз ин рӯ, аз ҳад зиёд банд шудан ба истифодаи воситаҳои аёнӣ тавсия дода намешавад. Зеро «истифодаи аз меъёр зиёд метавонад дар роҳи донишандӯзии амиқ монеа эҷод кунад ва сабаби боздории инкишофи тафаккури абстрактӣ ва фаҳмидани моҳияти қонуниятҳои умумӣ низ гардад» [9, с.244].

Талаб карда мешавад, ки воситаҳои аёнӣ ҳозиразамон, ки илман асоснок карда шудаанд, истифода бурда шаванд, мисли телевизор, видеосабт, кодослайд, проектор, экран, компютер, ноутбук, планшет, тахтаҳои электронӣ ва дигар техникаҳои навбаромади барои таълим пешбинишуда. Васоити техниकीи таълимӣ ва методикаи истифобарии

онҳоро бояд дар сатҳи зарурӣ донист. Донистану дуруст истифодаи онҳо фаъолияти маърифатии субъектони асосии ҷараёни таълимро фаъол ва хушсифат месозад.

Бояд донишҳо ва маҳорату малакаҳо дар як низом бо тартиби муайян ташаккул ёбанд, зеро ҳар як унсур мантиқан бо дигар унсур алоқаманд буда, азбарнамоии донишҳои навро осон мегардонад. Психологҳо дуруст ҳисобиданд, ки зимни риояи алоқаҳои мантиқӣ ҳатто маводи таълимии ҳаҷми калон низ устувор дар ёд меистад.

Риояи муайяни низомнокӣ дар таълим имкон медиҳад, ки аз маводи омӯхташаванда мафҳумҳои калидӣ ҷудо карда шуда, барқарорсозии робитаи онҳо бо дигар мафҳумҳо ва ҳамчунин, маънои онҳо тавзеҳ дода шавад.

Зарур аст, ки робитаи байни мафҳумҳо, қонунҳо, назарияҳои илмии фанҳои таълимии гуногун ва моҳияти онҳо омӯхта шавад. Бароҳмонии алоқаи байнифанӣ, ки тақозои дарси муосир аст, барои истифодаи мафҳумҳо ва донишҳои як фан дар фанни дигар ва баръакс, имконият фароҳам оварда, дар ташаккули донишҳои зеҳнӣ нақши муҳим мебозад. Чунин тарзи амал ва муносибат таълими ҳамгироро менамояд, ки истифода аз он ба инкишофи қобилият, фаъолнокӣ, эҷодкорӣ ва билохира, ба болоравии сатҳу сифати дониш мусоидат мекунад. Собит шудааст, ки дар раванди дарс дурусту моҳирона коргирӣ аз шакли таълими ҳамгиро натиҷаи дилхоҳ медиҳад. Тавре ишора мешавад: «Хонанда дониши аз ҳар фан гирифтаашро бо ҳамдигар пайваста, дар бораи ҳодисаю воқеаҳо тасаввуроти пурра ҳосил менамояд... Дар раванди таълими ҳамгиро мустақилият, фаъолиятмандии маърифатӣ ва майлу рағбати хонандагон инкишоф меёбад. Мазмуни дарсҳои ҳамгиро қобилият ва тафаккури шогирдонро инкишоф медиҳад, онҳоро водор месозад, ки дониши аз ҳар фан гирифтаашонро ҷамъбаст намоянд» [11, с. 243]. Дарвоқеъ, ҳамгироии фанҳо ва дар дарсҳо истифодаи мафҳумҳои илмии фанҳои ба ҳам наздик ва алоҳида барои инкишофи тафаккур ва васеъ намудани доираи ҷаҳонбинии илмӣ басо аҳамиятнок аст.

Бояд гуфт, ки низомнокӣ ва пайдарҳамӣ на танҳо дар фаъолияти омӯзгорон, ҳатто дар кори толибилмон низ бояд иҷро шавад. Системаи донишҳои илмӣ ҳамон вақт пайдарҳам мурабтаб мегардад, ки агар мантиқи маводи таълимӣ ва имкониятҳои маърифатии хонандагон муайян карда шавад.

Раванди таълим, ки аз қисматҳои (қадамҳо) алоҳида таркиб меёбад, вақте муваффақиятноку самарманд мегардад, ки агар дар он танаффус, вайроншавии пайдарҳамӣ ва лаҳзаҳои идоранашаванда камтар бошад.

Агар малакаҳо мунтазам машқ дода нашаванд, гум мешаванд, агар ба хонандагон тафаккури мантиқӣ ёд дода нашавад, онҳо ҳамеша дар фаъолияти фикриашон ба мушкилот дучор меоянд ва агар системанокӣ ва пайдарҳамӣ дар таълим риоя нагардад, инкишофи хонандагон суст ҷараён мегирад.

Такрор ва мукамал намудани донишҳои қаблан азбаршуда системанокӣ ва пайдарҳамиро дар таълим таъмин менамояд. Бинобар ин, мувофиқи мақсад аст, ки агар дар охири ҳар як фасл, боб ва ё курс ҳатман дарси ҷамъбасти ва мурабтабсозӣ гузаронида шавад.

Мустаҳкам намудани маводи таълимӣ дар дарс нақши асосӣ дошта, мазмуну маънои донишҳои бадастомадаро таъмин ва онҳоро ҷамъбаст ва натиҷагирӣ менамояд. Мустаҳкам аз худ кардани маводи таълимӣ на танҳо аз омилҳои объективӣ – мазмун ва таркиби мавод, ҳамчунин, аз муносибати субъективии хонандагон ба маводи таълимӣ, ба таълим ва ташкили он, ба омӯзгор, истифодабарии намуд ва методҳои гуногун, ба ғайр аз ин, аз вақти таълим ҳам вобастагӣ дорад.

Хотири муҳассилин хусусияти таъсиргузаронӣ дорад, яъне ҳар қадар маводи таълимӣ барои онҳо муҳиму шавқовартар бошад, ҳамон қадар устувор ва тўлонитар ҳифз мешавад.

Раванди азхудкунии мустаҳками донишҳо басо мураккаб аст. Вақтҳои охир омӯзиши он натиҷаҳои нав ба бор овард. Дар як қатор таҳқиқотҳо нишон дода шудааст, ки дар аксар мавридҳо дархотиргирии беихтиёр назар ба дархотиргирии ихтиёрӣ нисбатан самарбахштар аст. Маводи таълимиро хонанда бояд шуурнок аз худ кунад ва онро хуб фаҳмида, дар хотир нигоҳ дорад.

Омӯзгорро зарур аст, ки доимо оид ба шуурнок, амиқ ва мустаҳкам азхудкунии махсусан ҷойҳои асосии маводи омӯхташаванда нисбат ба ҳар як хонанда таваҷҷуҳ зоҳир намояд. Мустаҳкам азхудкунӣ барои таълими минбаъда асоси бозғимод мегардад. Донише, ки зӯран ё бо роҳи маҷбурӣ хонанда мегирад, устувор нест. Ба мантиқи таълим ва азбарнамоии дониш аҳамият бояд дод, зеро мустаҳкамии донишҳо аз алоқаҳои мантиқии байни ҳам низ вобастагӣ дорад.

Зимни омӯзиши маводи нав ҳамеша онро бо омӯхтагиҳои пештар гузашта алоқаманд ва маводи деринаро дар дохили мавзуи нав такрор бояд намуд. Шакли муҳими устувории донишҳо такрори мустақилонаи хонандагон мебошад, ки онро бояд омӯзгор ташкил ва ба роҳ дарорад.

Ба ғойб будан дар дарсҳо, рӯй гардондану дар дарсҳо бекор нишастани шогирдон набояд иҷозат дод, зеро ин ҳама яқинан ба пастшавии мустаҳкамии дониш ва маҳорат оварда мерасонад.

Принсипи мустаҳкамӣ дар таълим талаб менамояд, ки мазмуни таълим дар шуури муҳассилин муддатҳои тӯлонӣ устувор монад ва асоси ахлоқу муносибати онҳо гардад. Ин натиҷа танҳо ҳамоно вақт ба даст меояд, ки агар хонанда фаъолияти маърифатӣ нишон диҳад, такрори мунтазами мавод ташкил ва назорати доимии натиҷаҳои таълим ва андозаи он таъмин карда шавад.

Мазмуни таълим бояд хонандагонро бо санадҳои илмӣ воқеӣ, мафҳумҳо, қонунҳо ва назарияҳои илмӣ ҳамаи қисматҳои асосии соҳаи дахлдори илм ошно ва то ҳадди имкон ба қомебиҳои муносиру дурнамои инкишофи минбаъда наздик созад. Мусаллаҳ намудани шогирдон, алаҳхусус, хонандагони синфҳои болоӣ бо донишҳои илмӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ онҳо ва дар ин баробар дарки инкишофи воқеии олам талаботи муҳими таълим маҳсуб меёбад. Қисми ҷудонашавандаи таркибии омӯзишро бояд шиносии хонандагон бо илм ва дастовардҳои он ташкил диҳад.

Ба ин татбиқи унсурҳои проблемавӣ дар таълим, қорҳои таҳқиқоти лабораторӣ ва таҷрибавӣ, таълими рушдбахш, омӯзонидани маҳорати мушоҳиданамоии ҳодисаҳо, қайд ва таҳлили натиҷаҳои мушоҳидаҳо, маҳорати баҳси илмӣ қардан, исбот намудани нуктаи назари хеш, оқилона истифодабарии адабиёти илмӣ ва ғайра мусоидат мекунад. Илм дар ҳаёти инсон нақши қалон мебозад. Аз ин лиҳоз, насли нав ва ҷавонро бо системаи донишҳои илмӣ мусаллаҳ ва донишҳои гирифтаро дар амалия бояд татбиқ қард.

Омӯзгорро зарур аст, ки ба хонандагон мантиқан мазмуни фанни таълимиро фаҳмонад, то онҳо аз нахустин қадамҳои омӯзиш ба мафҳумҳои нави илмӣ фан эътимодноқ таваҷҷуҳ зоҳир намоянд. Дар ҷараёни дарс, алаҳхусус, зимни баёни мавзуи нав истилоҳоти (терминҳо) нави илмиро маънидод ва истифода бурда, аз охири дастовардҳои илмӣ роҷеъ ба фанни таълимӣ шогирдонро воқиф намояд. Ба хонандагоне, ки ҳаваси илмҷӯӣ ва қобилияти илмӣ доранд, имкониятҳои зиёд дода, шароитҳои хубу мусоид фароҳам оварда шавад. Дарс ва дигар шаклҳои гуногуни ташкили таълимиро бояд тарзе роҳандозӣ қард, ки шогирдон дар баҳсу мунозираҳо фаъолна иштирок ва назари тозашонро озодона гуфта тавонанд.

Таълим бояд дар сатҳи тамоилҳои имконпазирӣ таълимии хонандагон ба роҳ монда шавад, то ки онҳо машаққати зеҳнӣ, қисмонӣ, маънавӣ ва ғайра накашанд. Мазмуни мураккабу вазнин доштани мавод ҳавасмандиро ба омӯзиш аз байн бурда, зуд хасташавиро ба вучуд меорад.

Маводи таълимиро мувофиқ ба имкониятҳои синнусолӣ, тафаккури хонандагон, хусусиятҳои инфиродӣ бо истифода аз методҳои фаъоли таълим баррасӣ бояд намуд.

Ҳар қадар дараҷаи инкишофи зеҳнии муҳассилин баланд, захираи тасаввурот ва мафҳумҳо зиёд бошад, ҳамоно қадар онҳо метавонанд зимни омӯхтани донишҳои нав бомуваффақият ба пеш раванд. Дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани таълим ба суръат, самаранокӣ ва сифати донишҳо таъсири мусбат мерасонад. Барои дастрасӣ шабоҳат, муқоиса ва муқобилгузорино истифода бурда, тафаккури хонандагонро бояд такон дод. Ба онҳо нишон бояд дод, ки ҳатто донишҳои аз ҳама мураккаб низ барои фаҳмидан дастрасанд.

Зимни омӯзиши маводи нав ва мураккаб хонандагони аълохон ва ҳангоми мустақамкунӣ бошад, миёнахону сустхонҳо бояд ҷалб карда шаванд. Дастрасӣ ба қобилиятнокӣ вобаста аст, аз ин рӯ, қобилиятнокии хонандагонро боло бурда, монанди дастрасии таълимиро паст кардан зарур аст [33, с. 255].

Барои ба фаҳми мавзӯ расидани шогирдон ва ба мақсад ноил шудан омӯзгорро лозим аст, ки дар дарс аз методҳои шавқмандкунонӣ, бедорнамоии майлу рағбат кор гирифта, роҳҳои ташаккули мустақилиятнокиро дар хонанда ҷустуҷӯ намояд. Маводи таълимӣ бо забони фаҳмо ва дастрас баён карда шавад. Фаҳмо ба он маъноист, ки агар мазмуну маъноӣ дарсро толибилм дурусттар фаҳмаду дарк кунад, донишу малака, маҳорат ва қобилиятнокӣ ҳосил шуда, ӯ ҳам дар ҷараёни тадриси ҳамонсоата ва ҳам дар дарсҳои оянда фаъолмандӣ зоҳир менамояд.

Ногуфта намонад, ки самаранокӣ ва сифати таълим тавассути амалия санҷида шуда, тасдиқ ва натиҷагирӣ карда мешавад. Амалия (таҷриба) маҳаки ҳақиқат, манбаи фаъолияти маърифатӣ ва соҳаи татбиқи натиҷаҳои таълим маҳсуб меёбад.

Самаранокии робитаи таълим бо ҳаёт, назария бо амалия аз мазмуни таҳсилот, ташкили раванди таълиму тарбия, истифодаи шакл ва методҳои таълим ва вақти ҷудонамуда барои омодагии меҳнатӣ ва техникӣ, ҳамчунин, аз хусусиятҳои синнусоли муҳассилин вобаста мебошад.

Ба қадом андозае ки системаи фаъолияти меҳнатӣ истеҳсоли хонандагон мукамал бошад, ки он ҷо алоқаи назария бо амалия татбиқ мешавад, ҳамон андоза сифати омодагии онҳо баланд мегардад; ҳар қадаре ки донишҳои гирифтаи муҳассилин дар лаҳзаҳои ҳаёт қоромад мегарданду барои тағйири раванду ҳодисаҳои атроф истифода мешаванд, ҳамон қадар таълими шуурнок баланд ва рағбат ба он меафзояд.

Таълим тарзе роҳандозӣ шавад, ки хонанда фаҳмад ва ҳис кунад, ки омӯзиш барояш ҳаётан зарур аст. Зимни омӯзиш бояд ҳаётро бо донишҳо ва донишхоро бо ҳаёт ҳамеша пеши назар овард. Робитаи «дониш – ҳаёт» доимо вучуд дошта бошад (И.Подласий).

Ҳамаи ин андешаю пешниҳодҳои зикргардида вижагиҳои хоси принципҳои шуурнокӣ ва фаъолнокӣ, аёнӣ, системанокӣ, пайдархамӣ, мустақамӣ, илмӣ, дастрасӣ ва робитаи донишҳои назариявӣ бо амалия буда, риояи дуруст ва иҷрои талаботи онҳо танҳо дар ҷамъоҷамъӣ вазифаҳои муайян, интихоби мазмун, методу воситаҳо ва шаклҳои таълимиро муваффақиятнок таъмин менамояд. Зеро ҳар қадоми онҳо бо якдигар алоқаи зич доранду як системаи пурраро ташкил ва дар якҷоягӣ бо ҳам амал менамоянд.

Вале, мутаассифона, на ҳамеша муваффақиятнокӣ фаъолияти таълимӣ ва ташаккули донишҳои зеҳнӣ, малакаю маҳорат ва қобилиятҳои эҷодии хонандагон, ки вижагиҳои хоси таълим иртибот дорад, ба таври зарурӣ таъмин карда мешавад. Чунончи, бо мақсади муайян намудани сатҳи сифати таълим, роҳҳои ташаккул додани донишҳои зеҳнӣ, малака ва маҳорати хонандагон ва умуман, фаъолияти бобарори таълимӣ мо дар як зумра муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе (н. Сино) ва шаҳру ноҳияҳои атрофи он – Ҳисор, Шаҳринав, Рӯдакӣ тадқиқот бурдем. Асосан ба дарсҳои муаллимони фанҳои забону адабиёт, таърих, география ва ҳуқуқи инсон ташриф оварда, муваффақият ва камбудии норасоии зиёдеро ошкор намудем. Камбудии дар самти ташаккули донишҳои зеҳнӣ, малака ва маҳорати хонандагон зиёд ҷой доранд ва ин, ба андешаи мо, ба як қатор омилҳои бароҳмонии фаъолияти таълимӣ вобаста мебошад.

Мушоҳидаҳо, пурсишу суҳбатҳо бо омӯзгорону хонандагони синфҳои болоӣ – IX - XI дар қадом сатҳ қарор доштани роҳҳои ташаккулдиҳии донишхоро дар ҷараёни дарс равшантар кард. Ҷавобҳои хонандагон тариқи анкета, ки беш аз 800 нафарро ташкил меод, нисбат ба фаъолият, талабот ва дарсгузари муаллимон яке аз далелҳои ин гуфтаҳо шуда метавонанд. Натиҷаи таҳқиқот дар Ҷадвали зер оварда шудааст.

**Натиҷаи интихоби ҷавобҳои хонандагон оид ба
фаъолият ва талаботи муаллим дар дарс**

№	Синфҳо:	9	10	11	Ҷамъ
№	Вариантҳои ҷавобҳо				
1	Дар дарс муаллим бештар кор мекунад	41	36	28	105
2	Шумораи ками хонандагонро мебарсид, бо ҳама кор намекунад	51	46	42	139
3	Шумораи зиёди хонандагонро мебарсид, бо ҳама кор мекунад	27	22	18	67
4	Талаб менамояд, ки андешаҳоямон далелнок ва бо мисолҳои ҳаёти фаҳмонида шавад	21	24	28	73
5	Кори мустакилона дода, иҷрои онро талаб менамояд	27	34	28	71
6	Мавзӯҳои гузашта такрор карда мешаванд	20	17	16	53
7	Талаб менамояд, ки аз маводи таълимӣ фикру ғояҳои асосӣ ёфта шавад	9	15	20	44
8	Роҳҳои азбарнамоии донишҳо ва истифодаи онҳоро дар вазъиятҳои гуногун ёд медиҳад	16	15	18	49
9	Азбар намудани қоидаҳои таърифи, мафҳумҳо ва қонунҳои илмиро талаб мекунад	26	13	16	55
10	Аз асарҳои адабӣ ё ҳодисаҳои таърихӣ шарҳи сабабу натиҷаҳои воқеаҳоро талаб мекунад	20	26	18	64
11	Пас аз анҷоми боб, фасл ё мавзӯҳои калон дарси ҷамъбасти, конференси таълимӣ гузаронида мешавад	4	6	8	18
12	Дарс пурмазмун ва шавқовар мегузарад	31	28	25	84

Рақамҳои дар ҷадвал овардашуда шаҳодати онанд, ки фаъолият, талабот ва тарзи дарсгузарию омӯзгорон дар он ҳаде нест, ки барои ташаккули донишҳои зехнӣ, малака ва маҳорати хонандагон мусоидат кунад. Масалан, тавре маълум гардид, аз теъдоди зиёди пурсидашудаҳо, аксаран ишора намудаанд, ки дар дарс ҳуди муаллим бештар кор мекунад, шумораи ками хонандагонро мебарсид, бо ҳама кор намекунад ва ниҳоят, дарс пурмазмун ва шавқовар намегузарад, ки ин равиши кор хилофи талаботи дарси муосир аст.

Аммо ба қору амалҳои асосӣ ва муҳим, ки барои ташаккули донишҳои зехнӣ, малака ва маҳорати хонандагон замина мегузорад, хеле кам ишора намудаанд. Ҷунончи: “Талаб менамояд, ки аз маводи таълимӣ фикру ғояҳои асосӣ ёфта шавад” – 44 ҷавоб, “Талаб менамояд, ки андешаҳоямон далелнок ва бо мисолҳои ҳаёти фаҳмонида шавад” – 73 ҷавоб, “Роҳҳои азбарнамоии донишҳо ва истифодаи онҳоро дар вазъиятҳои гуногун ёд медиҳад” – 49, “Азбар намудани қоидаҳои таърифи, мафҳумҳо ва қонунҳои илмиро талаб мекунад” – 55, “Аз асарҳои адабӣ ё ҳодисаҳои таърихӣ шарҳи сабабу натиҷаҳои воқеаҳоро талаб мекунад” – 64 ҷавоб, “Пас аз анҷоми боб, фасл ё мавзӯҳои калон дарси ҷамъбасти, конференси таълимӣ гузаронида мешавад” – 18 ҷавоб гирифта шуд.

Ҷуноне гуфта шуд, инҳо талабот ва амалҳои онанд, ки омӯзгор бояд онҳоро дар дарс бо мақсади ташаккул додани донишҳои зехнӣ, малака ва маҳорати толибилмон анҷом диҳад. Масалан, маҳз ҷамъбастнамоӣ (ташқил ва гузаронидани дарсҳои ҷамъбасти ё конференси таълимӣ аз рӯи мавзӯи калон, боб, фасл тавассути шаклҳои гуногуни ташқили таълим), ки яке аз шартҳои асосии ташаккули донишҳои зехнӣ, малака ва маҳорат маҳсуб меёбад, метавонад ба муназзамии мураттабсозии донишҳо замина гузорад.

Тавре ошкор гардид, ба баъзе вариантҳои ҷавобҳои хонандагон камтар ишора кардаанд, пас маълум мешавад, ки муаллим аз шогирдон иҷрои ин ё он амалу супоришҳоро ба таври зарурӣ талаб намекунад ва ҳамзамон, ҳадаш низ қорҳоро, ки ба ташаккули донишҳои зехнӣ, малака ва маҳорати толибилмон мувофиқат менамоянд,

анҷом намедихад. Чунин дарсгузаронии одӣ ва муқаррарӣ, ба қавле, хушқу холи, ба ташаккулу рушди зеҳният ва тафаккури хонанда кам ва ё таъсире ҳам намерасонад. Ногуфта намонад, ки имрӯз талабот ва дархости ҷомеа аз мактаб ва муаллим, асосан, ба роҳ мондани таълими рушддиханда мебошад.

Ин гуна тарзи фаъолият, корбарӣ, талабот ва муносибати муаллимон нисбат ба донишандӯзӣ ва ташаккули донишҳои зеҳнӣ, малакаю маҳорати хонандагон дар раванди таълим қаноатмандкунанда нест. Албатта, ҳастанд омӯзгорони ҷуртаҷриба, ки барои ташаккул додани донишу малака, маҳорат ва қобилиятнокии шогирдон мақсад гузошта, дарсхоро пурмазмун ва аҳамиятнок мегузаронанд, вале теъдоди камро ташкил медиҳанд. Аммо муаллимони ҷавон, навкору камтаҷриба ва ё муаллимони ихтисоси ғайрипедагогӣ (ҳоло ҳам дар мактабҳо ғайриихтисосҳо зиёданд) дар ин бора на маълумот ва на фаҳмиши ин гуна дарсгузарониро доранд, аз чунин талабот, иҷрои амал ва шакли кор воқиф нестанд ва онҳо ба ёрии педагогӣ, психологӣ, дидактикӣ ва методӣ ниёз доранд.

Аввалан, сабаб дар он аст, ки роҷеъ ба масъалаи мавриди назар, яъне ташаккули донишҳои зеҳнӣ, малака ва маҳорати хонандагон барои муаллимон на дастури методӣ ҳасту на дар ягон барнома ва ё китобҳои дарсӣ сари ин масъала чизе гуфта шуда бошад. Баъдан, камтаваҷҷуҳии роҳбарияти муассисаҳои таълимӣ ба ин масъала, мақсаду нақшаи муайян нагузоштан ҷиҳати самаранок гардонидани раванди таълим, кофӣ набудани донишҳои педагогӣ, психологӣ, маълумоти пурра надоштан дар бораи дигар шаклҳои гуногуни ташкили таълим (конференсияи таълимӣ, семинар, мизи мудаввар, маҳфилҳо, викторина, шабҳои саволу ҷавоб ва ғайра), надоништану истифода набурдани методҳои интерактивӣ – методҳои фаъоли таълим, худомӯзӣ накардану беҳабар мондан аз инноватсияи педагогӣ, истифода набурдани маводи дидактикии таълим, техника ва технологияҳои нави таълимӣ, набудани нақшаи ба дарсхамдароии муаллимон ва талабот ба он, яъне иштирок накардан ба дарсҳои ҳамдигар, махсусан ба дарсҳои омӯзгорони кордону ботаҷриба баҳри таҷрибаҳосилнамояӣ ва дар ин баробар, таҳлил ва хулосабарории воқеъбинонаю касбӣ накардани дарсҳои муаллимони ҷавон аз сӯйи роҳбарияти муассиса (директор, муовинон, роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ, дигар масъулин) ва ҳам устодони кордони ба онҳо вобасташуда низ ба ин боис шуда метавонад. Ҳамчунин, нагузаштан аз курсҳои омӯзишии такмили маҳорати педагогӣ, дур мондан аз навгониҳо ва ё надоништан талаботи дарси муосир, эътибор надодан ба омӯзиши амиқи қойидаҳо, таърифҳо, мафҳумҳои илмӣ, қонунҳои илмӣ ва билохира, паст будани омодагии касбии мутахассисони ҷавони соҳаи таълиму тарбия, омӯзгорони навқори камтаҷриба ва ғайра сабаби дигари он аст.

Ҳамаи ин гуфтаҳои номбаршуда метавонанд ба самаранокии раванди тадрис халал ва таъсири манфӣ расонида, ба болобурди сатҳу сифати таълим монеа эҷод намоянд. Илова бар ин, маслиҳату машварат, ташкили консилиуми педагогӣ аз муҳимтарин тарз ва усулҳои беҳтаргардонии раванди таълим буда, истифода ва гузаронидани онҳо мувофиқи мақсад аст, ки он ҳам бошад, на дар ҳамаи муассисаҳои таълимӣ роҳандозӣ мешавад.

Ниҳоят, хулоса баровардан мумкин аст, ки дар фаъолияти таълимии омӯзгорони шахру навоҳии тобеи марказ низ масъалаи ташаккули донишҳои зеҳнӣ, малака ва маҳорати хонандагон дар ҷараёни таълим ҳалли худро ба таври зарурӣ наёфтааст.

Пас аз ин моро зурур омад, ки барои муаллимон барнома-раҳнамое таҳия намоем, ки барои фаъолияти минбаъдаи педагогии самаранок дар самти боло бурдани сатҳи дониш, малака, маҳорат ва қобилиятҳои зеҳнии муҳассилин ёрирасон бошад.

Барнома асосан фарогири муҳимтарин хусусиятҳои хоси таълим ва талаботу принципҳои дидактикӣ буда, дар раванди таълим махсусан ба назари эътибори гирифтани риояи онҳо аз сӯйи субъектони ҷараёни таълим – омӯзгору хонандагон шартӣ зарурӣ мебошад, аз ҷумла:

- азхудкунии қойидаҳо, таърифҳо, назарияҳо, қонунҳои илмӣ, мафҳумҳои илмӣ, мафҳумҳои мушаххас, мафҳумҳои аз ҳама умумӣ;
- маҳорати ҷамъбастанамой, банизомдарории донишҳо, дарёфти сабабу натиҷаҳои рӯйдоду воқеаҳои таърихӣ ва ҳодисаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва иҷтимоӣ;

- маҳорати дурусту воқеъбинона арзёбӣ намудани рӯйдоду ходисаҳои олами гузашта ва имрӯза;
- маҳорати чудо намудани аломатҳои аввалдараҷа аз дуҷумдараҷа;
- таъмини фаъолгардонии фаъолияти маърифатии хонандагон бо роҳу усулҳои инноватсияи педагогӣ;
- бо мақсади фаъолгардонии фаъолияти маърифатии хонандагони суҷхон истифода бурдани методҳои интеркативии таълим (таълими ғайристандартӣ);
- ёд додани азбарнамоии амиқи донишҳои илмӣ ва дар ин баробар васеъ гардонидани доираи ҷаҳонбинии илмӣ;
- баъди анҷоми ҳар қадом мавзӯи қалон, боб ва курс ташкил ва гузаронидани дарсҳои ҷамъбасти, конференси таълимӣ, семинар, мизи гирд, викторина ва ғайра (инро метавон дар робита бо дигар фанҳои бо ҳам наздик доир кард);
- тавассути интегратсияи фанӣ истифодаи донишҳои як фан дар дигар дарсҳои фанни таълимӣ ва ё баръакс;
- даст кашидан аз таълими догматикӣ ва бо усули эвристикӣ ва таҳқиқотии таълим баргузор намудани дарсҳо;
- бо ёрии таълими проблемавӣ тарбия намудани тафаккур ва рушди қобилиятҳои зеҳнӣ эҷодии муҳассилин;
- бароҳмони қорҳои мустақилона ва арзёбии фаъолияти инфиродии ҳар як хонанда;
- маҳорати ҷамъбасту натиҷагирӣ ва ҳулосабарорӣ қардан аз дарс;
- омодагии ҳамаҷониба ба дарс ва иҷрои вазифаҳои дарс – маърифатдиҳанда, тарбиятдиҳанда ва инкишофдиҳанда дар раванди таълим;
- эътибор додан ба оптимизатсияи раванди педагогӣ ва интиҳоби варианти оптималии мувофиқ ба фаъолияти интеллектуалии хонандагон;
- бароҳмонии таълими салоҳиятнок ва истифодаи донишҳои гирифта дар амалияи таълим;
- ҷустуҷӯ ва ошкорнамоии тамоилҳои имконпазири воқеии таълимии хонандагон оид ба ташаккули малака, маҳорат ва донишҳои зеҳнӣ.

Умуман, рафъи камбудию норасоии зикргардида ва дар баробари ин риоя, қорбарии дуруст ва иҷрои талаботи педагогии дарси муосир проблемаҳои ҷойдоштаро аз байн бурда, барои азбарнамоӣ ва ташаккули донишҳои зеҳнӣ, малакаю маҳорат, тафаккур ва қобилиятҳои эҷодии муҳассилин роҳ мекушояд. Муносибати оқилона ба таълим, ҳамзамон, ба болоравии дараҷаи баланди зеҳн ва қобилият мусоидат намуда, салоҳиятнокӣ – истифодаи донишҳоро дар амалияи таълим, таҷриба ва ҳаёти иҷтимоӣ таъмин месозад.

АДАБИЁТ

1. Буйдоқов, Х. Ягонагии омӯзиш ва амал./ Х. Буйдоқов, С.Ш. Носиров. – Душанбе: «Сифат», 2019. - 148с.
2. Зиёзода, Т.Н. Назария ва амалияи санҷиши донишу малака ва маҳорати хонандагон дар таълими таъриху ҳуқуқи инсон. /Т.Н. Зиёзода. - Душанбе: «Ирфон», 2008. – 268с.
3. Лутфуллозода, М. Андешаҳо перомунӣ салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо. / М. Лутфуллозода, Ғ. Бобизода. - Душанбе, 2017. – 88 с.
4. Носиров С.Ш. Ташаккули донишу маҳорат ва малакаҳои зеҳнии муҳассилин дар раванди таълим. / С.Ш. Носиров. -Душанбе: «Сифат», 2018. - 148с.
5. Носиров, С.Ш. Роҳу воситаҳои ташаккули донишҳои зеҳнии хонандагон. /С.Ш. Носиров. –Душанбе: «Ирфон», 2010. -160 с.
6. Носиров, С.Ш. Педагогика ва психология: воситаи таълимӣ барои магистрантони ихтисосҳои иқтисодӣ. /С.Ш. Носиров. -Душанбе: «Промэкспо», 2020. - 296 с.

7. Педагогика: Большая современная энциклопедия. Составитель Е.С. Рапацевич. – Мн.: «Соврем. слово», 2005. - 720 с.
8. Пидкасистый, П.И. Педагогика: учебное пособие. /П.И Пидкасистый. -М.: Высшее образование, 2008. - 430 с.
9. Подласый, И.П. Педагогика. Кн.2. Теория и технология обучения. /И.П. Подласый - М., 2007. - 575 с.
10. Самарин, Ю.А. Очерки психологии ума. Особенности умственной деятельности школьников. / Ю.А. Самарин. - М., Изд-во АПН РСФСР, 1962. - 504с.
11. Шарифзода, Ф. Педагогика: назарияи инсонофар ва чомаи фарҳангӣ. /Ф. Шарифзода. - Душанбе: “Ирфон”, 2010. - 544 с.
12. Шайхов, М. Калиди равнақи зеҳн. /М. Шайхов - Душанбе: Маориф, 2000. -142с.

ОСНОВНЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

САЛИЕВ Одиҷон Курбонхолович – кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Системы и информационные технологии» Института туризма, предпринимательства и сервиса, г. Душанбе, ул. Борбад, 48, E-mail: sojliev_ok@mail.ru, тел.: +(992)988 40 59 79

В статье рассматривается вопрос формирования конкурентоспособности личности студентов. Автор отмечает, что психологической и педагогической литературе понятие «конкурентоспособность» используется уже более десяти лет. В период Советского Союза такое понятие не встречалось и не использовалось в психолого-педагогической литературе. Сегодня в Республике Таджикистан процесс непринятия данного термина находится на завершающем уровне. Сейчас исследователи переосмысливают и адекватно оценивают роль и значение конкурентоспособной личности в профессиональных областях. Конкурентоспособность личности - значимая профессиональная характеристика. Ее изучение сегодня активизировано. В психологической литературе существуют различные определения термина «конкурентоспособность». Данный термин начинает активно употребляться и в других науках и областях жизнедеятельности человека. Кроме того, ряд исследователей говорят о рассмотрении конкурентоспособности как национальной идеи. Отечественная педагогика данное понятие изучает уже много лет. Конкурентоспособность по словарю советского периода характеризуется как антагонистическая борьба частных производителей за более выгодные условия производства и сбыта товаров, получение прибыли.

Данное определение относят к экономической области. Биологическое определение конкурентоспособности - активный соревновательный процесс между лицами одного или разных видов за средства жизнедеятельности и условий для продолжения рода, конкурентоспособностью форму борьбы за право существования”.

Ключевые слова: конкурентоспособность, система, конкурентная среда, конкурентные преимущества, качество, соперничество, психолого-педагогической науки, личности человека.

ШАКЛҲО ВА УСУЛҲОИ АСОСИИ ТАШКИЛ КАРДАНИ РАҚОБАТНОКИИ МУТАХАССИСОНИ ОЯНДА

САЛИЕВ Одиҷон Курбонхолович – номзоди илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи «Система ва технологияҳои иттилоотӣ»-и Донишқадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад, 48, E-mail: sojliev_ok@mail.ru, тел.: +(992)988 40 59 79

Дар мақола ташаккули рақобатпазирии шахсияти донишҷӯён баррасӣ мешавад. Дар адабиёти психологию педагогӣ мафҳуми «рақобатпазирӣ» зиёда аз даҳ сол боз истифода

мешавад. Дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ чунин мафҳум дар адабиёти психологию педагогии дида намешуд ва истифода намешуд. Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди қабул шудани ин истилоҳ дар сатҳи ниҳой қарор дорад. Ҳоло муҳаққиқон нақш ва аҳамияти шахси рақобатпазирро дар соҳаҳои касбӣ аз нав андеша мекунад ва ба таври кофӣ баҳо медиҳанд. Рақобатпазирӣ шахс хусусияти муҳими касбӣ мебошад. Омӯзиши он имрӯз пурзӯр шудааст. Дар адабиёти психологӣ таърифҳои гуногуни истилоҳи «рақобатпазирӣ» мавҷуданд. Ин истилоҳ дар дигар илмҳо ва соҳаҳои ҳаёти инсон фаъолона истифода мешавад. Илова бар ин, як қатор муҳаққиқон дар бораи баррасии рақобатпазирӣ ҳамчун идеяи миллӣ ҳарф мезананд. Педагогикаи ватанӣ солҳои зиёд ин концепсияро меомузад. «Рақобатпазирӣ аз рӯи лексикаи замони шӯравӣ ҳамчун муборизаи антагонистии истехсолкунандагони хусусӣ барои шароити мусоидтар барои истехсол ва фурӯши маҳсулот, фоида тавсиф мешавад. Ин таъриф ба соҳаи иқтисодӣ тааллуқ дорад.

Мафҳуми биологии рақобатпазирӣ раванди фаъоли рақобат байни шахсонӣ як навъ ё гуногун барои воситаҳои зиндагӣ ва шароити насл, рақобатпазирӣ як шакли мубориза барои ҳуқуқи мавҷудият мебошад.

***Вояҳои асосӣ:** рақобат, система, муҳити рақобат, афзалиятҳои рақобатӣ, сифат, рақобат, илми психологию педагогӣ, шахсияти инсон.*

BASIC FORMS AND METHODS OF FORMING COMPETITIVENESS OF FUTURE SPECIALISTS

***SALIEV Odilzhon Kurbonkholovich** - Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor of the Department of "Systems and Information Technologies" Institute of Tourism, Entrepreneurship and Service, 48, Borbad, str., Dushanbe. **E-mail:** sojliev_ok@mail.ru, **Phone:** +(992)988 40 59 79*

The article discusses the formation of the competitiveness of the personality of students. In the psychological and pedagogical literature, the concept of "competitiveness" has been used for more than ten years. During the period of the Soviet Union, such a concept was not encountered and was not used in the psychological and pedagogical literature. Now a days in the Republic of Tajikistan the process of non-acceptance of this term is at the final level. Now researchers are rethinking and adequately assessing the role and importance of a competitive person in professional fields. The competitiveness of an individual is a significant professional characteristic. Its study is intensified today. In the psychological literature, there are various definitions of the term "competitiveness". This term is beginning to be actively used in other sciences and areas of human life. In addition, a number of researchers talk about considering competitiveness as a national idea. Domestic pedagogy has been studying this concept for many years. "Competitiveness according to the vocabulary of the Soviet period is characterized as an antagonistic struggle of private producers for more favorable conditions for the production and sale of goods, profit.

This definition belongs to the economic field. The biological definition of competitiveness is an active competitive process between persons of the same or different species for the means of life and conditions for procreation, competitiveness is a form of struggle for the right to exist".

***Keywords:** competitiveness, system, competitive environment, competitive advantages, quality, rivalry, psychological and pedagogical science, human personality.*

За короткий промежуток времени исследователи было сформировано многообразие определений термина. Данный фактор говорит о переходе к рыночной системе экономики, происходящие социально-экономические изменения республики приводят к необходимости глубокого изучения проблемы конкурентоспособности личности.

Сегодня не в полной мере раскрыта сущность конкурентоспособности личности, которая реализуется в каждом виде жизнедеятельности человека, выступает в качестве активизатора его жизнедеятельности. Необходимо уточнить определения понятий «конкурентоспособность», «конкурентоспособное поведение», «конкурентная среда», «конкурентоспособная личность». На сегодняшний день не рассмотрены следующие вопросы: какие основные качества личности воздействуют на степень конкурентоспособности; возникают предпосылки к конкурентоспособности и какие условия их осуществления. Остается открытым вопрос применения психолого-педагогических исследований зарубежных ученых. Проблема конкурентоспособности в исследованиях зарубежных стран занимало ключевое место, ее решение связано с успехом профессионального становления личности.

Многие психологи и философы рассматривали проблему конкуренции, и ее роль в становлении не только человека, но и общества в целом. Еще несколько веков назад известный философ Ж.-Ж. Руссо утверждал, что наши заблуждения и знания, наши пороки и добродетели подталкивают нас к желанию состязаться [3, с. 219.]. В 19 веке многие школы социальных теоретиков, к которым относилась социология Спенсера, утилитаризм, социал-дарвинизм, рассматривали конкуренцию со стороны социальной выгоды.

Обобщая вышесказанное, конкуренция рассматривалась в рамках производительного и универсального элемента человеческих условий. Однако нельзя утверждать, что влияние конкуренции однозначно. В качестве примера можно привести В.М. Бехтерева, который утверждал, что общество не может существовать без конкуренции, поскольку в ней заложен будущий успех. Соперничество создает благоприятные условия для развития, как человека, так и общества в целом, однако, оно же способствует и росту социального неравенства [19, с.21].

Если обратиться к словарям, где толкуется понятие «конкуренция», можно увидеть, что это слово имеет несколько значений:

- 1) соперничество, борьба за достижение лучшего результата в какой-либо сфере;
- 2) борьба между производителями товаров за лучшие условия сбыта продукции;
- 3) черта различных видов деятельности, где сталкиваются интересы (искусство, политика, спорт и т.д.) [16, с. 196].

Конкуренция неразрывно связано с понятием конкурентоспособность, которое означает способность противостоять конкурентам. Если говорить в экономическом смысле, конкуренция и конкурентоспособность можно привязать к таким понятиям как товар и производительность, в связи с чем, конкуренция и конкурентоспособность характеризует процессы производства, ценообразования, маркетинга и т.д. [9, с. 21]. Однако под конкуренцией по-прежнему понимают борьбу за существование, а в экономическом смысле - борьбу за более выгодные условия производства.

Человек в системе экономических отношений рассматривается не в качестве самостоятельной конкурентоспособной системы, а как носитель конкурентных преимуществ компании. В связи с этим, основная роль отводится персоналу, который строит конкурентоспособную систему. В подтверждении этих слов можно привести определение конкуренции как процесса управления субъектом своими конкурентными ценностями, что дает превосходство перед конкурентами. Ценность выступает как что-то особенное, что заложено в системе и неразрывно с ней связано, именно ценность система хочет сохранить или получить; конкурентоспособность же - это характеристика объекта, которая отражает его стремление быть лучшим в какой-либо сфере. Смотри на конкурентоспособность сотрудника с точки зрения менеджмента и экономики, можно отметить, что эта черта отражает его психологические характеристики - инициативность, компетентность, стрессоустойчивость, мотивация и т.д.

С середины 90-х годов прошлого века в педагогике и психологии возрос интерес к понятию «конкурентоспособность личности». Анализируя проведенные исследования по данной проблеме, мы сталкиваемся с неоднозначностью понимания этого термина. Существует большое количество моделей, где слагаемые и основополагающие характеристики конкурентоспособности личности различны [4, с.19].

По мнению Л.М. Митиной, «развитие конкурентоспособной личности - это развитие рефлексивной личности, способной организовывать свою деятельность и поведение в динамических ситуациях, обладающей новым стилем мышления, нетрадиционными подходами к решению проблем, адекватным реагированием в нестандартных ситуациях» [11, с.58]

Понятие «конкурентные преимущества» было впервые научно обосновано [Майклом Портером](#) на рубеже 1970-80-х годов.

«Конкурентное преимущество - это отличительные особенности компании и ее продукта в глазах потребителей» [7, с.23].

«Конкурентные преимущества субъектов могут быть наследственными, конструктивными, технологическими, информационными, квалификационными, управленческими, природно-климатическими и др.» [13, с.12].

«Конкурентное преимущество системы - какая-либо эксклюзивная ценность, которой обладает система и которая даёт ей превосходство перед конкурентами» [20, с.42].

Соперничество среди конкурентов очень часто приводит к тому, что каждый стремится добиться наиболее выгодного положения путем ценовой конкуренции и интенсивной рекламной кампании.

Несмотря на то, что источников конкурентных преимуществ довольно много, чаще они основываются на следующем:

операционная эффективность, то есть, заниматься тем же видом деятельности, но лучше, чем конкуренты. К примеру, это может быть улучшение качества произведенных товаров, более лучшее местоположение, больше скорость обслуживания и т.д.;

Стратегическое позиционирование, то есть выполнение того же вида деятельности, что и конкуренты, но другими путями. В этом случае большую роль играет преимущество, которое недостижимо для конкурентов, например, известный бренд, уникальная услуга и т.д. Таким образом, к стратегическому позиционированию относится понятие конкурентного преимущества.

Конкурентные преимущества, так же как и недостатки, можно выявить только в процессе сравнения деятельности участника рынка с деятельности конкурентов. К примеру, можно сравнить, у кого лучше бизнес-идея, организация бизнес-модели, эффективность производства.

За счет того, что постоянно происходит сравнение с прямыми соперниками, оценка конкурентных преимуществ и недостатков может значительно изменяться в соответствии с анализируемыми конкурентами. Стоит отметить, что уровень конкурентных недостатков и преимуществ значительно отличается на различных типах рынка - местном, национальном и международном рынке.

Часто вместо понятий «конкурентные недостатки» и «конкурентные преимущества» используются синонимы - «конкурентная слабость» и «конкурентная сила».

Существует классификация конкурентных преимуществ и недостатков, предложенная Ю.Б. Рубиным:

- потенциальные;
- реализуемые;
- фактические [15, с.25].

Потенциальные конкурентные преимущества и недостатки проявляются после оценки их ресурсного потенциала; реализуемые - в процессе анализа деятельности участников рынка, а фактические оцениваются после того, как был проведен анализ достигнутых ими конкурентных результатов.

Педагоги-исследователи предпринимают попытки, благодаря которым можно понять, какими путями и при помощи каких средств происходит формирование конкурентоспособности личности.

С.Н. Широбоков, О.К. Филатов, Н.В. Борисова, Д.В. Чернилевский и др. рассматривали конкурентоспособность как качество, необходимое для подготовки специалиста.

Д.В. Чернилевский считал, что в любой деятельности самое главное условие для достижения успеха - уверенность в собственных силах. Существуют определенные направления, способствующие выработке уверенности в собственных силах:

1. Освоение и постоянное совершенствование профессиональных навыков.
2. Адекватное поведение во всех ситуациях.
3. Укрепление показателей физического здоровья и работоспособности.
4. Создание собственного имиджа [21, с.18.].

О.Е. Лебедева, Е.А. Ленской, А.И. Мищенко, З.И. Равкина, Д.И. Фрумина, Л.М. Митиной, Т.А. Стефановской, О.Ф. Чупровой и др. рассматривали конкурентоспособность как характеристику личности, которая помогает ей получать самоудовлетворение. Именно конкурентоспособность позволяет личности реализовывать себя.

Стоит подчеркнуть, что первоначально понятие «конкуренция» существовало как синоним к термину «соперничество». В. И. Ленин рассматривал конкуренцию как особую форму состязания [8]. Необходимо отметить, что такое толкование конкуренции до сих пор встречается в иностранных и отечественных источниках.

Как только термин «конкуренция» появился, он сразу же прочно вошел в лексикон экономистов. Однако первоначально экономисты использовали этот термин довольно вольно. Постепенно смысл конкуренции уточнялся и уже в 20 веке «конкуренция» стала рассматриваться как научный термин, что позволило ему войти в круг основных понятий экономики.

С. Брю, Дж. Кейнс, Ф. Найт, А. Курно, К. Макконелл, А. Маршалл, А. Смит, Дж. Милль и др. внесли большой вклад в экономическое понятие «конкуренции».

К примеру, Дж. Милль первым доказал, что конкуренция - это закон, который устанавливает правила [10, с. 112]. Ф. Найт утверждает, что «конкуренция представляет собой ситуацию, при которой все конкурирующие единицы независимы друг от друга» [12, с. 22]. Все ученые-экономисты, которые были названы выше, подчеркивали, что «конкуренция» - это обширное понятие, что требует изучения разных точек зрения для понимания процесса.

Помимо этого, в биологии также существует понятие «конкуренция». В этом случае говорят о конкуренции различных биологических особей между собой за условия существования [18, с.24].

Термин «конкуренция» нельзя рассматривать в отрыве от понятия «конкурентоспособность». Оно так же, как и рассматриваемый термин, изначально пришло из экономической сферы, когда необходимо было охарактеризовать услуги и товары.

Помимо конкурентоспособности биологических видов, экономики, товаров и услуг, в отечественных и иностранных источниках встречается понятие конкурентоспособности специалиста и личности.

Конкурентоспособность личности изучается в разных областях науки. В частности, большое внимание этому термину уделяет педагогика, психология, философия и др.

Если говорить о философии, понятие конкурентоспособности личности неразрывно связано с главным вопросом философии - в чем смысл человеческого существования.

Проблема места человека в мире рассматривалась еще философами античного времени. Не теряла актуальности эта проблема и на рубеже 19-20 веков. Благодаря трудам отечественных философов мы получили методологическую базу для рассмотрения поднятой проблемы.

Знаменитые русские мыслители 19 века, например, Ф. М. Достоевский, утверждал, что главное назначение каждого человека - реализация нравственного потенциала. В. В. Розанов считал, что смысл человека состоит в том, чтобы реализовать свое духовное назначение на основе свободы, добра и истины [17, с.80]. Именно эти три составляющих являются ядром, исходными условиями, необходимыми для конкурентоспособности личности.

Проанализировав труды известных философов, мы можем сделать вывод, что каждая личность стремится реализовать себя в жизни, в своей сфере деятельности. Таким образом, в основе понятия «конкурентоспособный специалист» лежит идея, выдвинутая великими мыслителями, об усовершенствовании личности и ее деятельности.

В связи с тем, что с философской точки зрения формирование конкурентоспособности было рассмотрено, необходимо проанализировать это понятие со стороны психолого-педагогической науки. Необходимо отметить, что рассматриваемый термин относительно недавно вошел в психолого-педагогическую науку. Первопроходцами в этой области являются зарубежные ученые, например, К. Роджерс, Г. Олпорт и др.

К. Роджерс считает, что для развития личности человеку необходимо постоянно совершенствовать свои способности [14, с. 128].

По словам Г. Олпорта, конкурентоспособность личности неразрывно связана с созреванием личности человека. При этом созревание происходит на протяжении всей жизни человека [12].

Обобщая вышесказанное, представители гуманистической психологии утверждали, что человек вправе самостоятельно решать, какая будет у него жизнь. Именно человек вправе выбирать стиль своей жизни.

В конце прошлого столетия произошел переход нашей страны к рыночной экономике, в связи с чем, многие отечественные исследователи вплотную занялись проблемой формирования конкурентоспособности личности. В подтверждении этих слов можно привести пример, что сегодня вместо слова «профессионализм» многие работодатели используют термин «конкурентоспособность» в требованиях к соискателю [2, с. 52].

Тщательно проанализировав работу «Продуктивная конкуренция» А. Г. Шмелева, мы можем сделать вывод, что до недавнего времени термины «конкурентоспособность» и «конкуренция» у граждан нашей страны не вызывали положительных эмоций. Связано это с тем, как утверждает А. А. Ангеловский, что у людей со времен СССР остались социальные стереотипы [1, с.17].

Во времена СССР в высших учебных заведениях не делали основной упор в обучении на конкурентоспособность студентов. Каждый выпускник был уверен в том, что найдет работу, что он будет востребован на рынке труда. Более того, в советское время обучение студентов было направлено не на совершенствование личностных и профессиональных качеств, а на отработку выученных алгоритмов.

Сегодня же, после перехода нашей страны на рыночную экономику, на рынке труда существует конкуренция, где каждый участник постоянно совершенствует свои профессиональные и личностные качества. В связи с этим, на сегодняшний день в обучении специалистов основной упор делается на формирование у студентов конкурентоспособности, без которой они не могут выйти на рынок труда.

Многие исследователи вплотную занимаются изучением проблемы формирования у современных студентов конкурентоспособности. В связи с чем, можно утверждать, что постепенно у общества происходит переосмысление понятий «конкуренция» и «конкурентоспособность» и смена негативного отношения к этим терминам на более лояльное. Конкуренция личности уже рассматривается как неотъемлемая часть характеристики специалиста на рынке труда.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангеловский, А.А. Формирование конкурентоспособности студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе - монография. Челябинск, 2006.
2. Андреев, В.И. Конкурентология: учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности. - Казань: Центр инновационных технологий, 2004. - 468 с.
3. Афзалов, Х. История педагогики таджикского народа / Х.Афзалов, Б. Рахимов. Душанбе, 1994. -190с.

4. Додонов, Б.И. О системе «личность» // Психология личности в трудах отечественных психологов / Сост. и общ. ред. Л.В. Куликова. СПб., 2002. с. 111
5. Иванов, Д.А. Компетентности и компетентный подход в современном образовании / Д.А. Иванов- М. : Чистые пруды, 2007. - 32с.
6. Кагерманьян, В.С., Гарунов М.Г., Семушина Л.Г. и др. Перспективные направления и методология обновления содержания различных видов подготовки студентов в вузе. М., 1997.
7. Леонтьев, А.А. Психолого-педагогические основы обновления методики преподавания иностранных языков: Лекция-доклад / А.А. Леонтьев. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1998. - с. 24
8. Лисовский, В.Т., Дмитриев А.В. Личность студента. Л.: Изд-во ЛГУ, 1974.- 184 с.
9. Маркова, А.К. Психология труда учителя. - М., 1993.
10. Митина, Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности. - М., Воронеж, 2002. -115 с.
11. Назарова, И. В. Самостоятельная работа как средство профессионально-творческого саморазвития студентов: автореф. дис... канд. пед. наук / И.В. Назарова. - Саратов, 2011. - 22 с.
12. Олпорт, Е. Становление личности. М., 2002.,
13. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии - Издательство: Питер, 2002 г., 720 стр.
14. Сальникова, О.А. Что включает в себя коммуникативная компетенция? / О.А. Сальникова // Начальная школа плюс ДО и ПОСЛЕ. - 2012 - № 7.
15. Селевко, Г.К. Современные образовательные технологии. - М.: Народное образование, 1998.
16. Столин, В.В. Самосознание личности. М., 1983. - 286 с.
17. Розанов, В.В. Собр. соч. Последние листья / под общ. ред. А.Н. Николюкина. - М., 2000. С. 102.
18. Фетискин, Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Экспресс-диагностика личностной конкурентоспособности // Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. - М.: Изд-во Института психотерапии. - 2002. - С. 113-114.

УДК370(575,3)

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ

СОДИКОВА Матлюба Сайфуллоевна – кандидат педагогических наук, преподаватель русского языка Таджикского технического колледжа им. академика М. Осими, г. Душанбе, ул. Айни, тел.: + (992)937 17 71 33

В статье рассматривается вопрос педагогической технологии как системный метод создания и применения определения всего процесса преподавания и усвоения знаний с учетом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия в системе образования. Автор отмечает, что педагогическая технология функционирует в качестве науки, исследующей наиболее рациональные пути обучения, то есть в качестве системы способов, принципов, применяемых в обучении.

Ключевые слова: педагогическая технология, обучающиеся средства, электронные средства, моделирование, техническая подготовленность, эвристическое обучение, диалоговые технологии, познавательный интерес, взаимодействие.

ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМИ ПЕДАГОГӢ

СОДИКОВА Матлюба Сайфуллоевна – номзади илмҳои педагогӣ, омӯзгори забони русии коллеҷи техникаи Тоҷикистон ба номи академик М. Осимӣ, ш. Душанбе, к. Айнӣ, тел.: + (992)937 17 71 33

Дар мақола масъалаи технологияи педагогӣ ҳамчун усули систематикӣ эҷод ва татбиқи усулу методҳои муайяни тамоми раванди таълим ва азхудкунии донишҳо бо дарназардошти захираҳои техникӣ ва инсонӣ ва ҳамкориҳои онҳо дар низоми таълим баррасӣ карда мешавад. Муаллиф қайд мекунад, ки технологияи педагогӣ ҳамчун илм роҳҳои оқилонатарини таълимро меомӯзад, яъне ҳамчун низоми усулҳо, принципҳои дар таълим истифодашаванда амал мекунад.

Вожаҳои асосӣ: технологияи педагогӣ, воситаҳои таълим, воситаҳои электронӣ, моделсозӣ, омодагии техникӣ, омузиши эвристикӣ, технологияҳои муқолама, тавачҷӯҳи маърифатӣ, ҳамкорӣ.

PEDAGOGICAL TEACHING TECHNOLOGY

SODIKOVA Matlyuba Saifulloevna - candidate of pedagogical sciences, teacher of the Russian language at the Tajik Technical College named after M. Osimi, Dushanbe, Ayni Str. Phone: + (992)937 17 71 33

The article discusses the issue of pedagogical technology as a systematic method of creating and applying the definition of the entire process of teaching and assimilation of knowledge, taking into account technical and human resources and their interaction in the education system. The author notes that pedagogical technology functions as a science that explores the most rational ways of teaching, that is, as a system of methods, principles used in teaching.

Keywords: pedagogical technology, learning tools, electronic means, modeling, technical readiness, heuristic learning, dialogue technologies, cognitive interest, interactions.

Начиная с 60-х годов понятие педагогическая технология постепенно завоевывало свое место в педагогической науке. Определенный вклад в этой сфере науки внесли исследователи В.П.Беспалько, М.И.Махмутов, Э.В.Бурцева, Ю.Г.Фокин, М.В.Кларин, Д.В.Чернилевский, Г.К.Селевко[1,9].

Термин «технология» пришел в педагогику из производственной сферы и становится все более правомерным. Определение этого понятия многообразно в зависимости от понимания авторами структуры образовательно-технологического процесса и его составляющих элементов. Разнообразие подходов в классификации технологии обусловлено их сложностью и многоаспектностью, поскольку «технология- это и логика воспитательного процесса, осуществляемая в разных видах педагогической деятельности; это и мастерство, и совокупность приемов и способов обучения, обеспечивающих высокую эффективность учебно- воспитательного процесса»[2;3;8].

Определений понятию «педагогическая технология» существует много. Технология- это совокупность приемов, применяемых в каком либо деле, мастерстве, искусстве.

По определению Лихачева Б.Т. педагогическая технология это совокупность психолого-педагогических установок, определяющих специальный набор форм, методов, способов, приемов обучения, воспитательных средств; она есть организационно-методический инструментарий педагогического процесса.[6,104].

Педагогическая технология-это системный метод создания применения определения всего процесса преподавания и усвоения знаний с учетом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия, ставящей своей задачей оптимизацию форм образования. Он функционирует в качестве науки, исследующей наиболее рациональные пути обучения; в качестве системы способов, принципов, применяемых в обучении; в качестве реального процесса обучения.

Специфические черты педагогических технологий таковы:

- разработка диагностично поставленных целей обучения и воспитания;
- ориентация всех процедур на гарантированные достижения поставленных целей;
- оперативная обратная связь, оценка текущих и итоговых результатов;
- воспроизводимость педагогических процедур[8;6;7].

Поиски ответов не только на вопросы «чему учить?», «зачем учить?», «как учить?», но и на вопрос «как учить результативно?» привели ученых и практиков к попытке «технологизировать» учебный процесс, т.е. превратить обучение своего рода производственно- технологический процесс с гарантированным результатом, и в связи с этим в педагогике появилось направление педагогические технологии.

Педагогическая технология есть продуманная во всех деталях модель совместной учебной и педагогической деятельности по проектированию, организации и проведению учебного процесса с безусловным обеспечением комфортных условий для учащихся и учителя.

Новые образовательные технологии предлагают инновационные модели построения такого учебного процесса, где на первый план выдвигается взаимосвязанная деятельность учителя и ученика, нацеленная на решение как учебной, так и практически значимой задачи. Это не противоречит творческим процессам личностного совершенствования, так как каждая из педагогических технологий имеет собственную зону, в пределах которой происходит развитие личности.

К современным педагогическим технологиям относятся:

1. Информационно-коммуникационные технологии.
2. Технологии личностно-ориентированного обучения.
3. Технология эвристического обучения.
4. Предметно-ориентированные технологии.
5. Диалоговые технологии.
6. Игровые технологии.
7. Здоровье сберегающие технологии.

И так, одна из особенностей педагогической технологии заключается в том, что любая технология, её разработка и применение требуют высокой активности педагога и учащихся[7,11.].

Теперь, остановлюсь на технологиях, элементы которых применяю в своей практике:

- 1.Игровые педагогические технологии.

Что представляет собой игра в жизни человека Стоит ли рассуждать на эту тему или следуя известной половице «Делу время-потехе час», рассматривать игру как потеху, которая имеет право на минимум драгоценного времени. Ответ на этот вопрос найдем в работах психологов и педагогов. Обратимся к труду выдающегося ученого-психолога Л.С.Выготского «Педагогическая психология», который подчеркивает: «Игры организуют высшие формы поведения, бывают связаны с разрешением довольно сложных задач поведения, требуют от играющего напряжения, сметливости и находчивости, совместного и комбинированного действия самых разных способностей и сил» [3,19].

Особенность игры-подчиняя все поведение известным условиям правилам она первая учит разумному и сознательному поведению. Она является первой школой мысли для ребенка. Всякое мышление возникает как ответ на известное затруднение вследствие нового или трудного столкновения элементов среды

Иными словами, игра есть разумная и целесообразная планомерная социально-координированная подчиненная известным правилам система поведения или затрата энергии.

Таким образом, игра учит. Также, следовательно, стоит поговорить об игре как средстве обучения. Игру, как метод обучения передачи опыта старших поколений младшим люди использовали с древности. В современной школе делающей ставку на активизацию и интенсификацию учебного процесса, игровая деятельность используется в следующих случаях:

-в качестве самостоятельных технологий для освоения понятия темы и даже раздела учебного предмета;

-как элемент более общей технологии;

-в качестве урока или его части (введение, контроль);

-как технология внеклассной работы.

Игровая форма занятий создается на уроках при помощи игровых приемов и ситуаций выступающих как средство побуждения стимулирования к учебной деятельности. Реализация игровых приемов и ситуаций при урочной форме занятий происходит по следующим основным направлениям:

-дидактическая цель ставится перед учащимися в форме игровой задачи;

-учебная деятельность подчиняется правилам игры;

-учебный материал используется в качестве ее средства[3,22].

В учебную деятельность вводится элемент соревнования, который переводит дидактическую задачу в игровую. Успешное выполнение дидактического задания связывается с игровым результатом.

Несмотря на то что проблема реализации игровых методов достаточно широко представлена в психолого-педагогической литературе, до сих пор за пределами исследований остались такие важные аспекты как результативность применения игровой методики в формировании и развитии информационной культуры старшеклассников с учетом специфики компьютерного обучения. Обнаруживается противоречие между недостаточной разработанностью теории формирования информационной культуры старшеклассников с помощью игровых технологий обучения и потребностью ее практического воплощения в процессе преподавания информатики.

Начало любой игры – это, прежде всего, эмоциональная установка на игру, на восприятие игровых задач, когда активизируется мыслительная деятельность и воображение ребенка. Установку на игру обычно создаю в увлекательной форме, иногда с использованием слайдов, рисунков, кинофрагментов. Следующим структурным элементом игры являются игровые задачи, которые соединяются с учебными задачами. Для соединения дидактических (учебных) и игровых задач необходимы правила игры. Они организуют поведение играющих, обеспечивают игрокам равные условия. Обязательным структурным элементом игры является ее результат. Результат может быть наглядным.

2.Технология эвристического обучения.

Технологию эвристического обучения разработал и применил в практике обучения А.В.Хуторской в 1992 году. Затем данная технология совершенствовалась и развивалась, появлялись её варианты. Технология имеет особенности в очном и дистанционном исполнении, для младших и старших школьников, студентов, педагогов.

Результаты научных исследований А.В. Хуторского свидетельствуют, что развитие личности учащегося наиболее эффективно происходит в процессе создания им внешних, т.е. материализованных и внутренних т.е. духовных, продуктов, обладающих для самого ученика субъективной, а в отдельных случаях объективной (для окружающих) новизной.[11,18].

Технология эвристического обучения по А.В. Хуторскому предлагается в следующем:

1.Диагностика уровня развития личностных качеств учеников, необходимых для осуществления тех видов деятельности, которые свойственны данной образовательной области.

2. Фиксирование учащимися фундаментальных образовательных объектов изучаемой темы. Каждый ученик составляет в схематической, рисуночной, знаково-символической, тезисной или иной форме содержательный образ или концепт темы.

3. Выстраивание личного отношения ученика с предстоящей к освоению образовательной областью или темой. Каждый ученик вырабатывает личное отношение к данной образовательной области, самоопределяется по отношению к сформулированным проблемам и фундаментальным образовательным объектам.

4. Одновременная реализация индивидуальных образовательных программ учеников и коллективной образовательной программы.

5. Презентация творческих образовательных продуктов учеников и их коллективное обсуждение, в ходе которого ученики осваивают один и тот же образовательный объект с субъективной точки зрения и в соответствии с индивидуальной программой.

6. Рефлексивно-оценочная стадия. Каждый ученик осознает и оценивает степень достижения индивидуальных и общих целей, уровень своих внутренних изменений, усвоенные способы образования и освоенные им сферы [12,32; 12,9].

Следует отметить, что в современном понимании эвристика представляет собой науку о продуктивном мышлении или, другими словами, науку о закономерностях организации процессов творческого, продуктивного мышления. Заметим, что из сказанного следует наличие непосредственной связи эвристических и творческих решений. Если центральным элементом творчества является озарение, или «инсайт», что связано с нахождением нового, оригинального решения проблемы. Эвристика - это наука о том, как должна быть организована творческая деятельность, какие методы, приемы, правила лежат в основе творческого процесса [13,9]. Такое понимание эвристики непосредственно связано с сущностью педагогического процесса.

Следует отметить, что постоянный рост объёма информации требует от человека наличия таких качеств, как, изобретательность, инициативность, умение быстро и безошибочно применять те или иные решения, что невозможно без умения работать творчески, самостоятельно. В связи с этими меняющимися условиями, делается упор на развитие творческих способностей учеников, воспитанием активной личности. Во многих странах мира усиливается внимание проблеме развития творческих способностей школьников. Задатки этих способностей присущи абсолютно любому ребёнку, необходимо только их суметь раскрыть и развить. Потому что учащиеся способны не только овладевать материалом школьных программ, но также и умеют творчески применять его, уметь находить решения различных проблем. Развить данные умения возможно только в результате педагогической деятельности, которая создаёт условия для творческого развития школьников.

Таким образом, проблема развития творческих способностей учеников посредством эвристических приёмов обучения является одной из наиболее актуальной. Это значит что, тот, кто за ребенка определяет его цель, берет на себя ответственность его судьбы, рискует деформировать характер, навязать ложные стереотипы мышления.

Эвристическое обучение отличается от проблемного. Цель проблемного обучения - усвоение учениками заданного предметного материала путём выдвижения учителем специальных познавательных задач-проблем. Методика проблемного обучения построена так, что ученики «наводятся» учителем на известное решение или направление решения задачи. Эвристический же подход к образованию позволяет расширить возможности проблемного обучения, поскольку ориентирует учителя и ученика на достижение неизвестного им заранее результата.

«Обучение в самом общем виде, - пишет М.И. Махмутов - один из основоположников проблемного обучения, - это передача опыта старших поколений молодому поколению». Целью эвристического обучения является не передача ученикам опыта прошлого, а создание ими личного опыта и продукции.

Эвристическое обучение приводит также к развитию не только учеников, но и учителей, которым приходится организовывать учебный процесс часто в ситуациях «незнания» истины.

3. Диалоговые технологии обучения.

Исследователь М.М. Бахин подчеркивает, что «образование вне диалога превращается в искусственную мертвую систему»[4,2].

Диалогическая педагогическая деятельность направлена на создание педагогом такой среды, которая способствует накоплению диалогического опыта решения личностью гуманитарных проблем. Важно не просто научить ребенка склонениям и спряжениям, не просто передать накопленные человечеством знания, а помочь ему «вписаться» в контекст культуры, помочь найти общий язык с другим (миром, природой, человеком) и осознать взаимозависимость друг от друга в этом мире.

Вести диалог – значит искать истину вместе. В педагогике данный термин подразумевает общение выполняющее различные функции: информационную, мотивационную, регулирующую и др. Самое главное, что сущность педагогического диалога раскрывается в ситуации общения учителя и ученика.

Учитель и ученик ищут истину вместе, и такой способ взаимодействия позволяет максимально раскрыться интеллектуальному и творческому потенциалу ребенка. Следует отметить, что организация занятий с использованием диалога-это серьезная и хорошо продуманная деятельность педагога. Уроки русского языка обладают в этом отношении широкими возможностями.

Диапазон возможностей диалоговой технологии гораздо шире и зависит от фантазии, творчества и технической подготовленности учителя, но в любом случае можно сделать вывод о том, что применение диалоговых технологий в преподавании русского языка не только интенсифицирует процесс обучения, но и повышает мотивацию современного школьника к занятиям, стимулирует его познавательный интерес и повышает эффективность групповой и самостоятельной работы.

Таким образом, можно сделать вывод, что диалоговые технологии достаточно прочно заняли свое место в педагогической теории и практике, разработаны их характеристики, методические рекомендации, при использовании которых с учетом определенных педагогических условий, существенно повышается эффективность обучения в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабанский, Ю.К. Проблемы повышения активности педагогических исследований /Ю.К. Бабанский.- М.,1982.-454с.
2. Беляев, М. И., Соловьев А. В. Технологии создания электронных обучающих средств: 2-е издание. – Москва: МГИУ, 2002. – 304 с.
3. Боташева, Ф.Ю. «Игровые технологии обучения как средство формирования информационной культуры старшеклассников».
4. Демина, Н.А. Учитель русского языка и литературы. Доклад на тему: «Использование диалоговых технологий на уроках русского языка и литературы».
5. Краснова, Г.А. Технология моделирования и создания электронного учебника по курсу «Родной язык», Молодой ученый -2013.-5.-С.772-775
6. Лихачев, Б.Т. Педагогика: Курс лекций. Учеб. Пособие. М., 1998. 452 с.
7. Папакина, Е.А. Учитель русского языка и литературы. Реферат на тему «Игровые технологии на уроках литературы».
8. Педагогическая технология И.П. Волкова. <https://infourok.ru>. Дата обращения 15.01.2021 г.
9. Степина, Л.Д. «Игровые технологии на уроках литературы» (5-11кл)
10. Тайлакова, Д.Н. Беляев М.И. Соловьев А.В. Технологии создания электронных обучающих средств; 2-е издание.-Москва: МГИУ, 2002,-304 с.
11. Хуторской, А.В. Школа эвристической ориентации; Три года эксперимента/Частная школа- 1995.
12. Хуторской, А.В. Эвристика в образовании: дидактический аспект //Магистр.-1996-6.-с.18-32
13. Хуторский, А.В. В переводе с греческого. Эвристика в школе //Учительская газета.-1996.-14.-2 апреля.-с.9.

**ОМУЌИШ ВА ТАҲЛИЛИ АСОСҲОИ ИЛМӢ-ПЕДАГОГИИ
КАТЕГОРИЯҲОИ САЛОҲИЯТИ КАСБИИ ОМУЌГОР**

ХОҶАЕВ Алиаҳмад Абдулғафорович – ассистенти кафедраи физикаи назариявии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17. **E-mail:** khojaev310887@mail.ru, **тел.:** + (992) 985 18 39 90

Дар мақола баъзе аз натиҷаҳои омуҷиш ва таҳлили асосҳои илмӣ-педагогии категорияҳои салоҳияти эҷоди касбӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст, ки онҳо барои баланд бардоштани сифатҳои омуҷгори оянда, ба мисли донишмандӣ, эътимод ба худ, ҳавасмандӣ, ахлоқи педагогӣ, салоҳиятнокӣ, тафаккури эҷодӣ, мушоҳидакорӣ, ҳунармандӣ, вафодорию садоқати онҳо ба касби худ ва ғайраро, зарур мебошанд.

Вожаҳои асосӣ: педагог, психолог, омуҷгор, фаъолият, таълим, тарбия, муошират, сифат, афзалият, салоҳият, шахсият, қобилият, мушаххасот, маҳорат, таъхис, эҷодкорӣ, таъшаққул, таҷриба, озмоиш.

**ИЗУЧЕНИЕ И АНАЛИЗ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ОСНОВ КАТЕГОРИИ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЯ**

ХОДЖАЕВ Алиаҳмад Абдулғафорович – ассистент кафедраи теоретической физики Таджикский национальный университета, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17. **E-mail:** khojaev310887@mail.ru, **тел.:** + (992) 985 18 39 90

В статье рассматриваются некоторые результаты исследования и анализа научно-педагогических основ категории компетентности профессиональной деятельности, которые очень важны для повышения качества будущих учителей, т.е. такие как повышенный уровень знания, уверенность в себе, мотивация к работе, этика преподавателя, высокая компетентность, креативное мышление, наблюдательность, умелость и преданность своей профессии и т.д.

Ключевые слова: педагог, психолог, преподаватель, деятельность, образование, воспитание, общения, качество, приоритет, компетентность, личность, способность, специфика, умение, диагностика, творчество, формирование, опыт, экспериментирование.

**STUDY AND ANALYSIS OF THE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL
FOUNDATIONS OF THE CATEGORY OF PROFESSIONAL
COMPETENCE TEACHER**

KHODZHAEV Aliahmad Abdulgaforovich – Assistant of the Department of Theoretical Physics of Tajik National University, Dushanbe, Rudaki Ave. 17. **E-mail:** khojaev310887@mail.ru, **mob.:** + (992) 985 18 39 90

The article discusses, some results of the research and analysis of the scientific and pedagogical foundations of the category of competence of professional activity, which are very important for improving the quality of future teachers, i.e. such as an increased level of knowledge, self-confidence, motivation to work, teacher ethics (pedagogical ethics), high competence, creative thinking, observation, skill and dedication to one's profession, etc.

Key words: teacher, psychologist, lecturer, activity, education, upbringing, communication, quality, priority, competence, personality, ability, specificity, skill, diagnostics, creativity, formation, experience, experimentation.

Касби педагогӣ мояи ифтихор аст ва бунёди онро муносибатҳои байниҳамдигарии омӯзгору таълимгирандагон муайян месозад. Дар ин ҷо вазифаи аввалиндараҷа дар сатҳи аз худ кардани фаъолияти касбии аз ҷиҳати иҷтимоӣ асоснокшуда инъикос меёбад. Масалан, аз як тараф, мазмуни фаъолияти педагогӣ, бо муносибатҳои мутақобилаи байни одамон муайян гардида, аҳамияти онҳоро ошкор мекунад ва маҳз бо ҳамин гуна муносибатҳои ҳамроҳшудаи байниҳамдигарии омӯзгору таълимгирандагон муайян мегардад. Аммо аз тарафи дигар, фаъолияти касбии омӯзгор, ки дар заминаи робитаҳои ҳамроҳшудаи байниҳамдигарии омӯзгору таълимгирандагон бунёд ёфтааст, талаботи омодагии касбии махсуси омӯзгорро ба миён меорад ва такмили доимии касбияти ӯро мутобиқи дархостҳои замони муосир талаб менамояд. Вале дар ин замина ба ӯ зарур мешавад, ки хусусиятҳои раванди таълим ва тарбияи ҷавонони замони муосирро дар асоси донишҳои техникаю технологӣ, имкониятҳои синну солӣ ва инчунин психологӣ ба роҳ монад, то ки таълимгирандагон дарк кардани моҳият ва хусусияти раванди таълиму тарбиявиро вобаста ба шароити замон аз худ намоянд.

Дар асоси гуфтаҳои боло қайд кардан мумкин аст, ки аз тарафи омӯзгор донишҷӯи қонунҳои муошират ва доштани дониши хуби касбӣ сатҳи сифати фаъолияти касбии уро баланд мебардорад.

Ҳамин тариқ, дар заминаи таҳқиқоти маводҳои адабиётҳои психологӣ-педагогӣ ошкор кардан мумкин аст, ки ташаккули сатҳи касбии омӯзгорони ояндаи фаннӣ (масалан, фанни физика) ба ду ҷузъи ҷудонашавандаи арзиши афзалиятноки фаъолияти эҷодии таълимдиҳандагон, ки онҳоро салоҳиятнокӣ ва салоҳиятҳо ном мебаранд, ҷудо мешаванд.

Дар луғати С.И. Ожегов маънои «салоҳият» аз вожаи «дучониба» гирифта шуда дар зерин мафҳуми он соҳаи вақолатҳо, ҳуқуқҳои шахсият ва доираи масъалаҳое, ки аз онҳо шахсият хуб огоҳ аст, фаҳмида мешавад [1, с. 282]. Вале тибқи луғати Д.Н. Ушаков «салоҳиятнокӣ» бо маҷмӯи масъалаҳо ва падидаҳое муаррифӣ ёфтааст, ки дар онҳо аз тарафи шахси муайян, бонуфуз, донишманд, огоҳманд тариқи таҷрибаи мавҷуда баррасӣ мешавад ва доираи супориши он дар доираи ҳуқуқ ва уҳдадорихо амалӣ мегардад [2, с. 35].

Дар натиҷа аз ҷониби як қатор муҳаққиқон «салоҳиятнокӣ» ҳамчун ягонагии хислатҳои муайяни шахсият, ба монанди донишҳо, маҳоратҳо, малакаҳо, усулҳои фаъолият баррасӣ мешавад, ки дар робита бо он барои амалисозии фаъолиятҳои мавқеи сифаташон баланд ва маҳсулноқ тавсифшаванда мавриди бозхост қарор мегиранд, дар доираи муайяни ашё ва равандҳо муқаррар мешавад. Аз ин рӯ, босалоҳият будан маънои доштани донишҳои муайян, хислатҳои алоҳида, огоҳманд буданро дар соҳаи муайян дошта, аз худ кардани салоҳият бошад, маънои доштани қобилиятҳои мушаххасро дар соҳаи муайяни фаъолият дорад.

Аз ҷониби олимони маъруф С.Е. Шишов ва В.А. Калней оиди салоҳият нуктаи пешниҳод шудааст, ки онро бо донишҳо нисбат додан мумкин нест, зеро онро бо маҳоратҳо муайян мешавад, яъне салоҳиятҳо – ин намудҳои қобилиятҳои мебошанд, ки ба донишҳо, арзишҳо, таҷриба, майлу хоҳишҳои шахс, ки дар раванди ҷараёни таълим ба даст омадаанд, асос ёфтаанд. Салоҳият, ба ақидаи олимони номбаршуда, ба донишҳо ва малакаҳо асос намеёбад, зеро шахси босалоҳият қобилиятҳои маънои олимони маъруф, баландтаҳсилот ва огоҳмандро дар соҳаи муайяни маърифат надорад ва маънои асосии он қобил будан аст.

Дар таҳқиқоти сершумор ғояи салоҳият бо он асоснок карда шудааст, ки сабабҳои рафтори беназири шахс тариқи навоарӣ дар ҳолатҳои шароити гуногуни ҳаёт пайдо мешаванд ва бо қобилиятҳои шахс дар сафарбар намудану ба қарор бурдани таҷрибаи таърихӣ вобаста ба дониши мавҷуда дар вазъияти муайян шарҳ дода мешаванд. Дар натиҷа, маҳорат дар иҷрои фаъолияти амалӣ ҳамчун бе тағйир мондани салоҳият амал менамояд, зеро дар он салоҳият аз тариқи қобилияти иҷрои ягон фаъолият, яъне тавлид кардани маҳорат дар амал, зоҳир мешавад. Ё ба таври дигар, салоҳият пулест, ки дониш, маҳорат, малака, вазъият, қобилияти ёфтани, ошкор кардан, ҳал кардани масъала ва вазъияти бавучудомадаро дар раванди омӯзиши ин ё он фан мепайвандад. Аммо пайдоиши

технологияҳои инноватсионӣ чомеаи зуд тағйирёбандаи иттилоотиро ба вучуд овардааст ва сабабгори тағйирёбии доимии дигаргуншавии вазифаҳои касбӣ дар фаъолияти педагогии омӯзгор гаштааст.

Ҳамин тариқ таҳлили нишон медиҳад, ки салоҳият асосан дар ин ё он вазъият зоҳир мешавад. Вале салоҳиятҳое, ки дар ин ё он вазъият зоҳир нашудаанд, дар қатори нерӯҳо боқӣ монда, салоҳият ҳисобида намешаванд, балки ҳамчун як имконияти ниҳонӣ амал мекунад. Инчунин мафҳуми салоҳиятноки бо таҳсилот алоқаманд нест, зеро таҷриба нишон медиҳад, ки шахсе чӣ гуна сафарбар кардани донишҳои мавҷударо дар вазъиятҳои зарурии ҳаётӣ намедонад, босалоҳият ҳисобида намешавад. Аз ин рӯ моҳияти касби омӯзгорӣ бо хусусияти ташаккулдиҳанда ва идоракунандаи он муайян мешавад, ки он дар шакли “чандирӣ” зоҳир мешавад. Аз ин лиҳоз, ташаккули салоҳиятнокиҳое, ки барои ташкили раванди идоракунии рушди шахсият зарур мебошад, дар фаъолияти педагогӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Дар натиҷа, фаъолияти педагогӣ яке аз навҳои фаъолияти меҳнатӣ ба ҳисоб меравад, ки нисбат ба педагог ҳамчун фаъолияти касбии ӯ амал мекунад. Худи истилоҳи «педагогӣ» мушаххасот ва динамикаи касби педагогиро кушода медиҳад. Албатта, ҳамаи ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки мафҳумҳои «фаъолияти касбии педагог» ва «фаъолияти педагогӣ», моҳиятан, дорои ҳамон як маъно буда бо ҳам алоқаманд мебошанд ва онҳоро ҳамчун муродиф баррасӣ кардан мумкин аст.

Инчунин бояд қайд кард, ки таҳияи асосҳои ташаккули тамоюли педагогӣ дар асарҳои олимони барҷаста А.А. Орлов, С.Т. Каргин, И.Я. Фастовец, ташаккули шахсият ва сифатҳои касбан муҳими он дар асарҳои Е.П. Белозертсев, И.А. Колесников, А.Е. Кондратенков, Н.В. Кузмин, В.А. Слостенин, И.Я. Лернер, ошкор кардани моҳият дар эҷодиёти педагогӣ дар асарҳои В.И. Андреев, Ю.Н. Кулюткин, В.И. Загвязинский, М.М. Поташник ва таҳлили асосҳои психологӣ дар фаъолияти касбии омӯзгор дар таҳқиқотҳои Л. Виготский, В.В. Давидов, А.Н. Леонтев, Д.Б. Элконин мавриди таҳқиқ таҳлил қарор гирифтаанд. Пас, чӣ тавре аз таҳқиқотҳои ин олимони дида мешавад, мақсади ҷамъбасти намудани нуктаҳои назари гуногун категорияест, ки он хусусиятҳои афзалиятноки «шахсият ҳамчун субъекти фаъолият»-ро тасдиқ мекунад ва ташаккули ӯро дар натиҷаи ҳамгироии сифатҳои гуногун ба амалӣ мегардонад. Ба ғайр аз ин дар асоси таҳқиқотҳои К.А. Абулханов–Славский «фаъолнокии ҳамгироёна»-ро низ қайд кардан лозим аст, зеро бо ин моҳияти субъект муайян карда мешавад ва мавқеи фаъолияти он дар тамоми давраи ҳаётӣ ва маърифатӣ–эҷодӣ дар назар гирифта мешавад. Аз ин ҷо ин раванд мақсадгузори, қонунҳои рушди диалектикӣ, ҳамбастагии конструктивии усулҳои фаъолияти касбӣ дар ҳамаи вазъиятҳои оддӣ ва фавқулодаро дар бар мегирад [2 – 4, 124 – 334].

Дар асарҳои илмӣ оид ба ташаккули салоҳиятнокии касбии педагог як қатор шарҳҳои ғояҳо ва тафсириҳо оварда шудаанд. Як қатор олимони ташаккули салоҳиятнокии касбии педагогро ба дараҷаи инкишофи зехн, фарҳанги баланди шахсият, сифати тақмили назариявӣ ва амалии иҷроии вазифаҳои педагогӣ мансуб медонанд. Аз ин ҷо бо таъки ба консепсияи салоҳиятнокии касбӣ сифати ҳамгироии шахсияти педагог дар шакли огоҳманд будани ӯ оиди соҳаи донишҳо ошкор карда мешавад ва ба ҷанбаҳои психологӣ, педагогӣ ва фанӣ дахл дошта, маҳоратҳо ва малакаҳои касбии худро дар онҳо зоҳир менамояд. Дар баробари ин, дар ҳар як омӯзгор бояд самти дурнамои фаъолияти қорӣ, ғанисозии самти инкишофёбӣ ва тақмили таҳсилот дар соҳаи касбӣ ва эътимод ба муваффақият вучуд дошта бошад. Дар натиҷа, дар асоси вариантҳо ва амсилаҳо тавсифи ҷамъбасти салоҳиятнокии касбии омӯзгор бо тафсири мушаххастар дар маводи илми психологӣ – педагогӣ пешниҳод шудааст. Масалан, аз ҷониби Н.В. Кузмин касбият ҳамчун як хусусияти босифати субъекти фаъолият тавсиф мешавад, зеро бо он меъёри азхудкунии методҳоро воситаҳои асосӣ дар ҳалли вазифаҳои касбӣ бо усулҳои самарабахши татбиқи он аз ҷониби омӯзгор муайян карда мешавад [5, с. 95].

Дар асоси афзалиятнокии ҷузъиёти мазмуни соҳаи фаъолияти касбии педагог, Н.В. Кузмина самтҳои зеринро фарқгузори мекунад:

– салоҳиятнокии ва тамоюли таъйиноти махсус, аз ҷумла донишҳои бунёдӣ, тахассуси баланд, таҷрибаи бойи фаъолияти касбӣ дар соҳаи таълими фанни муайян;

– салоҳиятнокии дорои тамоюли психологӣ-педагогӣ, яъне маҳорати гузаронидани ташхиси педагогӣ оиди барқарор намудани муносибатҳои созанда бо субъектҳои таҳсилот ва амалӣ намудани кори мустақилона дар шакли алоҳида бо хонандагон;

– салоҳиятнокии дорои хусусияти дифференциалӣ-психологӣ, ки ба ташаккули ҳавасмандии таълигирандагон, ошкор кардани қобилиятҳои хонандагон, сифатҳои шахсият, муайян кардани ҳолати эҳсосотӣ ва психологӣ таълимгирандагон, муносибати мутақобилаи созанда бо роҳбарон, ҳамкорон, хонандагон нигаронида шудааст;

– салоҳияти аутопсихологӣ – яъне қобилияти арзёбии дараҷаи фаъолияти касбии шахсии худ, сифатҳои фардӣ, худтакмилдиҳии касбӣ, ёфтани сабабҳои камбудии фаъолияти худ ва ғайра.

Чӣ тавре, ки олими намоёни рус Л.С. Виготский қайд мекунад, дохил кардани унсурҳои инноватсионӣ дар фаъолияти касбии педагог ба ташаккул ва рушди ӯ ҳамчун мутахассис таъсири мусбат расонида, ҳолати психологӣ ва боэътидолии ӯро нисбати касбияташ тағйир дода, муносибатҳо ва рафторҳоро ба самти беҳтар равона месозад [6, с. 24].

Гуруҳи дигари олимони мафҳуми «омодагӣ»-ро бо чузъи эҳсосотӣ-иродавӣ рабт медиҳанд. Вале чузъи эҳсосотӣ-иродавӣ чузъи ташкилиро низ дар бар мегирад, зеро аз рушди салоҳияти маърифатӣ, азхудкунӣ ва азбаркунии донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои дахлдор аз рӯи ихтисоси интихобкарда иборат мебошад. Дар натиҷа, зеро мафҳуми «омодагӣ» чузъи сафарбаркунӣ-рӯҳбаландкунанда фаҳмида мешавад. Бояд қайд кард, ки таҳлили адабиёти илмӣ оиди мавриди таҳқиқ қарор гирифтани мафҳуми «омодагӣ» аз маҷмӯи як қатор қисмҳои муҳим иборат аст. Ба монанди: муносибати муносиб; фикри мусбат ба касби интихобшуда; риояи меъёрҳо ва талаботҳои аввалиндараҷа дар соҳаи фаъолияти педагогии фаъол; зоҳир кардани сифатҳои мусбат рафтору хислат; ҳавасмандии ботинӣ ва зоҳирӣ.

Дар самти мазкур «омодагӣ»-и педагогро бо намуди муайяни фаъолияти касбӣ пайваст намуда, тафсириҳои гуногуни олимони муҳаққиқонро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Ба ақидаи муҳаққиқ С.Е. Архипов, дар фаъолияти касбии омӯзгор чизи асосӣ мавҷудияти чузъҳои психологӣ, илмӣ-назариявӣ, амалӣ ва психофизиологӣ дар сохтори он мебошад. Вале ба ақидаи олим Л.К. Веретенников, омодагӣ – ин муносибати мусбат ба фаъолияти касбӣ мебошад, ки бо донишҳо ва маҳоратҳои зарурӣ азхуд карда шудаанд. Аммо Н.П. Свейман бошад, чунин мешуморад, ки зеро фаъолияти касбии педагогӣ омодагии психологӣ, илмӣ-назариявӣ ва амалии ӯ фаҳмида мешавад [7, с. 135].

Пас нуқтаҳои назари ин олимони мавриди таҳлил қарор дода, чунин чузъҳои аввалиндараҷаи омодагии педагогро барои иҷрои вазифаҳои касбӣ чудо кардан мумкин аст:

– чузъи шахсият-меҳвар, яъне муносибати ҳавасмандгардонӣ-арзишии педагогро ба фаъолияти касбии худ дар назар дорад;

– мавҷудияти донишҳо ва маҳоратҳои назариявии педагог, ки чузъи мазмунӣ – ҳавасмандгардониро дар бар мегирад;

– чузъи муроғиявӣ, ки мавҷудияти маҷмӯи донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳоро оиди оммавигардонии донишҳои бадастомадаи назариявӣ ва амалӣ тасдиқ мекунад.

Дар ин асос бар меояд, ки фаъолияти касбии омӯзгор паҳлӯҳои гуногун дорад ва мураккабу бисёрсоҳа аст, зеро танҳо бо «таълим»-и донишҳо маҳдуд намешавад. Бешубҳа, касби омӯзгорӣ дар марҳилаи ҳозира ҷойгоҳи махсусро ишғол мекунад. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд ҳамеша дар бораи такмили маҳорати педагогии худ ғамхор бошад. Пас, дар тафаккури омӯзгори оянда бояд таҳаммулпазирӣ нисбати ташаккулёбии таълим вучуд дошта бошад, то ки омодагии ӯ ба кори озмоишӣ коҳиш наёбад. Пас, омӯзгори муосир бояд дорои ахлоқи баланд бошад ва ба шогирдонаш муҳаббат зоҳир кунад. Бинобар ин, дар омӯзгори идеалӣ бояд ҳамоҳангии сифатҳои хуби шахсӣ бо донишҳо ва қобилиятҳои касбии ӯ вучуд дошта бошад [8, 9, 136 – 21].

Таҳқиқотҳо оид ба масъалаи мазкур аз муҳимияти ташаккули салоҳиятҳои касбӣ дар кадрҳои ояндаи педагогӣ шаҳодат медиҳанд, зеро дар шакли раванди ҳамгироие амалӣ

мегардад, ки дар асоси принсипи пайдарпайии таҳсилоти педагогӣ дар сатҳи се марҳилаи ба ҳам алоқаманд дар фаъолияти он қарор дорад ва татбиқ мешавад, ки инҳоянд:

- оморасозии касбӣ;
- таҳсилоти касбӣ-заминавӣ;
- такмили касбӣ.

Принсипҳои асосӣ ба мақсади сифатан баланд бардоштани сатҳи таҳассуси кадрҳои педагогӣ дар таҳсилоти олий ва оморасозии онҳо мувофиқи талаботҳои ҷомеа аст.

Хулоса, ба даст овардани қуллаҳои салоҳиятнокии касбӣ дар соҳаи эҷодкории педагогӣ бо мунтазам васеъ гардонидани донишҳо дар бораи хусусиятҳои рушди таълимгирандагон ва ба ҳисоб гирифтани хоҳишҳо, майлу рағбатҳо, қобилиятҳо ва маҳоратҳои онҳоро талаб мекунад.

АДАБИЁТ

1. Одаренные дети [Текст] / Под ред. Г.В. Бурменской, В.М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
2. Турсунов, А. Эҳёи Аҷам. Душанбе, 1984. – 235 с.
3. Психология формирования и развития личности [Текст] // Под ред. Л.И. Анциферовой. – М.: Наука, 1981. – 367 с.
4. Абульханова – Славская, К.А. Деятельность и психология личности [Текст] / К.А. Абульханова – Славская – М.: Наука, 1980. – 334 с.
5. Кузьмина, Н.В. Формирование педагогических способностей. [Текст] / Н.В. Кузьмина. – Л.: Издательство Ленинградского университета. 1961. – 98 с.
6. Выготский, Л.С. Педагогическая психология [Текст] / Л.С. Выготский. – М., 1996.
7. Педагогика [Текст] / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.
8. Сластенин, В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. [Текст] / В.А. Сластенин. – М.: Просвещение, 1976. – 169 с.
9. Бабанский, Ю.К. Оптимизация процесса обучения: Общедидактические процессы [Текст] / Ю.К. Бабанский. – М., 1991.
10. Шакуров, Р.Х. Творческий рост педагога. – М.: Знание, 1985. – 113 с.
11. Хмель, Н.Д. Педагогический процесс в общеобразовательной школе. – Алма – Ата: Мектеп, 1984. – 134 с.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РУССКИХ И ТАДЖИКСКИХ СКАЗОК

ХУСАЙНОВ Файзали Рахмонович – докторант кафедры психологии ТНУ, ассистент кафедры педагогики, психологии и развития человеческого потенциала факультета педагогики и психологии Дангаринского государственного университета, г. Дангара, ул. Советская, 30, **E-mail:** faizali0102@mail.ru, **тел.:** +(992)98 570 94 51

ХАМЗААЛИИ Рахмон – докторант кафедры биохимии ТНУ, преподаватель Дангаринского государственного университета, г. Дангара, ул. Советская, 30, **Email:** fayzalihus@gmail.com, **тел.:** +(992) 98 526 78 14

В данной статье рассматривается сопоставление русских и таджикских сказок. Автор утверждает, что в литературе народная сказка была зафиксирована в пересказах иностранцев лишь в XVI в. Согласно преданиям иностранных путешественников, несмотря на церковные запреты, народные сказки вплоть до XVIII в. были широко распространены во всех слоях русского общества: их рассказывали на свадьбах и пирах, потешали детей,

расказывали сказки в рабочих артелях, крестьянских избах, на постоянных дворах, в царских опочивальнях и боярских теремах.

Авторы констатируют, что таджикские сказки в письменной форме появились гораздо раньше, так как письменность у иранских по происхождению народов Средней Азии, к которым принадлежат таджики, существовала еще в древнейшие времена.

Ключевые слова: сказка, личность, дети, родители, взрослые, среда, свойства, человеколюбия, трудолюбия, воображения, речь.

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ АФСОНАҲОИ РУСӢ ВА ТОҶИКӢ

ҲУСАЙНОВ Файзали Раҳмонович – докторанти кафедраи психологияи ДМТ, омӯзгори факултети педагогикаи инноватсионӣ ва психологияи Донишгоҳи давлатии Дангара, ш. Дангара, кӯчаи Советӣ, 30, **E-mail:** faizali0102@mail.ru, **тел.:** +(992) 98 570 94 51

ҲАМЗААЛИИ Раҳмон – докторанти кафедраи биохимияи ДМТ, омӯзгори Донишгоҳи давлатии Дангара, ш. Дангара, кӯчаи Советӣ, 30, **E-mail:** fayzalihus@gmail.com, **тел.:** +(992) 98 526 78 14

Дар мақола сухан дар бораи муқоисаи афсонаҳои русӣ ва тоҷикӣ меравад. Дар адабиёт афсонаи мардумӣ танҳо дар асри 16 дар нақлҳои хоричиён сабт шудааст. Ба гуфтаи сайёҳони хоричӣ, сарфи назар аз мамнуияти калисо, афсонаҳои мардумӣ то асри 18 дар ҳамаи табақаҳои ҷамъияти рус паҳн шуда буданд. Афсонаро дар туйҳо ва зиёфатҳо нақл мекарданд, бачаҳоро шод мегардонданд, дар ҷойҳои хоби коргарон, кулбаҳои деҳқонон, меҳмонхонаҳо, дар хобгоҳҳои подшоҳон ва ғайра мегуфтанд.

Муаллифон исбот мекунанд, ки афсонаҳои тоҷикӣ дар шакли ҳаттӣ хеле пештар пайдо шудаанд, зеро ҳатти эронӣни Осиёи Миёна, ки тоҷикон ба онҳо мансубанд, дар замони қадим вучуд доштаанд.

Вояҳои асосӣ: афсона, шахсият, фарзандон, волидайн, калонсолон, муҳити зист, хосиятҳо, хайрхоҳӣ, меҳнатдӯстӣ, ҳаёлот, сухан.

COMPARATIVE ANALYSIS OF RUSSIAN AND TAJIK FAIRIES

HUSAYNOV Faizali Rakhmonovich - doctoral student of the Department of Psychology of TNU, assistant of the Department of Pedagogy, Psychology and Human Development of the Faculty of Pedagogy and Psychology, Dangara State University, Dangara, Soviet st.30, **E-mail:** faizali0102@mail.ru, **mob.:** +(992)985709451

HAMZAALII Rahmon - doctoral student of the Department of Biochemistry of TNU, lecturer at Dangara State University, Dangara, Soviet, st. 30, **E-mail:** fayzalihus@gmail.com, **mob.:** +(992) 98 526 78 14

This article discusses the comparison of Russian and Tajik fairy tales. In literature, the folk tale was recorded in the retellings of foreigners only in the 16th century. According to the legends of foreign travelers, despite church prohibitions, folk tales until the 18th century were widespread in all strata of Russian society: they were told at weddings and feasts, they amused children, they told tales in workers' artels, peasant huts, inns, in royal bedrooms and boyars' towers.

The authors prove that Tajik fairy tales in written form appeared much earlier, since the writing of the Iranian peoples of Central Asia, to which the Tajiks belong, existed in ancient times.

Keywords: *fairy tale, personality, children, parents, adults, environment, properties, philanthropy, diligence, imagination, speech.*

Сопоставление русских и таджикских сказок логично начать с рассмотрения их истории развития.

Первые упоминания о русских сказках и сказочниках («байках и бахарях») относятся к XII веку. Введение христианства на Руси сопровождается запретом языческих обрядов и в церковных грамотах встречаются осуждаются те, кто «басни бають». В литературе народная сказка была зафиксирована в пересказах иностранцев лишь в XVI в. Согласно иностранным путешественникам, несмотря на церковные запреты, народные сказки вплоть до XVIII в. были широко распространены во всех слоях русского общества: их рассказывали на свадьбах и пирах, потешали детей, рассказывали сказки в рабочих артелях, крестьянских избах, на постоялых дворах, в царских опочивальнях и боярских теремах.

С конца XVIII в. появляются многочисленные издания, содержащие пересказы подлинно народных сказок. Первым из известных стал сборник В. Левшина «Русские сказки» (1780–1783), в котором были размещены две сказки об искусном воре Тимохе и анекдот о цыгане. В сборнике Н. Тимофеева было уже десять волшебных сказок – «Молодильные яблоки», «Волшебное кольцо», «Сивка-Бурка», «Царевна-лягушка» и др. Примечательно то, что в них не только хорошо передана фабула, но и сохранены элементы традиционного стиля: троекратность повторов, имена персонажей, отдельные поэтические формулы: «В некотором царстве, в некотором государстве...», «Избушка, избушка, стань к лесу задом, ко мне передом...» и др.

С XIX в. сказки публикуются уже большими сборниками и в них всё более осязательно стремление составителей подчеркнуть народность сказок – слово «народные» выносятся даже в названия сборников. Важное значение получил общерусский сборник А.Н.Афанасьева «Народные русские сказки» (1855–1965): в него входят сказки, бытовавшие во многих краях России. В конце XIX – в начале XX веков появляется целый ряд сборников сказок, в них тексты сопровождаются пояснениями и указателями. Активно исследоваться и записываться сказки продолжают и в наши дни.

Таджикские сказки в письменной форме появились гораздо раньше, так как письменность у иранских по происхождению народов Средней Азии, к которым принадлежат таджики, существовала еще в древнейшие времена. Учёные предполагают, что таджикский фольклор берёт своё начало в I в. до н.э из устнопоэтического творчества иранских народностей (хорезмийцев, саков, согдийцев, бактрийцев, парфян, и др.). Согласно памятникам древнеиранской и средневековой персидско-таджикской письменности в нем прослеживаются два жанровых направления: космогоническое и теогоническое мифотворчество и создания героико-эпические произведения. В древнем эпосе действуют девоборцы и богатыри, «культурные герои», противостоящие силам зла и тьмы. С середины I-го тысячелетия до н. э. жанровые формы становятся более разнообразными: появляются так называемая чома (малые стихотворные сказания), поговорки, пословицы, обрядовые песни, оды-прения, притчи.

В результате завоевания Ирана и Средней Азии (VII в. н. э.) арабами исчезли многие литературные памятники предшествующей эпохи. Арабский язык стал официальным и литературным языком, что сопровождалось переходом общеиранской литературы с арабского на персидский язык с использованием арабского алфавита. Письменная литература на иранских языках почти прекратила существование, но фольклор продолжал развиваться. Он сделался источником и стимулом возрождения и развития литературы в 9–10 веках. С этого времени устное народное творчество и таджикская классическая литература развивались в тесной взаимосвязи. Родоначалник поэзии на фарси Абу Абдаллах Рудаки (около 858-941) и его современники многое черпали из народного творчества: образы, эпические и сказочные мотивы, отдельные жанровые формы и т. д. Такое положение сохранялось и в дальнейшем, причём фольклор оказывал известное

влияние на развитие не только поэзии, но и прозы, поскольку в нём в течение веков существовали такие формы, как сказка, анекдот [1].

Обратимся теперь к структурному сопоставлению русских и таджикских сказок. При изучении содержания сказки исследователи обычно опираются на предложенную В.Я. Проппом модель описания сказки. Следует, однако, сделать оговорку, что данная модель была предложена под волшебную сказку. Однако, как отмечал сам В.Я. Пропп, такая схема может быть применена и к другим типам сказок, особенно ко многим сказкам о животных, т. к. принадлежность героев к животному миру условна, они подчинены тому же закону переносимости действий с одних персонажей на другие, что и волшебные сказки [2].

Для структурного анализа таджикских сказок были взяты сказки из сборника таджикских народных сказок в обработке и переводе Клавдии Улуг-заде (Душанбе 1967). При анализе русских сказок мы пользовались сказками, опубликованными в сборнике Афанасьева, а также информацией, представленной в книге В.Я. Проппа «Русская сказка».

Итак, согласно В.Я. Проппу структура сказки состоит из функций – стабильно повторяющихся элементов волшебных сказок. Функциями сказки являются действия сказочных персонажей, имеющие значение для развития сюжета. При всем разнообразии сказочных сюжетов, функции у них одинаковые. В.Я. Пропп выделил тридцать одну функцию действующих лиц в структуре сказки, однако указал, что не все 31 могут встречаться в тексте одной сказки. Рассмотрим ряд функций в сопоставлении русских и таджикских сказок.

Начинается сказка с введения пространственно-временных характеристик действия и представления основных персонажей. Описывая русские сказки, Пропп отмечает, что в них, как и в мифах, нет определения времени и пространства. Многие сказки начинаются со слов «в некотором царстве, в некотором государстве, в давние времена», «в старые годы». Аналогично и в таджикских сказках нет чёткой временной локализации, зачином служат такие речевые формулы как «жил-был», «жил один», «у.. было...», «В давние-давние (древние/какие-то) времена», но встречаются иногда небольшие пространственные уточнения «в маленьком кишлаке на склоне высокой горы», «в горах», необходимые для объяснения особенностей развития сюжета.

Далее идет перечисление действующих лиц сказки. Обычно это представители двух поколений: родители и дети, старшие и младшие. В русских сказках представитель младшего поколения чаще всего является третьим сыном или дочерью – как в сказках «Царевна-Лягушка», «Финист ясный сокол», «Иван-царевич и серый волк» и другие. В таджикских сказках главный герой чаще всего является единственным сыном или дочерью, при этом часто он/она не имеет одного родителя («Сын рыбака и рыбка Гульдор») или является полным сиротой («Бедняк и торговец», «Отважный Ширак»). Если главный герой и является младшим, то старших братьев/сестёр у него может быть значительно больше, чем три: в сказке «Зарина и Баходур» герои являются последними из сорока сестёр и братьев.

Данные элементы сказки, по Проппу, еще не относятся к функции, это только исходная ситуация, вслед за ней могут следовать семь функций завязки: отлучка одного из членов семьи, запрет, нарушение запрета, появление вредителя.

Отлучка может быть временной (поездка куда-то) или постоянной (смерть родителей). В русских сказках родитель/родители обычно уезжают на ярмарку («Гуси-лебеди»), в таджикской – на охоту («Дильором», «Зарина и Баходур»).

Отлучка часто сопровождается запретами, которые затем обязательно нарушаются. Запрет и нарушение – парная функция, именно они задают начало действия сказки, без них не может быть самого сюжета сказки, потому что нарушение запрета незамедлительно приводит к несчастью или беде. Так, например, в русских сказках встречаются такие запреты как не пить из лужи («Сестрица Алёнушка и братец Иванушка») или не брать чужого неведомого предмета, в таджикских сказках – не заглядывать в потайную комнату («Дильором»), не ходить куда-то («Сын рыбака и рыбка Гульдор»), не оглядываться («Зарина и Баходур»), не выходить на улицу («Красивая и умная Фариштамох»).

Интересно, что в таджикских сказках встречаются и имплицитные запреты (падишах просто не показал потайную комнату сыну, словесного запрета не было).

Нарушение запрета может вызвать появление вредителя, как в русской сказке «Гуси-лебеди». Может иметь негативные последствия в ближайшем или отдалённом будущем («Вот потому-то в стране Диёра стало расти инжира и граната меньше, чем других плодовых деревьев»), тадж. «Зарина и Баходур»).

С вредителем связано целых четыре функции – вредитель пытается произвести разведку, вредителю даются сведения о его жертве и вредитель пытается обмануть свою жертву, чтобы овладеть ею или ее имуществом, а жертва поддается обману и тем невольно помогает врагу. Вредителем выступает как чужой человек – царь или падишах, так и близкий для главного героя человек – в русских сказках это чаще всего старшие братья или сёстры, в таджикских – мачеха или друг. Хотя мачеха, как источник вреда, встречается в обоих видах сказок. Вредителем может быть и враждебное существо – в русских сказках это Чудо-Юдо (или Змей), в таджикских – дракон и лев. Змей и дракон представляют собой страшную рептилию, которая поедает ценные ресурсы народа, чаще всего – красивых девушек. Однако в обеих культурах существуют сказки, где змей или змея является положительным существом и даже помогает герою (русс. «Волшебное кольцо», тадж. «Подарки Чародея»). Есть в обоих типах сказок и человекоподобное враждебное существо – в таджикских сказках это див, сверхъестественное существо «с огромными глазами, коровьими ушами, круглыми ноздрями, проваленным ртом» («Эрадж-Пахлавон»), злой дух, в русских – Кощей.

Виды вредительства предельно разнообразны, это может быть отнятие чего-то ценного (жены, помощника, красивого предмета). Аналогом вредительства может выступать бедственная ситуация, вызванная недостаточей.

В русских сказках главного героя чаще всего зовут Иван, а героиню – Еленой (Алёной), Василисой или Марьей. Примечательно, что в одной и той же русской сказке может быть несколько Иванов одновременно («Иван-быкович и Чудо-Юдо»), в таком случае их различают по дополнительному указателю на происхождение – царевич, кухаркин сын, быкович. В таджикских сказках разнообразие имён заметнее, в 10 первых сказках нам встретились такие имена для героев как Боборахим, Сангсабур, Бахром, Диёр, Баходур, Шамшод, Ширак, Халим, Садакан, Сафар, Ситорашинос, Даръёбанд и Шамширбоз, для героинь – Дильором, Зарина, Гавхарак, Сурайя, Садбарг. В ряде случаев герой остаётся без имени, его называют по происхождению, внешнему виду или профессии – сын рыбака, дочь падишаха, чёрный раб, ткач-богатырь.

Следует отметить, что в русских сказках царевич в большинстве случаев является героем, тогда как в таджикских сказках сын падишаха, чаще всего, оказывается ложным героем, настоящий герой может появиться ближе к середине сказки («Дильором»).

В обоих типах сказок встречаются три типа женщин-героинь – «богатырши-воительницы», «мудрые девы», «сироты» или «падчерицы». В таджикских сказках женщина, даже будучи воительницей, не забывает заниматься наведением порядка, даже в чужом доме – так, в сказке «Отважная девушка», героиня, отправившись за лекарством для отца к диву, попутно чинит ворота его крепости, правильно раскладывает корм лошадям и животным и шьёт рукавицы для служанок, чтоб те не обжигали руки. Женщины-героини всегда красивы. В таджикских сказках их красота описывается как свет, идущий от лица, настолько яркий, что ночная улица выглядит освященной («Дильором», «Красивая и умная Фиштармох»). Русская сказка не даёт подробных описаний внешности, просто уточняет, что данная героиня обладает «красотой неопишуемой, что ни в сказке сказать, ни пером описать» («Морской царь и Василиса Премудрая») или прибавляет соответствующее дополнение к имени – Елена Прекрасная, Несравненная Красота и др.

В русской сказке встречается гораздо больше волшебных предметов, чем в таджикской, в зависимости от характера помощи мы разделили их на несколько групп и оформили результаты в виде таблицы 1.

Предметы практически всех групп фигурируют в обоих видах сказок, нетипичными для таджикских сказок являются предметы, способные заставить плясать всё вокруг, что связано с отсутствием подобной русской плясовой культуры

Таблица 1– Сказочные предметы и их функции

Характер помощи	Сказочные предметы в русских сказках	Сказочные предметы в таджикских сказках
показать направление движения	стрела, клубочек, перышко	булочка
говорить правду, давать советы и показывать, что делается на белом свете	зеркало, золотое блюдечко и наливное яблочко, волшебная книга	тетрадь
переносить героя за малое время через большое пространство	ковер-самолет, сапоги-скороходы	деревянный летающий конь
возвращать здоровье, молодость, оживлять мертвых, давать / отнимать силу	живая и мертвая вода, молодильные яблочки	вода жизни, молодильные яблочки, урюк, травяное лекарство; сабля, мечь
выполнять работу за героя	меч-саморуб, топор-самосек, ведра, печь, чудесные пальцы, игла, дубина	кетмень, палка
вызывать помощников	кольцо, огниво, волоски	крыло, ус, тростинка
сделать героя невидимым	шапка-невидимка	снадобье из трав
заставить все вокруг плясать	свисток, гусли, рожок	
хранить тайны вредителей	яйцо, сундук	шкатулка
накормить	скатерть-сдобранка	скатерть самобранка, котёл
создавать природные явления		зеркало, гребень и брусок (стрелы)

С помощью помощника или волшебного средства герой переносится, доставляется или приводится к месту нахождения поисков: высокой крепости, другого города, царского или падишахского дворца, берега реки или пруда; в таджикских сказках ещё это может быть ущелье или красивый сад с прудами, арыками, фонтанами и цветниками. Герой и вредитель вступают в непосредственную борьбу – в русских сказках чаще всего один на один, в таджикских есть примеры и коллективной борьбы («Эрадж-пахлавон»). Героя метят, как, например, в русской сказке «Сивка-бурка» – лишь тот молодец, что допрыгнул до окна царевны, получает печать в лоб. Вредитель побеждается, а беда или недостача ликвидируется. Искомое главный герой часто добывает не только в бою, но и похищает обманным путем, усыпляя, усмиряя или пленяя чудовище.

Добыв предмет своих поисков, герой возвращается домой. Возвращение часто может осуществляться в форме бегства, особенно, если предмет был получен обманным путем. Бегство всегда успешно удаётся, герою удаётся спастись от преследования. Но возвращение может надолго затянуться: героя может ожидать повторное испытание по дороге или новое вредительство со стороны попутчиков, которые бросают его одного, оставляют в подземном царстве, изувечивают или убивают, забрав с собой его невесту и всю его добычу. Можно сказать, что после этого сказка начинается заново. Действия вновь все повторяются: герой ищет волшебное средство или ему помогают. Например, в русской сказке «Иван-царевич и серый волк» старшие царевичи, увидев златогривого коня и Елену

Прекрасную, убивают своего брата спящим, и лишь помощь серого волка позволяет ему стать снова живым. В таджикской сказке «Хайдар-кокуль» главный герой с четвёртой попытки с помощью любимого телёнка спасается от дива и пытается спрятаться от него в лесу. Он долго бродит по лесу и выходит к высокой крепости с большими чугунными воротами. В ней живёт в заточении девушка, спрятанная тем самым дивом, от которого герой благополучно сбежал. И опять ему приходится бороться с дивом, но теперь уже, чтобы спасти и себя, и девушку. В этот раз ему помогают найденные в лесу и выкормленные из щенков две собаки.

Финальное возвращение занимает очень мало времени, но за это время покрываются расстояния, которые исчисляются месяцами или годами. Она осуществляется с помощью волшебного средства или помощника. Обычно эту функцию выполняет животное – конь, птица, в русских сказках это также может быть волк («Иван-царевич и серый волк») или волшебный предмет, ковер-самолет («Вещий сон»). В таджикских сказках встречается особое существо – гигантская птица Симург («Халим-богатырь и птица Симург»), которая живет на границе двух миров: срединного и верхнего. В русских сказках встречается похожее существо – птица Ногай, чудесная птица с четырьмя ногами («Сказка о молодильных яблоках и живой воде»). Она помогает главному герою в благодарность за то, что он спас её птенцов от съедения драконом. Обычно птице не хватает тех съестных припасов, которые они берут в дорогу, и тогда главный герой отрезает кусок мяса со своей ноги, чтобы добраться до назначенного места. Когда они долетают до места, птица возвращает ему его плоть обратно.

Русские сказки формируют такие качества как доброта, жалость к слабому, которая торжествует над эгоизмом и проявляется в способности отдать другому последнее и отдать за другого жизнь; сострадание, превалирование духовной силы над силой физической [3]. В таджикских сказках мы найдём стремление к свободе, к покорению человеком сил природы, восхваление силы ума и воли. В достижении своей цели герои таджикских сказок преодолевают все трудности и препятствия, храбро сражаются с врагами, побеждают сверхъестественные силы, воздвигают города, благоустраивают целые края на счастье людей. Во многих сказках осуждается стремление к наживе путем обмана и эксплуатации других людей, к родству со знатью, приносящему несчастье и гибель [66, с. 5]. В русских сказках герои часто жертвуют материальными выгодами во имя долга или помощи другим. Конечно, героев в конце ждёт награда, от которой они никогда не отказываются, но награду они получают именно за своё бескорыстие. В этом образе олицетворялась народная мечта о справедливости, призывающая не ставить во главу угла достижение материального благополучия [4, с. 15].

В обоих типах сказок высмеиваются такие человеческие пороки, как злобность, заносчивость, трусливость, глупость]. Сказки показывают, что добро всегда побеждает зло, но путь к победе может оказаться слишком долгим. Борьбу со злом можно вести не только силой, но и умом, и даже хитростью [5, с. 135]. Хитрость в сказках не осуждается, потому как хитрость есть орудие слабого против сильного. Можно сказать, что хитрость есть проявление ума и, соответственно, героизируется.

Знакомясь с героями сказок и следя за их приключениями, дети узнают, что каждый поступок приводит к тем или иным последствиям, далеко не всегда положительным как для себя, так и для других. Сказки доносят до детей положения о том, что надо слушаться родителей и старших, и предъявляемые им запреты всегда имеют под собой логическое основание, которое дети, в связи с отсутствием достаточного жизненного опыта могут ещё не осознавать [6].

Сказки раскрывают духовно-нравственные аспекты взаимоотношений между людьми? учат трудолюбию и умению работать как одному, так и в команде. Показывают, что не надо недооценивать помощь других, пусть даже с первого взгляда помощник выглядит маленьким и слабым. Сказки предлагают идеальную модель человеческих взаимоотношений: относиться к другим следует так, как хотел бы, чтобы относились к тебе другие; помогать другим нужно бескорыстно, и тогда в трудную минуту тебе тоже помогут; нужно уметь делиться тем, что у тебя есть; только хорошее поведение, хорошие

дела помогают найти настоящих и верных друзей; надо уметь понимать и ценить доброе отношение к себе [7].

Сказки показывают, какими должны быть взаимоотношения в семье. Люди старшего поколения показаны в сказках как обладающие большой властью, и слово их является законом, руководством к действию для детей. Так детям предписывается почтение и уважение к пожилым людям. Заслушивание старших герои наказываются. Часто старики и старухи выступают как помощники героев и дарители волшебных средств. Они – воплощение мудрости и знания жизни. Жёны и мужья должны поддерживать и помогать друг другу, а дети – жить в мире и согласии.

Мораль в сказках достигается как за счёт показа успеха положительных поступков, так и за счёт демонстрации неэффективности противоположных моделей поведения.

Особенности проявления качеств героев сказки и морали представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Проявление человеческих качеств в сказках

п/п	Качество	Русская народная сказка	Таджикская народная сказка
1	Доброта	Баба яга и заморышек	Красивая и умная Фариштамок
2	Честность	Сказка о молодильных яблоках и живой воде	Рана от обидного слова
3	Трудолюбие	Береза и три сокола	Горшочек варящий кашу
4	Любовь к родине	Финикс ясный сокол	Стрелок и его друзья
5	Дружба	Иван Царевич и серый волк	Косточка урюка
6	Смелость	Иван царевич и белый полянин	Отважная девушка

Таким образом, русские и таджикские сказки, несмотря на некоторые различия в характеристиках героев и условий, в которых разворачиваются сказки, несут схожий воспитательный заряд. Выбор конкретной сказки будет зависеть лишь от целей, которые в данный момент ставит перед собой педагог. Сказки обеих народов демонстрируют человеческие отношения к близким, родине, дружбе и т.д. Сказки каждого народа могут с одной стороны иметь различия, выражающиеся в героях и сюжетах, с другой стороны – сходство, которое проявляется в поступках и отношениях героев.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.litmir.co/br/?b=106279&p=37>
2. Пропп, В.Я. Русская сказка / В.Я. Пропп. – Л.: Изд-во ЛГУ, 2014. – 336 с.
3. Байдина, Е.В. Сказка как средство нравственного воспитания и развития младших школьников / Е.В. Байдина // Проблемы и возможности современной науки Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции. – 2015. – С. 10–15.
4. Батурина, Г.И. Народная педагогика в современном учебно-воспитательном процессе / Г.И. Батурина, Т.Ф. Кузина. – М.: Школьная пресса, 2013. – 144 с.
5. Выдренкова, А.А. Роль русских народных сказок в духовно-нравственном воспитании младших школьников / А.А. Выдренкова // Образовательная среда сегодня: стратегии развития. – 2015. – № 1 (2). – С. 136-139.
6. Ахметова, Л.В. Роль сказки в развитии творческого мышления младших школьников на уроках естествознания. Сибирский психологический журнал, г. Томск, ТГПУ, 1997, -С 14-19.
7. Ахметова, Л.В. Психолого-педагогические основания духовного развития личности младших школьников в школе. В сборнике: Наука и образование IV Всероссийский фестиваль науки. XVIII Международная конференция студентов, аспирантов и молодых ученых «Наука и образование» (21–25 апреля 2014 г.): В 5 т. – Т. III : Сер. "Психология. Реклама. Связи с общественность" 2014. С. 65-73.

**ОБУЧЕНИЕ СПЕЦИАЛЬНОЙ (МЕДИЦИНСКОЙ) ЛЕКСИКЕ НА ЗАНЯТИЯХ
РУССКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

НАЗАРОВА Мавдҷуда Рузиевна – доцент кафедры русского языка ГОУ Таджикского государственного медицинского университета им. Абуали ибн Сино, г. Душанбе, пр. Рудаки, 139, тел.: +(992)919 36 00 47

ХОЛМАТОВА Мавдҷуда Аҳмедовна – ассистент кафедры ГОУ Таджикского государственного медицинского университета им. Абуали ибн Сино, г. Душанбе, пр. Рудаки, 139, тел.: +(992)93 472 60 06

В статье отмечается, что главной задачей при обучении русскому языку в медицинском вузе является обучение языку специальности, что обуславливает совершенствование коммуникативной компетенции будущих врачей. При этом приоритет отдается углубленному изучению специальной лексики. Следовательно, необходимо подобрать эффективную методику обучения медицинской терминологии русского языка студентов, учитывая речевую интерференцию, качество школьного обучения, заинтересованность студентов.

Ключевые слова: русский язык, медицинская терминология, язык специальности, профессиональная лексика.

**ТАЪЛИМИ ЛЕКСИКАИ МАХСУС (ТИББӢ) ДАР ДАРСҲОИ
ЗАБОНИ РУСИИ ДОНИШГОҲИ ТИББӢ**

НАЗАРОВА Мавҷуда Рузиевна - дотсенти кафедраи забони русии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 139, тел.: +(992)919 36 00 47

ХОЛМАТОВА Мавҷуда Аҳмадовна – ассистенти кафедраи забони русии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 139, тел.: +(992) 93 472 60 06

Дар мақола кайд карда мешавад, ки вазифаи асосии таълими забони русӣ дар донишқадаи тиббӣ таълими забони ихтисос мебошад, ки такмили салоҳияти коммуникатсионии духтурони ояндаро муайян мекунад. Дар баробари ин ба амиқ омӯхтани лексикаи махсус афзалият дода мешавад. Бинобар ин зарур аст, ки методикаи самарабахши таълими истилоҳоти тиббии забони русиро ба донишҷӯён бо назардошти даҳолати нутқ, сифати таълими муассисаи таълимӣ, шавқу ҳаваси донишҷӯён интиҳоб кард.

Вожаҳои асосӣ: забони русӣ, истилоҳоти тиббӣ, забони ихтисос, лексикаи касбӣ.

**TEACHING SPECIAL (MEDICAL) VOCABULARY IN RUSSIAN LANGUAGE CLASSES
AT A MEDICAL UNIVERSITY**

NAZAROVA Mavjuda Ruzievna – docent at the Department of Russian Language, Tajik State Medical University named after Abuali ibn Sino, Dushanbe, Rudaki st., 139, **Phone:** +(992)919 36 00 47

KHOLMATOVA Mavjuda Ahmadovna – assistant at the Department of Russian Language, Tajik State Medical University named after Abuali ibn Sino, Dushanbe, Rudaki st., 139, **Phone:** +(992) 93 472 60 06

The article notes that the main task in teaching the Russian language at a medical university is to teach the language of the specialty, which determines the improvement of the communicative competence of future doctors. At the same time, priority is given to in-depth study of special vocabulary. Therefore, it is necessary to choose an effective method of teaching medical terminology of the Russian language to students, taking into account speech interference, the quality of school education, and the interest of students.

Keywords: *Russian language, medical terminology, specialty language, professional vocabulary.*

Основной задачей преподавателей русского языка в медицинских вузах является обучение языку специальности, что обуславливает совершенствование коммуникативной компетенции будущих врачей.

Для выполнения поставленной задачи важно углубленное изучение специальной лексики, терминологии, знание и понимание всех особенностей медицинской терминологии из текста. Студентам, овладевающим специальность врача, очень важно знать название препаратов, болезней, инструментов, органов, систем на русском языке, понимая, что данный язык сегодня выполняет в большей степени функцию языка межнационального общения.

В связи с этим, при обучении русскому языку в медицинских вузах преподаватели должны регулярно знакомить студентов с новой лексикой, автоматизировать лексические навыки, повторять усвоенную лексику и осуществлять контроль пройденного материала.

Терминологическая лексика имеет свои характеристики и отличается от общеупотребительной. Имея свои особенности в структурно-семантическом и стилистическом планах она занимает свое определенное место в лексической системе языка.

Медицинские термины – это особая подсистема языка, которая служит для обозначения анатомических органов, названий болезней, симптомов и методов лечения, т.е. отражает сферу медицины и профессиональную деятельность.

Медицинская терминология признана одной из древнейших единиц в терминологической системе. Всем понятно, что свое начало медицинская терминология берет с трудов Гиппократ, Галена.

С.Т. Казарина, рассматривая медицинскую терминологию, предлагает классифицировать ее, и выделять двенадцать областей медицины, объединенных в три цикла [Казарина 1999: 43]:

- 1) терминология медико-биологических наук;
- 2) терминология клинических наук;
- 3) терминология профилактических дисциплин.

Но мы будем, вероятно, говорить о втором типе терминологии, поскольку в учебном пособии по русскому языку [Юлдошев 2018], которым мы пользуемся, представлены в основном медицинские тексты. Они, как любой научный текст, содержат большое количество как специальной лексики, так и общеупотребительной. Например, *анамнез, пищевое отравление, недостаток витаминов, проявляется, резекция, эндокринная система.*

Хотя в последнее время для некоторых специальных терминов медицины характерен процесс детерминологизации, о котором говорит Н. С. Валгина [Валгина 2003: 96]. Она утверждает, что научная терминология, употребляясь за рамками специального употребления, становится общеупотребительной лексикой, т. е. особенностью медицинской терминологии становится то, что ее используют в переносном значении. Например, *нравственная гигиена, вирус недоверия, бактерии национализма, анатомия любви, хилый организм страны, мозг штаба.*

В связи с этим необходимо подобрать эффективную методику обучения медицинской терминологии русского языка таджикских студентов, учитывая речевую интерференцию, качество обучения в школе, заинтересованность студентов в овладении

медицинской лексикой. Сейчас медицинская лексика проникает в общелитературный язык, появляется интерес к проблеме здоровья, к новым методам лечения; актуализируется в рекламах, плакатах, табло, висящих вдоль дорог, в передачах по TV.

Для успешной работы по обучению медицинской терминологии важно понимание значения данной проблемы и создание такой системы заданий и упражнений и использование их на занятиях русского языка как неродного, которая достигла бы цели.

Обучение языку специальности на занятиях русского языка в таджикской аудитории важно начинать с толкования значения терминов, которые встречаются при чтении текстов, представленных в учебном пособии [Юлдошев 2018]. Пособие составлено на основе медицинских текстов, насыщенных профессиональной лексикой, что даёт большие возможности для подобной работы по развитию профессиональной компетенции.

Хотелось бы поделиться заданиями, которые мы используем очень часто на занятиях, возможно, они смогут поспособствовать совершенствованию профессиональной компетенции наших студентов, но в любом случае они вызывают интерес у них. Эти задания могут опираться на основу текста, но могут быть и игровыми, что заинтересует студентов и даст возможность для быстрого понимания, усвоения и употребления их в своей речи.

Предлагаем отдельные варианты заданий.

Задание 1. Выписать из текста “О том, как старик жаловался врачу на свои болезни” все слова медицинского характера, расставить ударение, прочитать, соблюдая интонационные закономерности.

Слезотечение, насморк, ноет спина, кашлять, болезнь, лекарство, недомогание, раздражительность.

Объяснить значение слов описательно или подобрать синоним.

Задание 2. К слову *болезнь* подобрать как можно больше определений.

Например, *болезнь тяжёлая, неизлечимая* и т.д. и т.п.

Задание 3. Назовите, что это? Например, *Ринос–этонос.*

Сустав посреди ноги- Кариес-

Наука о строении тела- Рахит-

Самый умный орган- Резекция-

Сустав посреди руки- Пломба-

Задание 4. Кто быстрее всех назовет термины, образующие грудную клетку. Предлагается картинка с изображением скелета.

Задание 5. Составьте описание грудной клетки из перечисленных терминов.

Задание 6. Предлагается рисунок с изображением машины скорой помощи, необходимо назвать все, что студенты видят. Рассказать о том, для чего нужна скорая помощь, кто работает на ней, что они оказывают.

Задание 7. Представляются картинки с изображением врачей и их оборудования. Необходимо назвать предметы или лица. Например, *тонометр, халат, чепчик, маска, фонендоскоп, таблетки, гипс, пилюля, пациенты, врач.*

Задание 8. Выберите одно из двух:

Атеросклероз – это симптом или болезнь?

Болезнь Боткина – это гепатит или ревматизм?

Цирроз – это болезнь желудка или печени?

Тахикардия – это учащенный или замедленный ритм сердца?

Термометр – опускается или измеряет t⁰?

Анорекия – это наращивание или отсутствие аппетита?

Задание 9. Вычеркните лишнее слово.

ЖКТ-рот, гортань, ухо, желудок.

Грудная клетка- ребро, грудина, спина, позвоночник.

Нога-бедро, колено, челюсть, ступня.

Рука-пальцы, фаланга, лопатка, ноготь.

Задание 10. Подберите определение к существительным.

Например: *мозг-головной.*

Кости (трубчатые), капли (глазные), пневмония (хроническая), кашель (сильный), боль (острая), зуб (больной), давление (кровенное).

Задание 11. Кто назовет быстрее и больше существительных медицинских терминов, оканчивающихся на “Ъ”.

Например, *кровь, слизь, боль и т.д.*

Задание 12. «Третий лишний». Называются три слова, одно из которых не входит в тематический ряд. Студент должен объяснить, почему он не выбирает данное слово.

Пищевод, кишечник, пупок; фаланга, палец, печень; трахея, пищевод, бронхи; эпидермис, кожа, кровь; легкие, бронхи, селезенка; позвонок, грудина, сустав; пятка, плюсна, локоть.

Можно перечислить целый ряд других видов заданий, которые могут способствовать навыкам привития знаний и употребления специальной лексики, просто надо искать и находить их, стремиться помочь студентам в овладении специальной лексикой. А главное – хотеть. Многие студенты таджикской аудитории не знали об этом до поступления в вуз. Они просто хотели стать врачами, но при этом не работали над собой. В университет они поступили ограниченным лексическим запасом.

В связи с этим, нам, преподавателям русского языка, нужно помочь им быстрее и эффективнее пройти этот процесс, чтобы они стали одними из лучших врачей страны, умеющими лечить хорошо, прекрасно сотрудничать и дискутировать со своими коллегами из стран СНГ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Валгина, Н. С. Активные процессы в современном русс. яз. Учебное пособие для студ. вузов. М. Логос, 2003
2. Казарина, С. Г. Типологические характеристики отраслевой терминологии: Автореф. дисс. докт. фил. Наук. М. 1999
3. Юлдошев, У. Р. Учебное пособие для студ. мед. вузов. 1 и 2 курса Душанбе 2018 г.

ТДУ-37.0
ТКБ-74.03
Ҳ 24

ТАТБИҚИ ШАРОИТҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ ҲИССИ ВАТАНДҶУСТИИ ДОНИШЧҶҶЁН ДАР РАВАНДИ ТАҶРИБАОМУҶЗИИ ТАЪЛИМИ

ҲАЙДАРОВА Мавзуна Маҳмудҷоновна – омӯзгори кафедраи география, экология ва ҳифзи табиати факултети геоэкологияи Донишгоҳи давлатии Ҳуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров, ш. Ҳуҷанд, гузаргоҳи Мавлонбеков 1. **E-mail:** mavzuna.khaydarova.83@mail.ru.

Мақола ба масъалаи татбиқи шартҳои педагогии ташаккули арзишҳои ватандӯстӣ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ бахшида шудааст. Муаллифон шартҳои педагогиро ҳамчун омили муҳими натиҷанокӣ ҳисобида, маҷмӯи имконот, воситаҳо, чораҳо, ҳолатҳои дохилӣ ва берунии раванди таълим, ки ба ташаккули самараноки арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ мусоидат мекунад, арзёбӣ менамоянд. Ҳамзамон, дар асоси таҳқиқотҳои дар таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ гузаронидашуда маҷмӯи шартҳои педагогӣ, ки татбиқи муваффақонаи модели сохторӣ-вазифавии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёнро собит менамоянд, тарҳрезӣ ва пешниҳод кардаанд.

Дар мақола таъкид мегардад, ки самаранокии раванди мазкур тавассути табдилёбии

муносибати арзишнок ба майл таъмин мегардад. Ташаққули майл хангоми дучоршавӣ бо объекти табиӣ ва ё иқтисодӣ ба вукӯъ мепайвандад. Баробари дучор шудан бо объектҳои табиӣ арзишҳои ватандӯстиву табиатдӯстӣ гӯё зинда мегарданд, донишҷӯ аз байни он объектҳо беҳтарину ба худаш маъқулно интихоб мекунад ва бо ин роҳ фаҳмиши худро оид ба арзиш амалӣ менамояд.

Ба андешаи муаллифон раванди таҷрибаомӯзии таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ, ки дар асоси барномаҳои пешниҳоднамудаи онҳо татбиқ карда шуданд, дарки амиқи табиати ватанамонро дар гузашта ва имрӯз талаб мекунад ва барои ташаққули муваффақи майл ба арзишҳои муосир, мувофиқ гардидани арзишҳо ва идеалҳои худ бо арзишҳои Ватан, табиати бою гуногунранги он, анъанаҳои миллӣ, ғаёл кардани мавқеи шаҳрвандӣ заминаи зарурӣ фароҳам меоварад.

Вожаҳои асосӣ: раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ- саҳроӣ ва комплекси географӣ, модели сохторӣ-вазифавии ташаққули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён, потенциали педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ, ҳамкориҳои эҷодии муассисаи таълимӣ бо масъулини объектҳои табиӣ ва иқтисодӣ, дастрасии воқеӣ ба объекти табиӣ...

РЕАЛИЗАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ФОРМИРОВАНИЯ ПАТРИОТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ У СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ УЧЕБНЫХ ПРАКТИК

ХАЙДАРОВА Мавзуна Махмуджановна – преподаватель кафедры экологии и охрана природы факультета геоэкологии Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова, г. Худжанд, проезд Мавлонбеков 1. **E-mail:** mavzuna.khaydarova.83@mail.ru.

Статья посвящена вопросу реализации педагогических условий формирования патриотических ценностей в процессе учебной практики. Автор рассматривает педагогические условия как важный фактор эффективности, совокупность возможностей, инструментов, мер, внутренних и внешних условий образовательного процесса, который способствует эффективному формированию патриотических ценностей учащихся в процессе обучения. При этом на основе полевых исследований разработан и предложен комплекс педагогических условий, демонстрирующих успешную реализацию структурно-функциональной модели формирования патриотических ценностей студентов.

В статье подчеркивается, что эффективность этого процесса достигается за счет трансформации ценностного подхода в ориентацию. Формирование тенденции происходит при столкновении с природным или экономическим объектами.

При встрече с природными объектами, оживают патриотические и природолюбивые ценности, ученик выбирает из них самое лучшее и самое подходящее и таким образом реализует свое понимание ценности.

По мнению авторов, процесс учебно – полевая и комплексно – географическая практика, которая была реализована на основе предложенных ими программ, требует глубокого понимания природы нашей страны в прошлом и настоящем, и для успешного формирования ориентации старшеклассников на Отечество как ценность. Необходимую основу составляет гармонизация его ценностей и идеалов с ценностями Родины, ее богатой и разнообразной природой, национальными традициями, активизация гражданской позиции.

Ключевые слова: учебно - полевая и комплексно – географическая практика, структурно-функциональная модель формирования патриотических ценностей студентов, педагогический потенциал учебно - полевой и комплексно – географической практики, творческое сотрудничество образовательного учреждения с ответственными лицами природных и экономических объектов, реальный доступ к объекту...

IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION PATRIOTIC VALUES OF STUDENTS IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL PRACTICES

HAIDAROVA Mavzuna Mahmudjonovna - teacher of the Department of the Ecology and Nature Conservation at the Faculty of Geoecology, of Khujand State University named after Academician Bobojon Gafurov, Khujand, Mavlonbekov passage 1. E-mail: mavzuna.khaydarova.83@mail.ru.

The article is devoted to the issue of the implementation of pedagogical conditions for the formation of patriotic values in the process of educational practice. The author considers pedagogical conditions as an important factor of efficiency, a set of opportunities, tools, actions, internal and external conditions of the educational process, which contributes to the effective formation of patriotic values of students in the learning process.

At the same time, on the basis of field research, a complex of pedagogical conditions has been developed and proposed, demonstrating the successful implementation of the structural-functional model of the formation of students' patriotic values.

The article emphasizes that the effectiveness of this process is achieved through the transformation of the value approach into orientation. The formation of a trend occurs when it collides with natural or economic objects. When meeting with natural objects, patriotic and nature-loving values come to life, the student chooses the best and most suitable from them and thus realizes his understanding of value.

According to the author, the process of educational - field and comprehensive - geographical practice, which was implemented on the basis of the programs they proposed, requires a deep understanding of the nature of our country in the past and present, and for the successful formation of the orientation of high school students towards the Fatherland as a value. The necessary basis is the harmonization of its values and ideals with the values of the Motherland, its rich and diverse nature, national traditions, and the activation of civil position.

Key words: *field educational and comprehensive geographical practice, structural and functional model of the formation of students' patriotic values, pedagogical potential of field-educational and integrated geographical practice, creative cooperation of an educational institution with responsible persons of natural and economic objects, real access to the object...*

Омӯзиш ва корбурди имкониятҳои педагогӣ ҳангоми таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ-сахроӣ ва комплексӣ, дар ташаккули эҳсоси ватандӯстӣ ва ҳисси худшиносии донишҷӯён нақши муассир мегузорад. Истифодаи босамари имкониятҳои педагогӣ дар раванди таҷрибаомӯзӣ барои шиноخت ва омӯзиши арзишҳои фарҳангии табиӣ ва таърихиву миллий дар асоси манбаҳои табиӣ кишвар ва фаро гирифтани иттилооти арзишманд муоидат намуда, дар баланд бардоштани маъқеи иҷтимоии шахс тавассути объектҳои иқтисодиву иҷтимоӣ имкон фароҳам меорад. Ҷамчунин, интихоби таҷрибаомӯзиҳои сахроиву комплексӣ, мучахҳазии ҳамаҷониба, таъмини иттилоотии раванди таълим дар таҷрибаомӯзӣ бо истифодаи захираҳои аксиологӣ, маърифатӣ, иттилоотӣ, эҷодӣ, ташкилӣ ва ғ. чӣхати таҳкими потенциали педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ-сахроӣ ва комплексӣ заминаи мусоид фароҳам месозад. Ин аст, ки дар заминаи ҷорӣ намудани сохторҳои модели ғайримуқаррарӣ баланд бардоштани майли донишҷӯён нисбат ба бойғарихҳои табииву иқтисодӣ ва фарҳангии Ватан ҳангоми таҷрибаомӯзӣ аз имкон дур нест. Зеро амалкарди ин раванд ҷанбаҳои арзишманди манотиқи мухталифи кишварро ошкор намуда, дар асоснок намудани имкониятҳои педагогӣ (шарти педагогӣ) мусоидат менамояд.

Тавассути таҷрибаомӯзии таълимӣ-сахроӣ ва комплексӣ ташаккули ҳисси эҳтироми донишҷӯён нисбат ба Ватан яке аз хусусиятҳои муҳими раванди таҷрибаомӯзӣ дар табиат ва объектҳои иқтисодӣ мебошад. Ин раванд дар ҳамкориҳои муштараки муассисаи таълимӣ, корхонаҳои саноатӣ, масъули ҳудудҳои табиӣ ҳифзшаванда ва барқарор

намудани робитаҳои самарабахши муассисаҳои таълимӣ нақши муассир мегузорад.

Моҳият ва мафҳуми шартҳои педагогӣ аз ҷониби муҳаққиқони соҳа мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор гирифта, доир ба зарурат ва қорбурди он мулоҳизаҳои арзишманда изҳор гардидааст. Аксари муҳаққиқон, чун В.И.Андреев [1], Л.И.Божович [2], Н. М. Борытко, А.М.Байбаков, И.А.Соловцова [4], Н.А.Каргапольцева [7], В.А. Ядов [8] шартҳои педагогиро ҳамчун маҷмӯи чораҳо, омилҳо, имкониятҳои моддӣ – муҳитӣ, ки аз он самаранокии амали системаи педагогӣ ҳамчун ҷузъи он донистаанд. Дар ин маврид Н. М. Борытко қайд мекунад, ки шартҳои педагогӣ натиҷаи муайяни равандро пешбинӣ мекунад, аммо қафолат намедиҳад [4]. Т. С. Буторина [5] бошад ба он назар аст, дар шартҳои педагогӣ бояд мундариҷаи аксиологӣ, коммуникатсионӣ ва дидактикӣ вучуд дошта бошад.

Бо вучуди мулоҳизаҳои мухталифи олимон дар самти баррасии имкониятҳои педагогӣ, ҳанӯз омӯзиш ва қорбурди босамари он дар раванди таҷрибаомӯзӣ ба анҷом нарасида, балки ҷабҳаҳои мухталифи он беш аз пеш ба омӯзишу таҳқиқ ниёз дорад.

Шартҳои педагогӣ омилҳои муҳими бонатиҷа буда, маҷмӯи имконот, воситаҳо, чораҳо, ҳолатҳои дохилӣ ва берунии раванди таълим, ки ба ташаккули самараноки арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ мусоидат мекунад, инъикос менамояд.

Таҳқиқоти анҷомдода дар самти таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ-саҳроӣ ва комплексӣ имкон доданд, то маҷмӯи шартҳои педагогӣ, ки татбиқи муваффақонаи модели сохторӣ – вазифавии ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯёни донишгоҳ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ асоснок карда шаванд:

- татбиқи имкониятҳои педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ-саҳроӣ ва комплексӣ дар алоқамандӣ бо захира ва иқтидор;

- ташкили системаи ҳамкорӣ байни муассисаи таълимӣ ва масъулини объектҳои табиӣ ва иқтисодӣ.

Майли донишҷӯён ба Ватан ҳамчун арзиш дар марҳилаҳои азхудкунӣ, навсозӣ, худтарҳрезӣ сурат мегирад ва бо хусусиятҳои амалишавии механизми арзишҳои умумичаҳонӣ чун ҷустуҷӯ, арзёбӣ, интиҳоб, дурнамо вобаста аст.

Шартҳои педагогии мазкур дар робитаи муштараки муассисаи таълимӣ ва масъулини объектҳои иқтисодиву табиӣ татбиқ карда мешаванд, захираҳо ва имкониятҳои педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ-саҳроӣ ва комплексиро мубрам мегардонанд ва ба сатҳи ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ таъсири муайян мерасонанд.

Қорҳои озмоишӣ дар омӯзиш ва татбиқи шартҳои педагогии ҷиҳати ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ дар пойгоҳи факултетҳои геозкологияи МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров” байни донишҷӯёни ихтисосҳои география, геозкология, экология, география - биология гузаронида шуд.

Аввалин шартҳои педагогӣ, ки дар раванди қори озмоишӣ амалӣ гардид, татбиқи иқтидори педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ дар яқҷоягӣ бо тамоми захираву имкониятҳояш мебошад. Татбиқи пурраи потенциали педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ дар иқтидори захираҳо ва имкониятҳои он барои қам қардани хавфҳои ташкилӣ, маърифатӣ ва шахсии ташаккули тамоюли донишҷӯён ба Ватан ҳамчун арзиш ошқор карда шуд (ҷадвали 1).
Ҷадвали 1.

Захираҳо ва имкониятҳои таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ барои кам кардани хатарҳо

Хатарҳо	Потенсиали педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ	Имкониятҳои педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ
Гашкилӣ – таълимӣ		
Истифода набурдани маводҳои таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ дар раванди таълим; аз ҷониби муассисаҳои таълимӣ, кадр накардани нерӯи он	Эҷодӣ – арзишӣ (ҳамкориҳои эҷодии муассисаи таълимӣ ва масъулини объектҳои иқтисодиву табиӣ)	Ҳамкориҳои муассисаи таълимӣ ва масъулини объектҳои иқтисодиву табиӣ
Шахсӣ		
Заифшавии ҳисси ҳамдardӣ	Аксиологӣ (талабот нисбат ба ҳамкорӣ бо арзишҳои табииву фарҳангӣ)	Интиқоли арзишҳо ва таҷрибаи таърихӣ -фарҳангӣ, ки дар ёдгориҳои табиӣ маҳфузанд
Гаваччуҳи худро ба Ватан ба қадри кофӣ изҳор накардан	Маърифатӣ (гирифтани дониш тавассути объектҳои табиӣ ва иқтисодӣ)	Воқеӣ ва дастрас будани маводҳои таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ
Норасоии диққат, афзалият доштани аломатҳои визуалӣ, коҳиш ёфтани қобилияти таҳлил ва сохтани занҷирҳои дарозмуддати мантиқӣ, серфинги дарки воқеият	Гашкилӣ – вазифавӣ (фазогӣ – объектӣ, мучаҳазнокии иттилоотӣ – техникий раванди таълим ва таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ)	Фаъолнокӣ, таассуроти пурзӯри эмотсионалӣ аз таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ
Нотавонӣ дар истифодаи самараноки имконот ва захираҳои таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ, динамизми фаъолияти маърифатӣ, парокандагӣ, гиперактивӣ, норасоии диққат	Иттилоотӣ – мундариҷавӣ (гуногуншакли тарзи ташкили таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ)	Дарки баланди маърифатӣ ва иттилоотӣ, байнифаннӣ ва байнисоҳавӣ (табиат ва иқтисодиёт) будани фазои таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ, хусусияти озоду ғайрирасмӣи раванди таълим

Дар чадвали боло ҷузъи хатарҳое, ки хангоми татбиқи барномаи таҳияшуда “Тоҷикистон – Ватани азизи ман”, тибқи талаботи стандарти давлатии таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мавзӯҳои кори курсӣ ва таҷрибаомӯзии таълимӣ – саҳроӣ ва комплекси ба хусусиятҳои донишҷӯёни муассисаи олии таълимӣ ҷавобгӯ мебошад, оварда шудаанд.

Ҳадафи барнома ташаккули тасаввуроти ягонаи донишҷӯён дар бораи Ватан, шиносӣ бо объектҳои табиӣ ва иқтисодӣ, омӯхтани шаклҳои самарабахши корҳои камералӣ дар раванди таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – саҳроӣ ва комплексӣ мебошад. Барнома аз 72 соат, яъне 12 машғулият иборат буда, таҷрибаи таълимии саҳроиро аз фанни геология дар бар мегирад.

Давомнокии дарс 6 соатро ташкил намуда, дар се давра: омодагӣ, саҳроӣ ва камералӣ мегузарад.

Барнома аз чунин қисматҳо таркиб ёфтааст:

- давраи омодагӣ, ки донишҷӯён бо вазифаҳои умумии таҷрибаомӯзӣ, омӯзиши пешакии геологияи минтақа аз рӯи адабиётҳои илмӣ, усулҳои таҳқиқоти саҳроӣ, асбобҳо, таҷхизотҳо ва усули истифодабарии онҳо ошноӣ пайдо мекунанд;

- давраи саҳроӣ, ки ба донишҷӯён дар шароити саҳроӣ мушоҳида кардан, малакаи мустақилона ҷамъоварӣ намудани намудҳои ҷинси куҳӣ, тартиб додани сутуни стратиграфӣ дар асоси буриши геологӣ, тарзи муайян кардани минералу канданиҳои фойданок омӯзонидани мешавад;

- давраи камералӣ, ки коркарди маводи саҳроии ҷамъшуда, мураттабсозӣ ва ороиши харитаҳо, схемаҳо, профилҳо, сутунҳои стратиграфӣ.

- давраи ҳисоботӣ, ки донишҷӯён дар маҳал бо ҷараёнҳои геодинамикӣ, бодхӯрдашавии ноҳия, қори геологияи дарё, обҳои равон, обанбор, қори бод ва ғайраҳо аз наздик шинос мешаванд. Ҳамзамон донишҷӯён бобати нақши омилҳои антропогенӣ дар шаклгирии релефи ҳозира ва масъалаҳои истифодаи самараноки кишри Замин ҳулосаҳои даркорӣ мебароранд.

Соҳтор ва мундариҷаи таҷрибаи таълимӣ-саҳроӣ аз фанни заминшиносӣ низ 72 соатро дар бар гирифта, зинаҳои омодагӣ, асосӣ ва ниҳоиро доро аст. Дар зинаи омодагӣ донишҷӯён бо барнома ва методикаи гузаронидани таҷрибаомӯзӣ, қоидаҳои беҳатарӣ дар табиат ошно мегарданд. Дар зинаи асосӣ бошад, мушоҳидаи саҳроӣ ва ҷамъномаи мавод дар назар аст. Ҳамзамон дарси экскурсионӣ ва кор дар стансияи метеорологӣ, аз қабилӣ ташкили мушоҳидаҳои метеорологӣ, ҷобачонамоии таҷхизотҳои обуҳавосанҷӣ, экскурсия дар обҳавзо ва ҷашмаҳо, чун омӯзиши сохти водии дарё, тавсифи асосии дарё: чуқурӣ, суръат ва самти ҳаракати об, ташкили расмкашии маҳал, расмкашии визуалӣ, теодолитӣ, нивелирнамоӣ ба нақша гирифта шудааст. Дар зинаи ниҳой коркарди маводҳои ҷамъшуда ва омӯзиши динамикаи тавсифи обу ҳаво ба роҳ монда мешавад.

Таҳлили мундариҷа ва сохтори барнома ба донишҷӯён имконият медиҳад, то дониши худро оид ба табиати Ватан амиқу дақиқ ва фароҳ намоянд, давраҳои таърихӣ геологияи кишварро ба хотир оваранд, нақши омилҳои антропогениро дар табиат арзёбӣ намоянд ва рафтору муносибати худро нисбат ба зодгоҳу Ватани хеш тарҳрезӣ кунанд.

Шарти дигари педагогӣ ташкили системаи ҳамкории эҷодии муассисаи таълимӣ бо масъулини объектҳои табиӣ ва иқтисодӣ, бахусус ҳудудҳои табиӣ махсус муҳофизатшаванда, иншоотҳои тақдирсози кишвар, корхонаҳои саноатӣ, ки дар натиҷа табодули дониш, ғояҳо, ғанисозии методологияи тарафайн ба миён омада, лоиҳаҳои муштарак тавлид меёбанд.

Масалан, ҳамасола донишҷӯёни ихтисоси экологияи донишгоҳ дар ҳамкорӣ бо Раёсати ҳифзи муҳити зисти вилояти Суғд аксияҳои экологӣ, аз ҷумла “Соҳил”, “Замин – пайванди инсон ва табиат” ва ғайраҳо ташкил менамоянд. Масъалаи самаранокии таҷрибаомӯзии таълимӣ – саҳроӣ, натиҷанокӣ ва алоқамандии он бо системаи маориф дар асарҳои олимони Бондарев В.П. [3], Войлошников В.Д. [6] инъикос ёфтааст.

Махсусияти мундариҷаи эҷодӣ – арзиши алоқамандии объектҳои табиӣ - иқтисодӣ ва муассисаи таълимӣ бо хусусиятҳои фазои таҷрибаомӯзӣ муайян карда мешавад, ки ба шахсияти донишҷӯ бевосита таъсир расонида, қодир аст дар муҳассилин муносибатҳои арзишӣ ва ҷаҳонбиниро ташаккул диҳад. Объектҳои табиӣ, фазои таҷрибаомӯзӣ сарчашма ва ё манбаи дониши нав буда, ақсуламали эмотсионалӣ – арзишӣ, зебопарастиро ба миён

меоварад, тавассути дастрасии воқеӣ ба объекти табиӣ метавонад муносибати арзишмандро ба табиат, таъриху фарҳанг, гузашта, имрӯз ва фардои кишвар интиқол диҳад.

Натиҷаи пурсиши афкори 21 нафар омӯзгорони кафедраҳои таҳассусии донишгоҳ нақши таҷрибаомӯзиҳои таълимӣ – сахрой ва комплекси дар доираи фанҳои таълимии таҳассусии омӯхташаванда мусбат арзёбӣ намуданд (84%). Вале 12% - и пурсидашудагон иброз доштанд, ки иқтисодии педагогии таҷрибаомӯзиҳои таълимиро дар машғулиятҳои худ мавриди истифода қарор медиҳанд.

Дар раванди татбиқи шартӣ дуҷуми ташаккули арзишҳои ватандӯстии донишҷӯён алоқамандии байниҳамдигарии эҷодӣ – арзишии муассисаи таълимӣ ва масъулини объектҳои табиӣ ву иқтисодӣ дар давраҳои зерин амалӣ гашт:

Дар давраи аввал мақсади таҷрибаомӯзӣ муайян ва барномаи таълимӣ мураттаб гардид. Муҳокимаи он дар чаласаи кафедраҳои пойгоҳӣ, семинарҳои илмӣ – методӣ, шӯрои таълимию методӣ баррасӣ шуд. Сипас аз рӯи он барномаи корӣ ва хатсайри таҷрибаомӯзӣ вобаста ба самт мураттаб карда шуд. Донишҷӯён бо техникаи бехатарӣ дар табиат шинос шуданд.

Давраи дуюм бевосита дар ландшафти табиӣ ё объектҳои иқтисодӣ гузашт. Донишҷӯён бо объектҳои воқеӣ аз наздик ошно шуданд, омӯхтанд, таҳқиқ намуданд. Онҳо тавонистанд объектҳои табиӣро дар алоҳидагӣ ва ё дар маҷмуъ омӯзанд, яъне хок, олами наботот, ҳайвонот ва ғайра мавриди омӯзиш қарор диҳанд.

Дар давраи сеюм бошад, натиҷаҳои таҷрибаомӯзӣ ҷамъбаст ва натиҷагирӣ карда шуда, дар шакли муаррифӣ, диск, буклет, албом тарҳрезӣ гардид. Нусхаи аслии ҷинсҳои кӯҳӣ, минералҳои дарёфтшуда дар осорхонаи факултет маҳфуз нигоҳ дошта шуда, растаниҳои хушконидашуда вориди гербарий гардиданд.

Татбиқи шартӣ мазкур эҷодкории донишҷӯёнро таҷассум менамояд ва онҳоро ба ҷустуҷӯи мустақилонаи дониш ҳидоят месозад.

Шартӣ сеюми педагогӣ – майли донишҷӯён ба Ватан ҳамчун арзиш маҳила ба марҳила (азхудкунӣ, азнавсозӣ ва лоиҳабандӣ) ба роҳ монда шуда, дар навбати худ ба хусусиятҳои амалишавии механизми ягона (ҷустуҷӯ, баҳодихӣ, интиҳоб ва лоиҳабандӣ) вобаста аст.

Табиатро аз рӯи қисмҳо меомӯзанд ва чунин омӯзишро таҳлил–ба қисмҳо ҷудоқунӣ меноманд, ки он ба донишҷӯён омӯзонидани мешавад. Таҳлили системаҳо – ин омӯзиши қисмҳои вай ва алоқаи байни онҳо (алоқаи дохилӣ), инчунин алоқаи байни системаҳо ва ҷаҳони беруна (алоқаи беруна) мебошад.

Ба донишҷӯён ёрии омӯзгор лозим мешавад, вақте онҳо дар бораи системаҳо тасаввурот пайдо мекунанд, барои онҳо тасвир кардани хусусиятҳои ашӯҳо, мафҳумҳо ва падидаҳои гуногун, ки хусусиятҳои системаро муқаррар мекунанд, мушкул нахоҳад шуд. Ба сифати намуна як ҷадвалро меорем, ки барои омӯхтани хусусиятҳои система имкон медиҳад.

Ҷадвали 2.

Канданиҳои фойданок	Хусусиятҳои ҳар як қисми системаро тасвир кунед	Чӣ тавр системаҳо вобаста ба омил- ҳои беруна тағйир меёбанд
Сӯзишворӣ - энергетикӣ	Газ, слансҳои сӯзанда, нафт, ангишт	Ҳамчун сӯзишворӣ истифода бурда мешаванд
Металлҳо	Тилло, нукра, молибден, волфрам, мис, руҳ, оҳан	Ранга ва сиёҳ мебошанд
Ғайриметаллҳо	Намаксанг, мармар, рег, гил, гипс, доломит, гравий	Маводи ғизоӣ ва сохтмонӣ мебо- шанд
Сангҳои қиматбаҳо	Фирӯза, лочувард, лаъл, ёқут	Маводи ороишӣ мебошанд

Самаранокии раванди мазкур тавассути табдилёбии муносибати арзишнок ба майл ба даст оварда мешавад. Ташаккули майл хангоми дучоршавӣ бо объекти табиӣ ва ё иқтисодӣ ба вуқӯъ мепайвандад. Баробари дучор шудан бо объектҳои табиӣ арзишҳои ватандӯстиву табиатдӯстӣ гӯё зинда мегарданд, донишҷӯ аз байни он объектҳо писандидаашро интихоб мекунад ва бо ин роҳ фаҳмиши худро оид ба арзиш амалӣ изҳор менамояд.

Раванди майли донишҷӯёни курсҳои болоӣ ба Ватан ҳамчун арзиш давраҳои азхудкунӣ (ташаккули эътиқод, муносибати арзишнок ба воқеият), тағйирот (худшиносӣ, худбаҳодиҳӣ) ва худидоракунӣ (ташаккули дурнамои ҳаёт вобаста ба тақдири зодгоҳ, минтақа, кишвар) баробари ба итмом расидани таҳсил ба анҷом намерасад, ин як чараёни бефосила мебошад, ки дар ҳар як марҳилаи он механизмҳои арзиш амал мекунанд (чустучӯ, арзёбӣ, интихоб, дурнамо).

Ба донишҷӯёни курсҳои болоӣ супориш дода шуд, ки дар асоси наворҳои сабтшудаи экспедитсионӣ ва таҷрибаомӯзӣ видеонавор ва муаррифиҳо мураттаб намоянд. Маводҳои мураттабшуда дар раванди дарсҳои амалӣ, маҳфилҳои илмиву конференсияҳо, дарсҳои тарбиявӣ, таҷрибаомӯзии омӯзгорӣ истифода бурда мешаванд.

Татбиқи шартҳои мазкур ба донишҷӯён имкон дод, ки роҳҳои самарабахши бартараф намудани мушкилот, хавфу душвории дар чараёни ташаккули майл дарёфт намоянд ва баҳри чустучӯи мустақилонаи дониш ва фаъолнокии эҷодӣ ҳавасманд гарданд.

Раванди таҷрибаомӯзии таълимӣ-саҳроӣ ва маҷмӯӣ, ки дар асоси барномаҳои пешниҳоднамудаи мо татбиқ карда шуданд, дарки амиқи табиати Ватанамонро дар гузашта ва имрӯз талаб мекунад ва ба андешаи мо, барои ташаккули муваффақи майл ба арзишҳои муосир, мувофиқ гардидани арзишҳо ва идеалҳои худ бо арзишҳои Ватан, табиати бою гуногунранги он, анъанаҳои миллӣ, фаъол кардани мавқеи шаҳрвандӣ заминаи зарурӣ фароҳам меоварад.

АДАБИЁТ

1. Андреев, В. И. Педагогика творческого саморазвития: инновац. курс: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по социал-гуманит. спец. и группе спец. "Образование" / В. И. Андреев - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1996. - 236 с.
2. Божович, Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович - Москва: Питер, 2008. - 398 с.
3. Бондарев, В.П. Геология. Полевая геологическая практика: Учебное пособие. В.П. Бондарев. Инфра – М., 2014. - С. 24 – 34
4. Борытко, Н.М., Байбаков А.М., Соловцова И.А. Введение в педагогическую деятельность. Под ред.Н.М.Борытко. – учебник для студентов педагогических вузов.- Волгоград: ВГИПК РО, 2006. – 40 с.
5. Буторина, Т. С. Воспитание патриотизма средствами образования / Т. С. Буторина, Н. П. Овчинникова - СПб.: КАРО, 2004. - 224 с.
6. Войлошников, В.Д. Полевая практика по геологии. В.Д. Войлошников. - М., Просвещение 1977. - 128 с.
7. Каргапольцева, Н. А. Социализация личности и ценности современного образования / Н. А. Каргапольцева // Вестник ОГУ/ - 2011. - №2. - С. 174-180.
8. Ядов, В. А. Социологическое исследование. Методология. Программа. Методы / В. А. Ядов - М.: Наука, 1972. - 239 с.

**ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ ДОНИСТАНИ ЗАБОНИ
ХОРИҶӢ - МУҲИМТАРИН ВАЗИФАИ РАВАНДИ ТАЪЛИМ
ВА ТАЙЁРИИ КАСБИИ ДОНИШЧӢЁН**

***КАРИМЗОДА Мирзобадал** – саркотиби илмии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи С. Айни, 126. **E-mail:** takmil-bbk@mail.ru, **тел.:** +(992) 900 85 35 35*

***АБДУЛАХАДОВА Анорбӣ Сафоловна** – омӯзгори калони кафедраи забонҳои Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи академик М. Осимӣ, унвонҷӯи Пажӯҳишиҳои рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи академикҳо Раҷабовҳо, 10. **E-mail:** anoratj@mail.ru, **тел.:** + (992) 907 75 57 81*

Дар мақола муаллифон масоили рушди низоми таҳсилоти олиро дар самти таълими забонҳои хориҷӣ дар даврони соҳибистиклолӣ баррасӣ карда, таъкид менамояд, ки рушди давлати муосир дар инзиво аз кишварҳои дигар, махсусан, аз кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, ИМА ва Федератсияи Россия имконнопазир мебошад. Агар барои ҳамкориҳои мутахассиси муосири тоҷик бо кишварҳои Иттиҳоди иқтисодии Евро-Осиё дониستاني забони русӣ кофӣ бошад, пас барои ҳамкориҳо бо кишварҳои дигар дониستاني забони англисӣ зарур аст, зеро он дар арсаи ҷаҳонӣ мавриди эътирофи ҷамагон мебошад.

Аз ин рӯ, дар айни замон, донишҷӯ дар марҳилаи хатми таҳсил дар донишгоҳ бояд забони англисиро мукамал донад ва ин дониши забонро дар тамоми давраи фаъолияти касбии худ дар сатҳи зарурӣ ҳифз намояд. Барои ин коркард ва таҳияи технологияи педагогии ташаккули салоҳиятнокиҳои асосии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар машғулиятҳои забони англисӣ бениҳоят муҳим мебошад.

Муаллиф ҳамчунин изҳор доштааст, ки таҳлили амалияи муосири таҳсилот, пеш аз ҳама, дар соҳаи омӯзиши забони англисӣ дар раванди фарогирии таҳсилоти олии нишон медиҳад, ки ба даст овардани натиҷаҳои зарурии омӯзиш танҳо бо истифодаи метод, шакл, восита ва технологияҳои анъанавӣ имконнопазир аст.

***Вожаҳои асосӣ:** ҳамгирӣ, ташаккули салоҳиятҳо, салоҳиятҳои асосӣ, салоҳияти дониستاني забони хориҷӣ, фаъолияти касбӣ, тайёрии касбӣ, технологияи педагогӣ, муассисаи таҳсилоти олии амалияи муосири таҳсилот.*

**ФОРМИРОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ - ВАЖНЕЙШАЯ ЗАДАЧА
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ**

***КАРИМЗОДА Мирзобадал** – главный ученый секретарь Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. С. Айни, 126. **E-mail:** takmil-bbk@mail.ru, **тел.:** +(992) 900 85 35 35*

***АБДУЛАХАДОВА Анорбӣ Сафоловна** – старший преподаватель кафедры языков Таджикского технического университета им. академика М. Осими, соискатель Института развития образования им. А. Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. академиков Раҷабовых, 10. **E-mail:** anoratj@mail.ru, **тел.:** + (992) 907 75 57 81*

В статье авторы, рассматривая вопросы, развитие системы высшего образования в области обучения иностранным языкам в период независимости, утверждают, что развитие современного государства невозможно в изоляции от других стран, особенно от стран Европейского Союза, США и Российской Федерации. Если для сотрудничества современного таджикского специалиста со странами ЕАЭС, достаточно владения русским языком, который жители республики помнят со времен советского прошлого, то для

взаимодействия с другими странами, необходимо владеть английским языком, который является общепризнанным на мировой арене.

Таким образом, в настоящее время, современный студент, к моменту выпуска из университета, должен владеть английским языком в совершенстве и поддерживать его должный уровень на протяжении всей своей профессиональной деятельности. Для этого необходимо разработать педагогические технологии формирования ключевых компетенций студентов ВУЗов Республики Таджикистан, на занятиях по английскому языку.

Авторы, также, констатируют, что анализ современной образовательной практики, прежде всего, в сфере изучения английского языка в процессе получения высшего образования, показывает, что достижение необходимых результатов обучения, невозможно, используя традиционные методы, формы и технологии.

Ключевые слова: интеграция, формирование компетенций, ключевые компетенции, иноязычная компетенция, профессиональная деятельность, профессиональная подготовка, педагогические технологии, вуз, современная образовательная практика.

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE - THE IMPORTANT TASK OF THE EDUCATIONAL PROCESS AND VOCATIONAL TRAINING OF STUDENTS

KARIMZODA Mirzobadal - Chief Scientific Secretary of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, S. Ayni street, 126. E-mail: takmil-bbk@mail.ru, mob.: +(992) 900 85 35 35

ABDULAHADOVA Anorbi Safolovna – Senior Lecturer, Department of Languages, Tajik Technical University named after Academician M. Osimi, applicant of Institute of development of Education, named after A. Jomi, Academy of education of Tajikistan, Dushanbe, S. Ayni str., 126. E-mail: anoratj@mail.ru, mob.: + (992) 907 75 57 81

In the article, the authors, considering the issues of the development of the higher education system in the field of teaching foreign languages during the period of independence, argue that the development of a modern state is impossible in isolation from other countries, especially from the countries of the European Union, the USA and the Russian Federation. If for the cooperation of a modern Tajik specialist with the countries of the EAEU, it is enough to know the Russian language, which the inhabitants of the republic remember from the Soviet past, then to interact with other countries, it is necessary to know English, which is generally recognized on the world stage.

Thus, at present, a modern student, by the time of graduation from the university, must be fluent in English and maintain its proper level throughout his professional life. To do this, it is necessary to develop pedagogical technologies for the formation of key competencies of students of universities of the Republic of Tajikistan in English classes.

The authors also state that the analysis of modern educational practice, primarily in the field of learning English in the process of obtaining higher education, shows that it is impossible to achieve the necessary learning outcomes using traditional methods, forms and technologies.

Key words: integration, competence formation, key competences, foreign language competence, professional activity, professional training, pedagogical technologies, university, modern educational practice.

Айни замон ҷаҳон ба амсилаи рушди мобаъдсаноатии худ, ба истилоҳ ба тарзи шашуми технология гузаштааст, ки он пеш аз ҳама бо ҷаҳонишавии бозори меҳнат тавсиф мегардад. Рушди давлати муосир дар инзиво аз кишварҳои дигар, махсусан, аз кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, ИМА ва Федератсияи Россия имконнопазир мебошад. Агар

барои ҳамкориҳои мутахассиси муосири тоҷик бо кишварҳои Иттиҳоди иқтисодии Евро-Осиё (ИИЕО) донишҷӯи забони русӣ кофӣ бошад, пас барои ҳамкориҳои бо кишварҳои дигар донишҷӯи забони англисӣ зарур аст, зеро он дар арсаи ҷаҳонӣ мавриди эътирофи ҷамагон мебошад.

Ҳамин тавр, дар айни замон, донишҷӯ дар марҳилаи хатми таҳсил дар донишгоҳ бояд забони англисиро мукамал донад ва ин донишҷӯи забонро дар тамоми давраи фаъолияти касбии худ дар сатҳи зарурӣ ҳифз намояд. Барои ин коркард ва таҳияи технологияи педагогии ташаккули салоҳиятнокиҳои асосии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар машғулиятҳои забони англисӣ бениҳоят муҳим мебошад.

Таҳлили амалияи муосири таҳсилот, пеш аз ҳама, дар соҳаи омӯзиши забони англисӣ дар раванди фарогирии таҳсилоти олии нишон медиҳад, ки ба даст овардани натиҷаҳои зарурии омӯзиш бо истифодаи метод, шакл, восита ва технологияҳои анъанавӣ имконнопазир аст [11].

Дар ҷаҳорҷуби таҳсилоти муосир шарҳу тафсири мушаххаси мафҳуми «салоҳияти асосӣ» дар соҳаи таҳсилоти олии вуҷуд надорад. Тавре ки мо тасаввур мекунем, мафҳуми «салоҳияти асосӣ» наметавонад ба таври ҷудогона баррасӣ гардад ва он ҳатман бо равандҳои мушаххасе, ки дар онҳо салоҳияти мазкур ба қор меравад, пайванде дошта бошад. Салоҳият бояд дар фаъолнокии иҷтимоӣ ва ё касбии барои инсон мушаххас махсусбуда падида гардад. Ҳар қадар ки натиҷаи чунин фаъолнокӣ баландтар бошад, мутаносибан, ҳамон қадар сатҳи «салоҳияти асосии таҳсилотӣ»-и инсон мушаххас баландтар хоҳад буд. Натиҷаи мазкур наметавонад аз тарафи худӣ фард аз рӯи будан ё набудани натиҷаи мушаххас мариди арзёбӣ қарор гирад, дар ин ҳол танҳо шахси босалоҳият дар асоси меъёрҳои муайян қазоват карда метавонад [7, С. 78-97].

Технологияи муосири педагогӣ омилҳои муҳими ташаккули салоҳиятҳои асосии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии (МТО) Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба забони англисӣ ва муҳимтарин бахши раванди таҳсилотӣ ва тайёрии касбии онҳо мебошад.

Дар иртибот ба ин, зарур аст, ки дар донишҷӯён ҳавасмандӣ ба фарогирии забони англисӣ, инкишофи сифатҳои шахсӣ, ҷузъиёти салоҳиятҳои касбӣ, амалҳои умумии омӯзишӣ, ташаккулёбии малакаҳои иртибототӣ ва мутобиқатӣ ва ғайра ташаккул дода шавад.

Фарогирии бешурунаи захираи луғавӣ, қоидаҳои имлоӣ ва синтаксисӣ ба талаботи замони ҳозира ҷавобгӯ нестанд ва имрӯз барои омӯзиши забони англисӣ истифода намудани воситаҳои омӯзиши электронӣ, басарикунонӣ ва назорати донишҷӯ заруранд ва ин ҳама дар маҷмӯъ ба донишҷӯи имрӯза имкон медиҳад, ки донишҷӯи заруриро ба даст оварда, забони англисиро ба дараҷае омӯзад, ки баъди хатми МТО битавонад бо соҳибзабонон муошират барқарор намояд, лаҳҷа ва тарзи талаффузи онҳоро бидонад. Барои расидан ба ин ҳадаф зарур аст, ки аз ибтидо технологияи педагогии омӯзиш ба таври лозимӣ роҳандозӣ гардад.

Дар санадҳои меъёрии соҳаи таҳсилоти Тоҷикистон, чун дар бисёр кишварҳои хориҷӣ аҳамияти тайёркунии донишҷӯёни бахшҳои забонҳои хориҷии муассисаҳои таълимии олии инъикоси худро ёфта, зарурати беҳсозии дараҷаи сифати он таваҷҷуҳи бисёр пажӯҳишгарони ба масъалаҳои вобаста ба вижаҳои салоҳияти касбии омӯзгорон дар шароити кунунӣ, аз ҷумла масоили махсусияти муносибати салоҳиятнокиӣ, нақш ва ҷойгоҳи тайёркунии мутахассисони забонҳои хориҷӣ дар қаринаи таҳсилоти олии машғулбударо ҷалб намудааст. Салоҳиятнокии касбию иртибототии забони хориҷӣ дар таълифоти донишмандони номбурда яке аз истилоҳоти асосӣ ба шумор меравад [10].

Дар натиҷаи таҳлили мавқеъҳои гуногун муҳаққиқон оид ба масъала дар бораи усулҳои ташаккул ва сохтори салоҳиятҳои аслӣ донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии дар доираи забони англисӣ мо ба хулосае омадем, ки дар радифи эътирофи

якдилонаи аҳаммияти табиати ҳамгирии мафҳуми мазкур, чузъи касбии он аз доираи таваҷҷуҳи бисёр пажӯҳишгарон берун мондааст.

Ҳамчунин масъалаҳои марбут ба маҷмӯи салоҳиятҳои касбии зарурӣ барои муоширати бомуваффақияти касбӣ ба забони хориҷӣ ва он нақше, ки дар инкишофи он омӯзгорон доранд, ҳаллу фасли худро талаб менамоянд. Ҳанӯз дар солҳои 1980 - 1990 дар соҳаи таҳсилоти бисёр кишварҳои хориҷӣ проблемаи ҳамгирии чузъи муҳтавоии касбӣ ва шакли забонии он дар доираи концепсияҳои «CLIL» (Content and Language Integrated Learning) и «Content-Based Language Instruction» ҳаллу фасл гардида буд.

Чун пештара масъалаи ташаккули салоҳиятҳои асосидонишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми омӯзиши забони англисӣ, маҳз бо ёрии воситаҳои тайёркунии забонҳои хориҷӣ, инчунин коркарди амсилаи таълими забонҳои хориҷӣ ва тақмили касбӣ, ки мустақилияти нисбии омӯзгорро пешбинӣ мекард ҳалношуда боқӣ мемонад [12].

Дар асоси нуктаҳои дар боло зикргардида, мо метавонем иброз намоем, ки тақмили технологияҳои педагогии ба ташаккули салоҳиятҳои асосии донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронидашуда ҳангоми омӯзиши забони англисӣ бо душвориҳои дучор мешавад, ки дар натиҷаи ихтилофоти зерин арзи вуҷуд кардаанд:

- дар миёни талабот нисбат ба сатҳи салоҳиятнокии касбии донишчӯёну хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии ва самаранокии фаъолияти илмию касбии онҳо ва омода набудани онҳо барои амалисозии чунин фаъолият бо истифодаи забонҳои хориҷӣ;

- дар миёни эҳтиёҷоти иртибототию касбии донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии ва норасоии методҳои инкишофи салоҳиятҳои забонҳои хориҷӣ ва касбӣ, ки ҷавобгӯи эҳтиёҷоти мазкур мебошанд;

- дар миёни миқёси густардаи равияҳо ва методҳои, ки ҳадафи онҳо бунёди технологияи педагогии ташаккули салоҳиятҳои асосии донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми омӯзиши забони англисӣ ва дараҷаи пасти мувофиқатнокии онҳо бо вазифа ва ҳадафҳои асосии таълими забонҳои хориҷӣ.

Ба ақидаи мо, ихтилофоти дар боло номбаршуда метавонанд тавассути ҳамгирии салоҳиятҳои касбӣ ва иртибототи ҳаллу фасл гарданд. Чунин амсилаи раванди таълим метавонад танҳо дар шароите амалӣ гардад, ки агар шаклҳои ташкилии онҳо ва чузъи муҳтавоӣ тавре мавриди бознигарӣ қарор дода шавад, ки онҳо ба талаботи бозори меҳнат ва эҳтиёҷоти худӣ донишчӯён ва технологияи педагогӣ оид ба ташаккули салоҳиятҳои асосии донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми омӯзиши забони англисӣ ба сифати натиҷаи ҳамгирии салоҳиятҳои иртибототи забони хориҷӣ ва касбӣ идрок гарданд. Мутаносибан, ҷустуҷӯи ҳамгирии муносиби салоҳиятҳои иртибототи забони хориҷӣ ва касбии донишчӯён ҳангоми омӯзиши забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон проблемаи асосие маҳсуб меёбад, ки омӯзгори фанни забонҳои хориҷӣ бояд дар навбати аввал ҳаллу фасл кунанд.

Омӯзишу таҳлили масъала собит сохт, ки вазъи кунунии низомии таҳсилоти Тоҷикистон, аз ҷумла тадриси забонҳои хориҷӣ, ба дараҷаи қобили мулоҳиза бо таъсири таҷриба ва анъанаҳои ҳанӯз дар замони шӯравӣ ташаккулёфта вобаста мебошад.

Тоҷикистон баъди ба даст овардани истиқлолият, ба мисли дигар давлатҳои пасошӯравӣ ба сохтани амсилаи низомии таҳсилоти нави худӣ бо дарназардошти зарурати ҳамгироӣ дар фазои таҳсилоти ҷаҳон оғоз намуд.

Ислоҳоти низомии таҳсилот дар Тоҷикистони соҳибистиқлол бо татбиқи шаклҳои нави баҳодихӣ ва назорати донишҳо дар низомҳои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва олии вобаста мебошад. Ба ақидаи бисёр омӯзгорон, устодон ва методистон чунин шаклҳои нави санчиши малака ва маҳоратҳо ба мисли санчиши тести ба

донишчӯён дар бобати фаъолнокии маърифатӣ, мустақилият ва талош ба азхудкунии касби интихобгардида таъсири ҳавасмандкунӣ мерасонад.

Дар миёни навғониҳо дар низоми таҳсилотӣ метавон аз татбиқи технологияи кредитию модуль дар раванди таълим ном бурд. Чунин технология, ки дар асоси он ташкили раванди таълим аз рӯи низоми кредитию модуль қарор дорад, воситаи самаранок барои ташаккули салоҳияти касбии забони хориҷӣ дар шароити низоми таҳсилоти муттасили бисёрзина мебошад [13].

Таълими ба шахс нигаронидашуда маҳз дар муассисаи таҳсилоти олий бояд авлавиҷнок бошад ва таълими фанро бо шаклҳои рушдкунанда иваз намояд, ки ҳадафи онҳо ташаккули шахсият аст.

Дар ин ҳолат ҳар гуна фаъолият, аз ҷумла таълими касбӣ метавонад бо ризоияти ҷузъи анғезавии шахс бо сохтори мураккаби он бо шумули эҳтиёҷот, талошҳои шахсӣ, ормонҳо, рағбатҳо, ҳадафҳо ва ғайра амалӣ гардад.

Салоҳияти забони хориҷӣ, ки мо онро ташаккул медиҳем, ташкилаи ба қадри кофӣ устувори ҳамгироии субъекти фаъолияти ҷанбаи забони хориҷидошта мебошад, ки ба ӯ амалисозии иқтисодии забоншиносӣ, малака ва маҳоратҳои нутқии ҳангоми иртиботот заруриро имконпазир менамояд. Он иборат аз синтези салоҳиятҳои иртибототию умумии тасдиқшуда ва эътирофшудаи донишҷӯи забонҳои хориҷӣ мебошад. Салоҳияти забони хориҷиро метавон ҳамчун салоҳияти бисёрҷанба тавсиф намуд: ҷанбаи миқдорӣ аз маҷмӯи донишҳои ҷамъшуда дар бораи забон, ҷанбаи сифатӣ дар сатҳи инкишофи малакаҳо ва маҳоратҳо ифода мегардад.

Дар асоси таҳлили асарҳои муаллифони хориҷӣ ва пажӯҳишгарони ватанӣ мо ошкор намудем, ки мафҳуми “салоҳияти забони хориҷӣ” дорои таърифи ҷида мебошад. Дар ин ҳол, сарфи назар аз равишҳои гуногун муаллифон дар мафҳуми мазкур тавсифномаҳои ба ҳам монандро додаанд, ки асосан аз доштани қобилияти ҳамкориҳои байнифарҳангӣ ва байнишахсиятӣ тавассути забони хориҷӣ бо мақсади бомуваффақият амалисозии фаъолияти касбӣ иборат мебошад [4].

Пеш аз ҳама дар асоси мафҳуми мазкур маҷмӯи муайяни малакаҳо, маҳоратҳо ва донишҳои забоншиносӣ гузошта мешавад.

Салоҳияти забони хориҷиро ҳамчун қобилияти муошират ба забони хориҷӣ, омодагии муошират доштан бо намоёндогони фарҳангҳои дигар, дараҷаи маҳорати касбӣ ё тавсифномаи инфиродии шахс шарҳу тафсир мекунад.

Таърифи аз тарафи муаллифон ба муҳтавои салоҳияти забони хориҷӣ додасударо омӯхта, мо ба хулоса омадем, ки салоҳияти иртибототии забони хориҷӣ, пеш аз ҳама, ба ҷузъи иттилоотӣ асос ёфтааст, зеро иртиботи ҷанбаи иттилоотидошта мубодилаи иттилоотро пешбинӣ мекунад. Ба андешаи мо, донишмандон салоҳияти забони хориҷиро бо фаъолияти ояндаи касбии донишчӯён алоқаманд менамоянд.

Ҷузъи забонию фарҳангшиносии салоҳияти забони хориҷии донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олий аз рӯи дараҷаи донишҳои ҷанбаи назарраси забоншиносидошта ҳангоми корбурди шаклҳои луғавию хаттӣ муайян карда мешавад.

Азбаски донишчӯён ҳангоми омӯختани забони хориҷӣ ба фарҳанги умумичаҳонӣ ошноӣ пайдо мекунад, бо ҳамин арзишҳои навро қабул карда ва онҳоро аз дидгоҳи фарҳанги худ арзёбӣ мекунад, дар бораи мавқеъ ва рисолати худ дар ҷаҳони муосир ба андешаронӣ оғоз менамоянд. Илова бар он, фарогирии ҷузъи мазкур ба донишчӯён танзими нутқи худро бо дарназардошти вижагии милли забонӣ имконпазир месозад. Лозим аст, ки зарурати вучуд доштани шавқу рағбати забонию фарҳангшиносиро маҳсусан таъкид карда, ба сифати яке аз нишонаҳои такмили шахсият дар раванди омӯختани забонҳои хориҷӣ баррасӣ намуд [14].

Дар асоси ҷузъи иртиботию фаъолияти салаҳияти забони хориҷии донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ маҳорати босаводона банақшагирии кори мустақилона бо сарчашмаҳои гуногуни иттилоот, фарогирии технологияҳои иттилоотии соҳаи омӯзиш қарор доранд.

Ҳадафи ташаккули ҷузъи иртиботию фаъолиятнокӣ дар донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии инкишоф додани малакаҳои навҳои асосии иртибототи нутқӣ, маҳорати пешгӯӣ кардани рафтори худ дар шаклҳои гуфторӣ ва гайригуфторӣ мебошад, ки дар навбати худ, имконияти интихоб карда гирифтани воситаҳои муносиби нутқӣ, ислоҳ намудани иштибоҳҳои иртибототӣ, корбурди қоидаҳои нутқӣ ҳатӣ ва шифоҳиро фароҳам мекунад.

Ҷузъи иҷтимоию шахсиятии салоҳияти забони хориҷии донишҷӯён ба ҳамгирии ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва шахсиятии таҳсилоти касбӣ далолат мекунад, ки он муошират бо низоми арзишҳои ҷамъиятӣ, инкишофи хислатҳо ва сифатҳои шахсиро дар назар дорад. Ҷузъи иҷтимоию шахсиятии салоҳияти забони хориҷии донишҷӯёни муассисаҳои таълимии олии ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки чандирӣ дар вазъиятҳои мухталифи касбӣ самтгирӣ намуда, дар ҳамин ҳол муносибатҳои байнишахсиятиро дар сатҳи беҳтар нигоҳ доранд.

Ҳамин тавр, вижагиҳои сохтори салоҳиятии забони хориҷӣ онро аз дигар навҳои салоҳиятҳо фарқ мекунонад. Ба ақидаи мо дар донишҷӯёни муассисаҳои таълимии олии ташаккулёбии салоҳияти забониро ба сифати раванди тағйирёбии ҷанбаи касбии шахс бояд баррасӣ намуд.

АДАБИЁТ

1. Гусейнова, Т.В. Организация обучения русскому языку на основе компетентностного подхода / Т.В. Гусейнова // Вестник Академии образования Таджикистана. - 2017. - №3. - С. 64.
2. Кодиров, К.Б. Гуманитаризация системы высшего профессионального образования Республики Таджикистан. Сб.: Подготовка педагогических кадров: опыт, проблемы и пути их решения // Материалы межд. конф., Душанбе, 18-19 сентября 2001 года-Д., ТГПУ, 2001. - С. 20-22.
3. Концепция гражданского образования в Республике Таджикистан
4. Крепкая, Т.Н. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности в системе дополнительной профессиональной лингвистической подготовки студентов в тех. вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. Н. Крепкая. - С-Петербург, 2005. - 212 с.
5. Кывсрjлг, А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике / А. А. Кывсрjлг. - Таллинн : Валгус, 1980. - 334 с.
6. Наимова, В.Р. Оценка человеческого капитала в Республике Таджикистан // Европейский Союз глазами ученых Таджикистана: Материалы конференции. Душанбе, РТСУ, 2004. - С.87-91.
7. Нечаев, Н.Н., Резницкая, Г.И. Формирование коммуникативной компетенции как условие становления профессионального сознания специалиста // Вестник университета Российской академии образования. -М., 2001. - № 1. - С. 78-97.
8. Принципы модульного обучения: Методическая разработка для преподавателей / Сост. О. Г. Проворова; Краснояр.гос.ун-т. -Красноярск, 2006. - 32 с.
9. Ромашок, М.Ю. Модульная программа как средство развития самостоятельной познавательной деятельности учащихся: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М.Ю. Романюк . - Оренбург, 2004. - 21 с.
10. Соловьева, Э.Б. Формирование профессиональной коммуникативной компетентности будущего учителя иностранного языка: Автореф. дис. ...канд. пед. наук / МаГУ - Магнитогорск, 2001.- 23 с.
11. Фузайлов, Р.К. Способы популяризации дидактических инноваций по иностранным языкам в школах и вузах Республики Таджикистан: Автореф. дис....канд. пед. наук / Душанбе, 2006. - 25 с.

12. Халимов, З.М. Профессионально-педагогическая система воспитания студентов в педвузах Республики Таджикистан: Автореф. дис....канд. пед. наук / Душанбе, 2006. - 22 с.

13. Храмовкина, О. А. Технология модульно-рейтингового контроля качества подготовки студентов по иностранному языку : (на материале неязыковых вузов): автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Белгород, 2005. - 24 с.

14. Пассов, Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. - М.: Просвещение, 1991. - 223 с.

**ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY**

УДК 004.738

**ХИЗМАТРАСОНИҶО, НАҚШ ВА ПЕШРАФТИ ИНТЕРНЕТ ДАР ТАҲКИМИ
ТАҲАССУСҶОИ КОММУНИКАТСИОНИИ МУАССИСАҶОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ
КАСБИИ ТОҶИКИСТОН: ТАҲЛИЛ ВА ТАҲКИК НИСБАТ БА ДИГАР
КИШВАРҶОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ**

БОБОЗОДА Аълоҳон Аброрхон – муаллими калони кафедраи технологияҳои иттилоотӣ ва барномарезии Доносигоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон, ш. Хучанд, мкр-н. 17, хонаи 1, **E-mail:** alokhon_ba@mail.ru, **тел.:** +(992) 92 724 25 65

Дар мақола самтҳои асосии рушди бозори телекоммуникатсионӣ дар Тоҷикистон дида баромада шуда, динамикаи ҳаҷм ва соҳти хароҷоти аҳоли ба Интернет ва дигар хизматрасониҳои алоқавӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, инчунин истеъмоли хизматрасониҳои алоқии мобилӣ ва интернет аз нархи тарифҳо ҳам барои операторҳои алоҳида ва ҳам барои бозори хизматрасониҳо дар Осиеи Миёна таҳқиқ шуда аст. Дар ин мақола мо бо нишондиҳандаҳои кунунии сатҳи рушди соҳаи телекоммуникатсионӣ дар Осиеи Марказӣ шинос шудан мешавем, инчунин ҳолатҳои алоҳидаи ташаккули бозори хизматрасониҳои телекоммуникатсионӣ дар ҳар як кишвар, мушкилот ва муаммоҳои онро баррасӣ хоҳем кард. Дар ҳулосаи мақола муаллиф бобати ҳалли мушкилоти иртибототии рақамӣ сухан рафта роҳҳои чорандешидани ҳукумати кишвар, аз ҷумла ҷалби сармоягузори назарраси хусусӣ дар густариши инфрасохтор, иқдоми ҳукумат барои рушди малакаҳои рақамӣ ва ислоҳоти сиёсат иброи ақида намуда аст.

Вояҳои асосӣ: иттилоотикунони чомеа, интернет, алоқии интернетӣ, соҳаи алоқа, алоқии мобилӣ, рақамикунонӣ, бозори телекоммуникатсия

**УСЛУГИ, РОЛЬ И РАЗВИТИЕ ИНТЕРНЕТА В УКРЕПЛЕНИИ
КОММУНИКАЦИОННЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ВЫСШИЕ УЧЕБНЫЕ
ЗАВЕДЕНИЯ ТАДЖИКИСТАНА: АНАЛИЗ И ИССЛЕДОВАНИЕ ПО СРАВНЕНИЮ С
ДРУГИМИ СТРАНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ**

БОБОЗОДА Аълоҳон Аброрхон – старший преподаватель кафедры информационно-коммуникационных технологий и программирования Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики, г. Худжанд, мкр-н. 17, дом 1, **E-mail:** alokhon_ba@mail.ru, **тел.:** +(992) 92 724 25 65

В статье рассматриваются основные направления развития, происходящие на рынке телекоммуникаций в Таджикистане, динамика величины и структуры расходов населения на Интернет и дополнительные услуги связи, а также проводится анализ потребления коммуникационных услуг мобильной и Интернет связи от цены тарифов, как для отдельных операторов, так и в целом по рынку в Центральной Азии. Также, в статье мы познакомимся с текущими показателями уровня развития отрасли телекоммуникаций в Центральной Азии, особенно в Таджикистане, а также с отдельными случаями формирования рынка телекоммуникационных услуг в других странах региона, его проблемами и вызовами.

В конце статьи автор рассказал о решении проблем цифровой связи, путях правительства, в том числе о привлечении значительных частных инвестиций в развитии

инфраструктуры, инициативах правительства по развитию цифровых навыков и реформ в сфере связи.

Ключевые слова: информатизация общества, интернет, интернет-коммуникации, отрасли связи, мобильная связь, сотовая связь, цифровизация, рынок телекоммуникаций.

SERVICES, ROLE AND DEVELOPMENT OF INTERNET IN STRENGTHENING THE COMMUNICATION SPECIALTIES OF TO THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF TAJIKISTAN TAJIKISTAN: ANALYSIS AND RESEARCH IN COMPARISON WITH OTHER CENTRAL ASIAN COUNTRIES

BOBOZODA A'lokhon Abrorkhon – senior lecturer of the information and communication technologies and programming department of the Tajik State University of Law, Business and Politics, Khujand, microdistrict 17, building 1, **E-mail:** alokhon_ba@mail.ru, **mob.:** +(992) 92 724 25 65

The article discusses the main directions of development taking place in the telecommunications market in Tajikistan, the dynamics of the size and structure of the population's expenditures on the Internet and additional communication services, and also analyzes the consumption of communication services of mobile and Internet communications from the price of tariffs both for individual operators and in general for market in Central Asia. In this article, we will get acquainted with the current indicators of the level of development of the telecommunications industry in Central Asia, especially in Tajikistan, as well as with individual cases of the formation of the telecommunication services market in other countries of the region, its problems and challenges.

At the end of the article, the author spoke about solving the problems of digital communications, the ways of the government, including attracting significant private investment in infrastructure development, government initiatives to develop digital skills and reforms in the field of communications.

Keywords: informatization of society, the internet, internet communications, communications industries, mobile communications, cellular communications, digitalization, the telecommunications market.

Дар ҳама даври замони инсоният аз усулҳои гуногуни интиқоли қабули иттилоот истифода мекард. Дар марҳилаи кунунӣ бошад, алоқаи мобилӣ ва Интернет дар ҳаёти одамон нақши бузург дорад. Ҳоло муоширати ҳар як шахси муосирро бе телефони мобилӣ ва Интернет тасаввур кардан душвор аст. Сарфи назар аз он, ки алоқаи мобилӣ ва Интернет бо таъхири чанд сол ба нисбат ба кишварҳои ғарб ба Тоҷикистон омад, ҳолати кунунии он чӣ гуна аст, дар ин мақола таҳқиқ хоҳем кард.

Пайвасти рақамӣ дар замони муосир маънои онро дорад, ки пайвастшавӣ бояд аз ҷониби қорбар дастрас, муҳим, фарогир, мувофиқ, эътимоднок ва вақолатдор бошад. [4, саҳ. 32-35]

Дар ҷаҳони имрӯза дастрасӣ ба интернет воситаи муҳими ба даст овардани иттилоот маҳсуб дониста мешавад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳад, ки кишварҳои, ки инфрасохтори боэътимоди иртиботӣ доранд, метавонанд таъсири иқтисодии пандемияро ба маротиб коҳиш диҳанд. Вобаста ба ин, кишварҳои Осиёи Марказӣ барои беҳтар кардани сифати пайвастшавӣ ба интернет кори зиёдеро бояд анҷом диҳад, то иқтисодиёт ва мардуми кишварҳои минтақа аз рушди рақамикунунӣ баҳравар шаванд.

Саволи ҷолиби таҳқиқот ин аст, ки сабабҳои афзоиш ё паст будани суръати воридшавии алоқаи мобилӣ ва Интернет дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус дар муқоиса бо дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ омӯхта шуда, инчунин кадом омилҳо ва то чӣ андоза ба сатҳи истеъмоли хизматрасониҳои алоқа аз ҷониби муштариён таъсир мерасонанд, таҳқиқ шудааст.

Ҳамчун як воситаи иртибот, технологияи интернетӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар миёнаҳои солҳои 90-уми асри гузашта замоне, ки созмони байналмилалӣ САДА дар

Душанбе ва дигар шаҳрҳои бузурги кишвар почтаҳои электрониро роҳандозӣ намуд, пайдо шуда буд. Моҳи декабри соли 1999 бошад, аввалин дастрасӣ ба шабакаи ҷаҳонии Интернет тавассути ширкати «Телеком Техноложӣ» роҳандозӣ шуда буд.

Дар нахустин солҳои рушдукунии Интернет дар Тоҷикистон, ширкати Вавилон-Т, ба кор оғоз кард. Он замон дар кишвар интернет барои муддати тӯлонӣ танҳо ба баҳши маҳдуде аз мардум ва ширкатҳои абаркудрат дастрас буду бастан. Сабаб ба ду далел буд, яке гарон будани арзиши хизматгузориҳо ва ин манотиқи ногувор ҷойгиршуда буд ва дигаре ширкатҳо барои барқарор кардани иртибот бо минтақаҳои дурафтодаи кишвар вақт ва заҳмати бештар менамуданд. Инқилоби интернетӣ дар Тоҷикистон соли 2005, замоне ки аввалин бор дар ҷаҳон, аз ҷумла дар кишвари мо алокаи мобилӣ бо стандарти 3G (UMTS, CDMA 2000) муаррифӣ ва бомуваффақият озмоиш шуд, рух дод.[3].

Аз нисф зиёди аҳоли дар кишвари мо дар деҳот ё маҳалҳои дурдаст зиндагӣ менамоянд, ки онҳо дастрасии комил ба Интернетро надоранд. Рушди алокаи мобилӣ ва интернет дар кишварҳои минтақа чӣ гуна аст? Ва ба рушди соҳаи алоқа чӣ халал мерасонад?

Дар зер диаграммае пешниҳод карда шудааст, ки интернетии мобилӣ ва алокаи мобилӣ дар Осиёи Марказиро аз рӯи додаҳо, барои соли 2021 таҳқиқ карда, он дар худ чунин бандҳоро мисоли суръати боргирии интернетии мобилӣ (Мбит/с), арзиш барои 1 ГБ интернетии мобилӣ (доллари ИМА), сатҳи воридшавии Интернет (%), сатҳи воридшавии алокаи мобилӣ (%) -ро дар бар гирифта аст.



Расми 1. Суръат арзиши ва сатҳи иҳотаи Интернетии мобилӣ ва алокаи мобилӣ дар Осиёи Марказӣ

Мавқеъ	Давлат	Суръати боргирии Интернет (Мбит/с)	Арзиш дар як моҳ (\$)	Дастрасӣ (%)	Арзиши 1ГБ Интернет трафик (\$)	Ҳол
43	Қазоқистон	1,39	11,5	2,72%	0,9	82,45
110	Қирғизистон	1,58	24,3	11,56%	1,0	73,02
112	Ўзбекистон	0,96	15,4	6,46%	2,0	72,55
131	Тоҷикистон	0,38	30,4	24,72%	4,4	66,02
161	Туркманистон	0,32	213,8	51,17%	13,5	50,12

Расми 2. Рейтинги кишварҳои Осиёи Марказӣ аз рӯи нарх ва мавҷудияти пайвастшавӣ ба интернет, мувофиқи Индекси «Internet Accessibility Index» барои соли 2021

Ширкатҳои мобилӣ ва мутасаддиёни шабакаҳои интернет бояд барои беҳбуди сифати алокаи мобилӣ ва интернет корҳои анҷом диҳад, то иқтисод ва мардуми

кишварҳои минтақа аз рушди рақамӣ баҳра баранд. Дар ин мақола мо бо нишондиҳандаҳои кунунии сатҳи рушди соҳаи телекоммуникатсионӣ дар Осиёи Марказӣ шинос мешавем, инчунин ҳолатҳои алоҳидаи ташаккули бозори хизматрасониҳои телекоммуникатсионӣ дар ҳар як кишвар, мушкилот ва муаммоҳои онро баррасӣ хоҳем кард.



Расми 3. Вақти миёнаи боргирии файлҳои андозааш 5 ГБ

Тоҷикистон дар минтақа аз ҷиҳати суръат ва арзиши интернет ҷои сеумро ишғол менамояд ва аз лиҳози воридшавии мобилӣ – 10,14 миллион симкорт ба 9,64 миллион аҳоли рост меояд, ки 105,2 фоизро ташкил медиҳад, дар ин рӯйхат кишвари мо аз Ўзбекистон пеш гузашт. Дар дигар ҷанбаҳои бахши телекоммуникатсия Тоҷикистон дар баробари Туркманистон мутаассифона, дар қатори кишварҳои Осиёи Марказӣ ва ҷаҳон дар ҷойи охирин қарор дорад. Танҳо сеяки аҳоли – 3,36 миллион нафар ё 34,9% шаҳрвандон ба Интернет дастрасӣ доранд.

Ҷадвали 1. Ҷойгиршавӣ, суръат ва арзиши Интернет дар Тоҷикистон, иттилоъи соли 2021

	Интернети мобилӣ	Интернети фароҳамчӯро
Ҷойгиршавӣ дар рейтинги ҷаҳонӣ "Speedtest"	129	104
Суръати боргирӣ (Mbps)	16,15	35,45
Арзиш (1GB) USD	2,60	-
Арзиш (моҳона) USD	30,40	19,76

Мувофиқи маълумотҳои раддабандии глобалии Speedtest оид ба суръати интернетӣ мобилӣ, дар соли 2019 Тоҷикистон ҷойи 132-умро аз байни 141 давлатҳои дунё, аз рӯи суръати интернетӣ хонаводагӣ (фарохмаҷро)- 108-умро аз 176 давлат ишғол намудааст. Суръати алоқаи пайвастанавии фарохмаҷро дар давлат ба ҳисоби миёна 21,1 Мбит/с ва суръати Интернетӣ мобилӣ ҳатто камтар - 10,8 Мбит/с буд. [5].

Мувофиқи иттилоъи соли 2020 вазъи қиёсии операторони хусусӣ дар бозори алоқаи кишвар 93,4%-ро ташкил дод. Теъдоди корбарони Интернет аввали соли 2021 беш аз 3,3 млн ва муштариёни мобилӣ бошад, беш аз 6 млн нафарро ташкил намуданд. [7].

Дар ҳамин ҳол, бино ба маълумотҳо моҳи декабри соли 2020 кишвар мавқеи 124-умро ишғол намуда буд. Суръати боркунии маълумот дар Тоҷикистон моҳи январи соли 2020 13,8 Мб/сонияро ташкил дод, моҳи декабри соли 2020 ин нишондод ба 14,66 Мб/сония баробар буд, омадааст дар ҳисоботи Speedtest.

Аз нигоҳи суръати интернетӣ симӣ низ, тибқи ҳисобҳои моҳи январ, Тоҷикистон низ мавқеашро аз даст дод ва дар байни 175 кишвар дар ҷои 99-ум қарор гирифт. Моҳи декабр Тоҷикистон дар ин рӯйхат ҷои 94-умро ишғол намуд.

Аз кишварҳои ИДМ дар мавриди суръати интернет Русия пешсаф буд, ҷои 93-умро ишғол менамояд, Қазоқистон - 105, Қирғизистон - 101, Ўзбекистон мавқеи 128-умро ишғол менамояд.

Дар кишвар ҳоло ҳам пайвастанавӣ ба интернет гарон ва суст аст. То моҳи августи соли 2021, Тоҷикистон аз рӯи суръати интернетӣ мобилӣ дар феҳристи кишварҳо бо нишони 15,70 Мбит дар ҷои 131-ум ва дар рейтингҳои суръати интернетӣ фарохмаҷро бо нишондоди 33,85 Мбит/с дар ҷои 106-ум ҷойгир шудааст.

Тибқи рейтингҳои Cable.co, нархи миёнаи як гигабайт интернетӣ мобилӣ 2,16 долларро ташкил медиҳад. Нархи дастрасии интернетӣ фарохмаҷро низ баланд аст, ки дар як моҳ 19,76 долларро ташкил медиҳад. Дар ин росто, кишвар дар рӯйхати дастрасии интернет дар зинаи охири радиабандӣ қарор дорад. Интернет барои аксарияти аҳоли қимат боқӣ мемонад.

Бо вучуди ин, Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ яке аз аввалинҳо шуда шабакаи 5G-ро роҳандозӣ кард. Моҳи августи соли 2020 оператори Tcell пойгоҳҳои 5G-ро дар Душанбе фаъол кард. Пас аз як сол, дар моҳи майи соли 2021, оператори дигари "Zet-mobile" озмоишро ба анҷом расонд ва имрӯз дар ҷаҳон нуктаи пойтахт хидматҳои пурраи пайвасти 5G-ро пешниҳод мекунад.

Дар бозори мобилии Тоҷикистон панҷ оператор фаъолият мекунад: МегаФон Тоҷикистон, Tcell, Babilon-T, ZetMobile ва O Mobile. Биёед таърихи ташаккули бозорро муфассал баррасӣ кунем.

Яке аз аввалин сармоягузори хориҷӣ, ки дар бозори муҳабироти Тоҷикистон пайдо шуд, ширкати русии "Мегафон" аст, ки дар соли 2001 тавассути Ҷамъияти саҳҳомии пӯшидаи "ТТ-Мобайл" бренди "Мегафон Тоҷикистон"-ро ба роҳ монда буд. Ширкати "МегаФон" тавонист бо 75% саҳмия саҳмдори асоси боқӣ монад ва 25% боқимонда ба оператори миллии "Тоҷиктелеком" тааллуқ доранд.

Бузургтарин оператори мобилии кишвар «Tcell» соли 2001 дар бозори коммуникатсионии Тоҷикистон фаъолияти худро оғоз намуд. Аз ҷиҳати фарогирии ҷуғрофӣ ширкат аз ду оператор иборат буд: «Tcell-и Шимолӣ» ва «Tcell-и Ҷанубӣ». Дар соли 2003 ин ду ширкат дар зери бренди ягонаи Indigo муттаҳид шуданд. Соли 2007 бошад як ҳиссаи назоратии ҳарду молик ба бузургтарин ширкати Шветсияву Финландия "TeliaSonera" фурухта шуд. Дар соли 2017 саҳмияҳои TeliaSonera аз ҷониби Фонди Оғохон оид ба рушди иқтисодӣ (AKFED) ба маблағи 27,7 миллион доллар ба пурраги харидорӣ шуд. Ҳоло ин фонд соҳиби ягонаи ширкат мебошад.

Ширкати русии "ВимпелКом" оператори Veeline-ро соли 2006 тавассути ширкати фаръии худ ЧДММ «Таком» ба кор андохта буд. Худи VimpelCom як қисми гурӯҳи ширкатҳои VEON мебошад. Соли 2018 ба далели таъкиби андозҳо VEON 98% саҳмияҳои Tacom-ро ба шарикони маҳаллии худ ZET Mobile фуруخت, ки он вақт ҳамагӣ 2% саҳмияҳоро

дошт. Ҳамин тариқ, саҳҳомони Русия бозорро тарк карданд ва оператор пурра моликияти ширкати маҳаллӣ гардид. Дар соли 2019 ребрендинг сурат гирифт ва оператор номи худро ба ZET-Mobile иваз кард.



Расми 4. Ширкатҳои мобилии кишвар ва шабакаҳои роҳандозинамудаи онҳо

«Вавилон-Т» аввалин оператори миллӣ мебошад, ки соли 2000 таъсис ёфта, ба ҚСП «Вавилон Мобайл» тааллуқ дорад. ҚДММ «Вавилон-Т» низ яке аз бузургтарин оператори алоқаи миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ки соли 2000-ум таъсис ёфтааст ва маҷмӯи васеи хизматрасониҳои телекоммуникатсиониро барои мизочони хусусӣ, корпоративӣ ва инчунин барои операторони алоқа гирд овардааст. «Вавилон-Т» дорони шабакаи муҷтамаъи «NGN-телефония» ва IP-шабакаҳои дар технологияи «CyberNet» муттаҳидкардашуда мебошад. Ба туфайли ин мизочони мо метавонанд аз хизматрасонии ҳамешагии баландсифат баҳравар шаванд.

Ҷавонтарин ширкат дар бозори алоқаи мобили ин "O Mobile" аст, ки моҳи октябри соли 2020 ба кор оғоз кард ва худро ҳамчун як оператори мардумӣ, дастрас ва виртуалӣ нишон медиҳад. Дар манобеъи кушод дар бораи соҳибони ширкат маълумоте нест. Танҳо маълум аст, ки «O Мобайл» зерсохтори техникиро аз «Tcell» ба иҷора мегирад ва директори генералӣ қорманди собиқи ширкати «Tcell» аст.

Ҷадвали 2. Шумораи муштариёни хизматҳои нави алоқа дар ҷумҳурӣ дар соли 2019

Ширкатҳо	Шумораи муштариёни интернет	Шумораи муштариёни алоқаи мобилӣ
ҚСП «ТТ-Mobile»	892133	1278356
ҚДММ «Tcell»	1164811	2732207
ҚДММ «Интерком»	653	-
ҚДММ «Вавилон –Т»	8076	-
ҚДММ «Вавилон – Мобайл»	755840	1049068
ҚДММ «Истэра»	278	-
ҚДММ «Таком»	374343	1053793
ҚСП «Телекомтехнолоҷӣ»	4145	2269
ҚДММ „Сатурн-онлайн“	3377	-
ҚСПК «Тоҷиктелеком»	15206	-
Дигар ширкатҳо	393	-
Ҳамагӣ	3219255	6115693

Дар маҷмӯъ, бо вучуди он ки дар кишвар панҷ ширкати мобилӣ ва шаш ширкат вучуд дорад, Тоҷикистон дар раддабандии ҷаҳонӣ аз рӯи меъёрҳои зиёд дар зинаи охири қарор дорад. Ҳамаи ин ба бозори суғурта тараққикарда, монополияи баланд ва рақобати

пасти провайдерҳои алоқаи маҳаллӣ шаҳодат медиҳад. Ин, дар навбати худ, боиси гарон ва паст будани сифат, инфраструктураи сусти инкишофёфта, дастнорас будани шабакаи дар деҳаҳои алоҳида ва ғушаҳои дурдасти кишвар мегардад.

Орзуҳои далерона барои роҳандозии 5G натиҷаи хуб надоранд, зеро технологияҳои нав гарон аст ва қобилияти харидории бозор паст аст. Бо дарназардошти суръати миёнаи интиқоли иттилоот, сармоягузори кардани ин маблағҳо барои рушди инфрасохтор барои 4G ва LTE хеле мувофиқ аст.

Ҷадвали 3. Афзалият ва норасгиҳои алоқаи мобилӣ ва Интернет дар Тоҷикистон

Афзалият	Норасгӣ
1. Яке аз аввалинҳост, ки дар минтақа 5G-ро ворид кард ва аллакай хидматҳои пурраи ин пайвастро пешниҳод мекунад	1. Нархи баланди алоқаи мобилӣ ва Интернет;
2. Воридшавии баланди алоқаи мобилӣ 105,2%	2. Суръати пасти Интернет - 16.15 Mbps;
	3. Инфрасохтори сусти инкишофёфта;
	4. Нобаробар фарогиршавии алоқа, сусти будани суръати алоқаи мобилӣ дар деҳот ва ноҳияҳои дурдасту кӯҳистони кишвар;
	5. Вобаста будан аз алоқаи спутникии хориҷӣ.

Бо вуҷуди ин, ҳукумати кишвар ҳанӯз бояд мушкилоти асосиро, ки иртибототи рақамӣ дар минтақа доранд, ҷидди таҳқиқ намуда муаммову мушкилоти роҳдоштаро ҳал кунанд.

Аз рӯи баҳодихии коршиносон, барои пайвасти кардани аз нисф зиёди аҳолии кишвар, ки то ҳол ба интернетӣ фарохмаҷро имконият ва дастрасӣ надоранд, то соли 2030 бояд, сармояҳоро ба арзиши на камтар аз 1 миллиард доллар барои тақвияти ин соҳа дарёфт ва татбиқ кунад. Ин иродаи қавии сиёсӣ ва кӯшишҳои бесоликаӣ ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷумла ҷалби сармоягузори назарраси хусусӣ дар густариши инфрасохтор, иқдомоти ҳукумат барои рушди малақаҳои рақамӣ ва ислоҳоти сиёсати талаб мекунад.

Чӣ тавр самаранокии алоқаи рақамиро барои ҳама дастрас намудан лозим аст?

Аввалан, кишвар бояд бозори озод ва рақобатпазири телекоммуникатсиониро инкишоф диҳад. Ин вазифаро тавассути навсозии заминаи институтсионалӣ, ҳуқуқӣ, меърию ҳуқуқӣ ва мутобиқ кардани он ба таҷрибаи бехтарини ҷаҳонӣ ҳал кардан мумкин аст. Дар ин замина, аз байн бурдани маҳдудиятҳои истифодаи тамоми маҷмӯи хидматҳои яқлӯхт ва ҷаҳонаи интернет (аз ҷумла дастрасӣ ба каналҳои байналмилалӣ телекоммуникатсионӣ) ва мусоидат намудан ба расмиёти ҷорӣ иҷозатномадиҳӣ, ки рушди соҳаро бозмедорад, муҳим аст.

Дувум он аст, ки дар баҳши телекоммуникатсия давлат бояд баъзе имтиёзҳои пешниҳод намояд, то модели, ки дар он баҳши хусусӣ нақши асосиро мебозад ба пурраги имконияти худро пешниҳод карда тавонад. Минтақа бояд сармоягузори хусусиро барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти инфрасохторӣ, бахусус дар деҳот ва манотиқи дурдаст ҷалб намояд, ки аксар вақт барои операторони хусусӣ аз ҷиҳати тичоратӣ ҷолиб нестанд. Ин метавонад ҳавасмандгардонии инфрасохтори муштарақ, пешниҳоди механизмҳои дастгирии давлатӣ ва таҳияи моделҳои шарикӣ давлат бо баҳши хусусиро дар бар гирад. Ба ғайр аз ин, ширкатҳои телекоммуникатсионӣ давлатиро ба иҷрои вазифаҳои инкишоф додани бозори дастрасии хизматрасониҳои яқлӯхт ба инфраструктура ва пайвасти кардани ҳар як ғушаю қанори мамлакат рағона кардан лозим аст.

Сеюм, ҳукуматати кишварро зарур аст, ки экосистемаи рақамиро таҳия кунад, яъне барои афзоиши дастрасӣ ба дастгоҳҳои рақамӣ, сифати мундариҷаи онлайнӣ маҳаллӣ ва ба рушди малакаҳои рақамии аҳоли, сармоягузори бештаре кунанд. Барои ба даст овардани маҷмӯи пурраи бартарихое, ки ҷаҳони рақамӣ пешниҳод мекунад, давлат бояд тамоми шароитро барои ташкили қори фосилавӣ фароҳам оварад, киберамниятро тақвият бахшад ва ҳифзи боэътимоди маълумотро ҳам барои шаҳрвандон ва ҳам барои соҳибкорон таъмин кунанд.

АДАБИЁТ

1. Вторушина, Т. С. Значение Интернета в жизни общества / Т. С. Вторушина, Ш. Д. Саидмамадова, С. А. Ковалевский // Интернет как реальность: Сборник докладов III-ей Международной научно-практической конференции, Рязань, 2017. – С. 55-58.
2. Ткачева, Н. В. Информационные стратегии и развитие интернета стран Восточной Азии в условиях рыночных реформ: специальность 10.01.10 "Журналистика" : диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук / Ткачева Наталья Владимировна. – Москва, 2002. – 221 с.
3. Интернет дар Тоҷикистон: Гузаштаи бошукӯҳ, ояндаи пурмочаро(тоҷ.). Радиои Озодӣ. 29 декабри 2021 санҷида шуд.
4. Бобозода, А. А. Информатизация образования - основа эффективного управления знаниями студентов / А. А. Бобозода // Современные проблемы и перспективные направления развития науки: материалы Международной научно-практической конференции, Чистополь, 27 ноября 2020 года / ЧУДПО «Научно-исследовательский и образовательный центр». – Казань: ИП Рагулин Р.А., 2020. – С. 32-38.
5. Названы страны с самым медленным интернетом: на каком месте Таджикистан(тоҷ.). tj.sputniknews.ru. 12 декабри соли 2021 санҷида шуд.
6. Багаутдинова, Н. Г. Новые конкурентные преимущества в условиях цифровизации [Текст] / Н. Г. Багаутдинова, Р. А. Никулин // Инновации. - 2018. - № 8. - С. 80-83.
7. Дар Тоҷикистон соли гузашта даромади операторони хусусии алоқа афзоиш ёфт(тоҷ.). khovar.tj. 3 январи соли 2022 санҷида шуд.
8. Душина, С.А. Академические интернет-сети: платформа научного обмена или инстаграм для ученых? (на примере ResearchGate) / С. А. Душина, Т. Ю. Хватова, Г. А. Николаенко // Социологические исследования. – 2018. - № 5. – С. 121-13. - <https://elibrary.ru/item.asp?id=35090379>.

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ УРОКОВ ТЕХНОЛОГИИ В ТРУДОВОМ ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ

ИСОЕВА Дилором Сайдахмадовна – кандидат педагогических наук, заведующая кафедрой психологии Кулябского государственного университета им. А. Рудаки, г. Куляб, ул. Сангака Сафарова, 1б., тел.: +(992) 985 03 25 10

Данная статья рассматривает задачи трудового воспитания учащихся в процессе изучения технологии. Автор отмечает, что основу экономической подготовки учащихся, составляет трудовое обучение и воспитание, необходимых для их подготовки к трудовой деятельности.

Формирование у учащихся экономически значимых качеств личности происходит на основе экономических знаний, умений, навыков и связано с экономическими потребностями общества.

По мнению автора, формирование экономических качеств обосновываются на экономических потребностях, связанных со знанием, умением и навыками.

Ключевые слова: исследование, значение, потребности, будущие специалисты, формирование, основа, обучение.

АҲАМИЯТ ВА НАҚШИ ДАРСҲОИ ТЕХНОЛОГИЯ ДАР ТАРБИЯИ МЕҲНАТИИ ХОНАНДАГОН

ИСОЕВА Дилором Сайдахмадовна – номзоди илмҳои педагогӣ, мудири кафедраи психологияи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16, тел.: +(992) 985 03 25 10

Мақолаи мазкур масъалаҳои тарбияи меҳнати хонандагонро дар раванди дарсҳои технология дар бар мегирад. Бояд қайд кард, ки дар асоси тарбияи иқтисодии хонандагон базаи муайяни онро тарбияи меҳнатӣ ташкил медиҳад, ки барои мутахассисони оянда заминаи мусоиде фароҳам меоварад. Аз ин рӯ, бояд мутахассисони баландихтисоси соҳаро тарбия намоем, ки дар оянда дар бозори меҳнат ҳамчун шахси рақобатпазир баромад карда тавонанд.

Таҳқиқотҳои мо нишон доданд, ки ташаккули сифатҳои иқтисодӣ дар асоси талаботҳои иқтисодии ҷамъият вобаста буда, дониш, маҳорат ва малакаҳои хонандагонро талаб менамоянд.

Вожаҳои асосӣ: таҳқиқот, аҳамият, талабот, мутахассисони оянда, ташаккул, асос, таълим.

THE VALUE AND ROLE OF LABOR EDUCATION IN THE SYSTEM OF TRAINING STUDENTS IN TECHNOLOGY LESSONS

ISOEVA Dilorom Saidakhmadovna – c.p.s. the head, of the Department of Psychology of Kulyab State University named after A. Rudaki, Kulyab, S. Safaro, st., 16, mob.: +(992) 985 03 25 10

This article examines the tasks of labor education of students in the process of learning technology. The author notes that the basis of the economic training of students is labor training and education necessary for their preparation for labor activity.

The formation of economically significant personality traits in students occurs on the basis of economic knowledge, abilities, skills and is associated with the economic needs of society.

According to the author the formation of economic qualities is based on economic needs associated with knowledge, skills and abilities.

Key words: research, meaning, needs, future specialists, formation, basis, training.

Трудовое воспитание готовит учащихся к жизни и труду, распределения, обмена и потребления. Поэтому необходимость трудового воспитания в новых социально-экономических условиях определяется экономической и законами развития общества направленные на повышение качество производимой продукции и растущим значением субъективного фактора в развитии экономики Таджикистана. Трудовое воспитание усиливает связь воспитательного процесса с экономической политикой государства и экономическим базисом нашего общества и государства.

После приобретения суверенитета в Таджикистане кардинальные произошли политические и социально-экономические преобразования. Эти преобразования отразились на всех слоях населения республики. Необходимо отметить, что выпускники общеобразовательных школ, оказались неподготовленными к экономическим преобразованиям, многие из них не понимают проблем современной экономики, определяя

ее как возможность любыми путями «делать деньги». Сегодня очень важно, чтобы в процессе обучения учащихся умели видеть и понимать насущные проблемы рынка, ориентироваться, в различных формах предпринимательской деятельности. Воспитание интереса к проблемам экономики и потребность в экономических знаниях, в наши дни являются средством социальной защиты для учащихся. Но политизация образования в прежние годы завели в тупик систему образования, особенно в области экономического образования.

Еще в первые годы независимости Правительство Таджикистана приняло ряд постановлений для развития малого бизнеса и частного сектора. Основной целью таких решений было улучшение благосостояния граждан и превращение Таджикистана в динамично развивающую страну. Но жизнь показала, что намеченную цель можно достичь поэтапно на основе формирования и воспитания у граждан предприимчивости.

Реформирования и модернизация экономики в Таджикистане привели к переосмыслению отношения работников к результатам своего труда. Происходили изменения отношений к формам собственности на средства производства и это вызвало ломку устоявшихся производственных отношений. Экономические проблемы обсуждаются во многих семьях присутствие детей, которые сложившуюся ситуацию в стране осмысливают по-своему. Сложившаяся ситуация как перед родителями, так и перед учащимся, поставил ряд вопросов о необходимости новых ориентиров, которые позволили бы человеку успешно реагировать на часто меняющиеся условия экономической жизни.

Трудовое воспитание формирует у учащихся экономическое сознание, умение анализировать результаты своего труда и повысить его производительность. Трудовое воспитание способствует вовлечению молодёжи, начинающих свою трудовую деятельность, в управлении общественным производством [4, с.258].

Следует отметить, что основу экономической подготовки учащихся, составляют трудовое обучение и воспитание необходимой для их подготовки к трудовой деятельности. Экономическая подготовка рассматривается как залог высокопроизводительного труда выпускников общеобразовательных школ в избранной ими профессии, в будущем и как составная часть работы, связанной с формированием у них экономически значимых качеств, пониманием сути экономической политики государства, а также экономических основ развития современного производства.

Трудовое воспитание связано с решением триединой задачи построения общества. Во-первых, главная экономическая задача является создание технической базы общества, во вторых, формирование новых общественных отношений и, в-третьих, воспитание экономической сознательности.

Необходимо отметить, что первая задача не может быть решена без повышения эффективности производства. Потому, что каждый человек и каждый трудовой коллектив должны стремиться к достижению высоких результатов при наименьших затратах, добиваться рационального использования машин и оборудования, материальных и финансовых ресурсов, экономии рабочего времени, сырья, топлива и энергии, об улучшении показателей деятельности предприятия.

Формирование новых общественных отношений также требует необходимость экономической подготовки учащихся. Развитие рыночной экономики и связанных с ней отношений собственности и отношений коллективности, происходит в результате совершенствования производства, обмена, распределения и употребления. Экономическое сознание в условиях рыночной экономики приобретает глубокое значение, так как сознательное ведение хозяйства становится закономерной необходимостью [3;704].

Воспитание экономической сознательности в нынешних условиях предусматривает формирование мировоззрения на основе системы философских, экономических и социально-политических взглядов, что обязательно предполагает выработку экономического сознания учащихся. Экономическая подготовка требует от выпускников школ сознательного отношения к труду и собственности, которые становятся возможными при овладении экономикой и организацией производства [2, с.134].

Сегодня основными задачами экономической подготовки учащихся являются:

- вооружение учащихся знаниями, умениями и навыками о роли труда в жизни человека;
- воспитание навыков эффективной организации и использования бюджета времени;
- формирование экономических качеств в семье;
- формирование умения жить в современных социально-экономических условиях;
- умение экономного, сознательного отношения к результатам труда и материальным ценностям;
- умения соотносить потребности с экономическими возможностями их удовлетворения;
- соответствия профессиональных намерений потребностям экономики республики;
- обеспечение возможности реальной экономической деятельности;
- воспитание экономически значимых качеств у учащихся.

В учебном плане общеобразовательной школы нет специального предмета, дающего комплекс экономических знаний. Поэтому для решения этой задачи, необходимо вести работу по следующим направлениям:

- а) формирование трудовых умений и навыков в учебном процессе;
- б) повышение уровня экономических знаний за счет улучшения межпредметных связей.

Основной задачей трудового воспитания учащихся это потребности и умения жить и трудиться в условиях рыночной экономики. Поэтому воспитание бережливости, предприимчивости, формирование убеждений, деловитости невозможно без включения учащихся в процесс производительной деятельности, так как коллективное выполнение тех или иных заданий повышает чувства ответственности и долга, позволяет повысить производительность труда.

Другой важной задачей трудовой подготовки является вовлечение учащихся в техническое творчество, так как техническое творчество включает учащихся в различного рода расчеты, и, анализ технического творчества учащихся дает возможность понимать понятия затрат времени, материалов, трудовых усилий и электроэнергии [1, с.143].

Таким образом, учащиеся должны не только иметь общее представление о методах хозяйствования, но и владеть практическими умениями и приемами бережливости, экономности, расчетливости. Важное условие для всестороннего развития личности имеет также экономное отношение ко времени.

Суть закона экономии времени заключается в том, чтобы сократить рабочее время на производство продукции. Экономия рабочего времени складывается из экономии и живого, и овеществленного труда. Под понятием живым понимается труд, затраченный на производство продукции, под овеществленным – труд, затраченный в прошлом.

Следует отметить, что сбережение рабочего времени увеличивает долю свободного времени, необходимого для развития личности. Поэтому, сбережение времени способствует не только росту общественного производства, но и создает более широкие возможности для всестороннего развития личности. В этом законе отражается связь, которая существует между производительностью труда, развитием личности и обществом.

Неумение использовать свое свободное время общественно полезной деятельностью рано или поздно приводит к недисциплинированности, неорганизованности и к правонарушениям. К.Д. Ушинский в свое время решительно осуждал такое «препровождение времени, когда человек остается без работы в руках, без мысли в голове, потому что в эти минуты портится голова, сердце и нравственность [6, с. 67].

Неудовлетворенность избранной профессией приводит к снижению производительности труда, является одной из серьезных причин текучести кадров, повышает затраты государства на переучивание людей. Поэтому профориентационную работу в школе можно считать одним из основных направлений трудовой подготовки учащихся. Для воспитания разумных потребностей, необходимо знать и учитывать интересы, стимулы и ценностные мотивы и привычки молодых людей. Поэтому важно научить учащихся измерять личные интересы со своим трудовым вкладом и реальными

важностями общества. Необходимо для учащихся создавать такие условия, где они могли трудиться и оценить стоимость трудовых усилий, затраченных на ее производство.

Главным условием формирования экономического сознания является развитие экономического мышления, которое выступает в двух взаимосвязанных уровнях: теоретическом и эмпирическом.

Теоретическое экономическое мышление – это воспроизводство сознанием людей их экономических отношений в форме экономических идей, категорий теорий, понятий. Эмпирическое осмысление и усвоение учащимся экономических знаний – это переработка экономической информации и критическое применение их в реализации конкретных экономических задач. Эти два уровня в единстве создают предпосылки для возникновения у личности чувства хозяина процесса производства, которому чужда расточительность и бесхозяйственность.

Экономическое мышление предполагает в труде высокую ответственность, предприимчивость, творческий поиск путей, ведущих к наилучшему результату при наименьших затратах. Важнейшей чертой экономического мышления является деловитость. Личность может достичь такого уровня мышления тогда, когда научится мыслить категориями экономической науки, отражающими процессы и явления в экономике (т.е. производство товаров, сфере услуг и т.д.) и когда у личности будут сформированы потребность, желание, убеждение в необходимости применять полученные знания на практике.

Решая вопрос – включение учащихся в настоящий производственный процесс, необходимо включить учащихся всех возрастов в реальную экономическую деятельность. В связи с этим Нисимчук отмечает, что «Экономическая деятельность учащихся – это сознательное применение на практике сформированных экономических знаний, умений и навыков и проявление экономически значимых качеств личности. Она имеет большое значение в формировании экономического мышления» [5, с.127].

О воспитании у учащихся предпринимательских качеств он далее пишет что: «Под формированием экономически значимых качеств личности понимают трудовую и общественную деятельность по повседневному использованию на практике усвоенных экономических знаний и убеждений. Методика контроля сформированности экономических качеств основана на системе проверочных работ, включающих задания, сознательно организованных бесед, опросов и экономические наблюдения.

Процесс экономического воспитания должен осуществляться не только с учетом общепедагогических принципов, но и на основе специфических, присущих ему принципов, которые бы отражали цель трудового воспитания и определяли главные его направления. Эти принципы вытекают из закона затраты времени, который тесно связан со всей системой экономических законов, действующих в стране. Отсюда берут свое начало следующие специфические принципы трудового воспитания:

- принцип экономии рабочего (учебного) времени;
- принцип экономии труда;
- принцип экономии вне рабочего (учебного) времени;
- принцип экономии результатов труда и природных богатств.

Экономия рабочего (учебного) времени есть нечто иное, как экономия труда.

В настоящее время воспитательная система образовательных учреждений направлена на организацию целей воспитания учащихся в новых экономических условиях. К классификации элементов воспитательного процесса существует различный подход:

- определяющие направления, способствующие формированию основных общественно значимых качеств личности (экономическое, трудовое, нравственное и др.);
- выделяющие в структуре формирования личности духовное (умственное) и физическое развитие;
- раскрывающие основные формы воспитательного процесса, такие, как семейное, дошкольное, школьное (вузовские), трудовое и другие.

Трудовое воспитание учащихся связано с другими составными частями воспитательной системы. Каждая составная часть воспитания, непосредственно

способствуя развитию одних экономических качеств влияет на формирование более значимых. Например, нравственное и идейное воспитание также в должной степени формируют экономически значимые качества трудового воспитания. В идейном и экономическом воспитании используются и идеологические и экономические средства воздействия на личности. Экономическое воспитание предполагает овладение экономическими знаниями и научной организации труда. Оно способствует формированию конкретных экономических знаний о содержании и принципах организации экономической жизни и о экономической политике государства. В результате экономического воспитания у учащихся расширяется система понятий экономических взглядов, суждений и выводов, на основе которых вырабатывается основные идейные убеждения. Учитель, осуществляя экономическую подготовку, готовит их к трудовой, экономической и общественно-политической деятельности и участия в укреплении и развитии экономики страны.

В основе потребностей трудового воспитания лежат экономические стимулы. Труд является первой жизненной необходимостью человека, и в процессе труда удовлетворяет материальные и духовные потребности. Трудовая подготовка формирует материальные и духовные потребности, приводя их в соответствие с экономическими возможностями.

Трудовое воспитание неотделимо от экономического воспитания, так как именно в труде проверяются экономические знания, формируются такие важные качества как организованность, ответственность, дисциплинированность и другие нравственные качества человека. Осуществление экономического воспитания в процессе труда позволяет придать деятельности учащихся творческий характер.

Трудовое воспитание готовит учащихся взаимодействию с природой и тем самым способствует получения продукта труда для удовлетворения своих нужд, а экономическое воспитание готовит их к организации процесса труда с целью экономии времени, т.е. оно связано с созданием условий, обеспечивающих его высокую эффективность, распределения и употребления, материальных благ. В процессе экономического воспитания учащиеся вооружаются экономическими знаниями, вырабатывается у них экономические умения и навыки для участия в производстве материальных благ.

Мотивация поведения в нравственном воспитании непосредственно связана с экономической целесообразностью, так как нравственные установки исходят из социально-экономических отношений. Все составные части воспитания решают общие задачи сознательной ответственности формирования отношения к труду и собственности формирует у учащихся такие экономически значимые качества как бережливость, экономическую расчетливость и деловитость. Формирование у учащихся экономически значимых качеств личности происходит на основе экономических знаний, умений, навыков и связано с экономическими потребностями общества.

Следует отметить, что экономическое воспитание также связано с правовым воспитанием и правосознанием, включающее правовые нормы и требования общества, отраженные в юридических законах.

Формирование правосознания, высокой правовой культуры и правомерного поведения молодого поколения осуществляется в единстве с подготовкой молодежи к трудовой жизни. Правовое воспитания положительно влияет не только на производству, но и на распределении, потреблении и обмене материальных благ и показателями экономической деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Исоев, С. Опыт и народные традиции в трудовом воспитании детей в семье: дис. ... канд. пед. наук\ Исоев Саидахмад. – 1983. – 143с.
2. Кадыров, К. Дидактические аспекты применения информационных технологий обучения в вузе\ К. Кадыров. – Душанбе: 2006. – 134.
3. Лутфуллоев, М. Национальная педагогика таджикского народа\М Лутфуллоев. – Душанбе, 2015. – 704 с. (на тадж.яз.).

4. Миралиев, А.М. Система профессионального ориентации и трудового воспитания школьников\ А.М. Миралиев. – Душанбе: Ирфон, 2004.–258 с.
5. Нисимчук, А.С. Экономическое образование школьников\ А.С. Нисимчук – М.: Просвещение, 1991. – 127с.
6. Учебные планы общеобразовательных школ Таджикистана на 2009 – 2010 гг. – Душанбе, 2009. – 67 с.

УДК 371.3

ЗАРУРИЯТИ ИСТИФОДАИ МОДЕЛҲОИ ИТТИЛООТӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

МУРОДОВ Маскурбек Келдибекович – муаллими калони кафедраи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ ва барномарезии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон, ш. Хуҷанд, мкр-н. 17, хонаи 1. **E-mail:** murodzoda_maskurbek@mail.ru, **тел.:** + (992) 92 765 10 49

Дар мақола мафҳуми модел, моҳияти моделиронӣ ва намудҳои он, инчунин истифодаи самараноки моделиронии компютерӣ дар соҳаҳои гуногун махсусан соҳаи маориф мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф қайж кардааст, ки истифодаи моделҳо дар рушди илмҳои техникӣ аҳамияти аввалиндараҷа дорад.

Дар мақола муаллиф оид ба нақши моделиронии иттилоотӣ дар замони муосир ва зарурияти вориднамоии он ба ҳама соҳаҳо, аз ҷумла ба соҳаи маориф маълумот додааст. Муаллиф ҳадафи ошкор намудани роҳҳои фаълсозии раванди таълим ва муайян кардани моҳияту аҳамияти истифодаи моделиронии иттилоотиро дар ташаккули салоҳияти касбии хонандагон ва донишҷӯёни донишгоҳ, таҳқиқ намудааст. Ҳамчунин, дар мақолаи илмӣ нақши моделиронии иттилоотиро дар баланд бардоштани савияи дониш, малака, мубодилаи иттилоот дар раванди таълимии хонандагон ва донишҷӯён зарур будани истифодаи он ибрози андеша карда аст.

Важҳои асосӣ: модел, раванд, объект, моделиронӣ, моделиронии иттилоотӣ, моделиронии компютерӣ, моделиронии математикӣ.

НЕОБХОДИМОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ МОДЕЛЕЙ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС

МУРОДОВ Маскурбек Келдибекович – старший преподаватель кафедры информационно-коммуникационных технологий и программирования Таджикский государственный университет права, бизнеса и политики, г. Худжанд, мкр-н. 17, дом 1, **E-mail:** murodzoda_maskurbek@mail.ru, **тел.:** + (992) 92 765 10 49

В статье рассматривается понятие модели, сущность моделирования и его виды, а также эффективное использование компьютерного моделирования в различных сферах, особенно в образовании. Автор отмечает, что использование моделей имеет первостепенное значение в развитии технических наук.

В статье приводятся информация о роли информационного моделирования в современных условиях и необходимости его интеграции во все сферы, в том числе и в образовании. Автор исследует способы активизации образовательного процесса, а также определения сущности и значимости использования информационного моделирования в формировании профессиональных компетенций студентов вуза. В статье, также, рассматривается роль информационного моделирования в повышении уровня знаний,

умений, обмена информацией в образовательном процессе и необходимость его использования.

Ключевые слова: модель, процесс, объект, моделирование, информационное моделирование, компьютерное моделирование, математическое моделирование.

THE NEED TO USE INFORMATION MODELS IN THE LEARNING PROCESS

MURODOV Maskurbek Keldibekovich – Senior Lecturer of the Department of information and communication technologies and programming of the Tajik State University of Law, Business and Politics, Khujand city, 17, microdistrict, building 1, **E-mail:** murodzoda_maskurbek@mail.ru, **Phone:** + (992) 92 765 10 49

The article discusses the concept of a model, the essence of modeling and its types, as well as the effective use of computer modeling in various fields, especially in education. The author notes that the use of models is of paramount importance in the development of technical sciences.

In the article, the author provides information on the role of information modeling in modern times and the need for its integration into all areas, including education. The author investigates the purpose of identifying ways to activate the educational process, as well as determining the essence and significance of the use of information modeling in the formation of professional competencies of university students. The scientific article also discusses the role of information modeling in increasing the level of knowledge, skills, information exchange in the educational process of students and the need for its use.

Key words: model, process, object, modeling, information modeling, computer modeling, mathematical modeling.

Моделиронӣ яке аз усулҳои дарк кардани олам мебошад. Мафҳуми моделиронӣ ба кадрӣ имкон мураккаб буда, миқдори калони усулҳои моделирониро аз ташкили моделҳои табиӣ (нусхаҳои майда ё калони объекти ҳақиқӣ) сар карда то барориши формулаҳои математикӣ дар бар мегирад.

Барои ҳодисаҳои гуногун ва равишҳои усулҳои гуногуни бамавқеъи моделиронӣ бо мақсади таҳқиқ ва дарк кардан мавҷуд аст.

Объекте, ки дар натиҷаи моделиронӣ ҳосил мешавад, модел (намуна) номида мешавад. Бояд маълум бошад, ки он тамоман объекти ҳақиқӣ буданаш шарт нест. Он метавонад формулаи математикӣ, пешниҳоди графикӣ ва ғайраҳо бошад. Аммо он қомилан нусхаи аслиро дар мавриди омӯзиш ва тавсиф иваз карда метавонад [2, с.276-280].

Чунончи модел монанди аниқи нусхаи аслии бошад ҳам, лекин бисёртар дар моделҳо ягон ҳел элементҳои заруриро тадқиқот аз нав бавучуд оварда мешавад, бо боқимондаҳо беъэтиноӣ менамоянд. Он моделро соддатар менамояд. Лекин аз тарафи дигар, сохтани модели аниқи нусхаи аслии масъалаи мушкил аст. Масалан, агар рафтори объект дар шароити қайҳон моделиронӣ шавад. Гуфтан мумкин аст, ки модел – ин усули муайяни тасвири олами ҳақиқӣ аст.

Моделиронӣ барои ду мақсади асосӣ истифода бурда мешавад:

1. васеъкунии дониши мо дар бораи муҳит;
2. коркарди протсессҳои самаранокии истехсолот /балоихагирии механизмҳо, асбобҳо, технологияҳо, протсессҳо /.

Моделиронӣ се марҳиларо мегузарад:

- 1) Сохтани модел
- 2) Омӯзмши модел
- 3) Истифодабарии натиҷаҳои тадқиқот дар амал ва /ё тасвияти ҳулосаҳои назариявӣ.

Намудҳои моделиронӣ хеле зиёданд. Якчанд мисолҳо дар бораи намудҳои модел:

1) Моделҳои математикӣ. Ин моделҳои аломатие, ки таносуби ададии муайянро тавсиф мекунад.

2) Моделҳои графикӣ онҳоеро дар бар мегиранд, ки тавассути намоиши ашё, равандҳо ё падидаҳои воқеӣ дар рӯи қоғаз, филм, слайд, намоиш ва ғайра ба даст оварда мешаванд.

3) Моделҳои тақлидӣ. Имконияти мушоҳида кардани дигаргунии рафтори элементҳои системаи модел, гузаронидани санҷиш (эксперимент) бо дигаргунии баъзе параметрҳои онро медиҳад.

4) Моделҳои физикӣ бояд чунин моделҳоеро дар бар гиранд, ки ба таҳқиқи объектҳои воқеӣ имкон медиҳанд, аммо бо нусхаи калон ё камшудаи объект, масалан, планетарий, обанборҳои хурд, моделҳои сохтмон, моделҳои ҳавопаймоҳо ё мошинҳои шинокунанда ва ғайра.

Дар болои сохтани модел, мутахассисони гуногуни соҳаҳо кор карда метавонанд, чунки дар моделиронӣ мавқеи алоқаҳои баёнифаннӣ калон аст.

Дар шароити имрӯза, аксарият муассисаҳои таълимӣ тибқи барномаи таълимӣ вобаста ба самти: технологияи информатсионӣ, барномасозӣ, барномасозии муҳандисӣ, ки асоси ин самтҳо ро моделсозии компютерӣ ва дигар намудҳои моделсозӣ ташкил медиҳад.

Боиси қайд аст, ки аҳамияти моделсозии компютерӣ, оид ба гузаронидани таҷриба ва корҳои тадқиқотӣ хеле бузург аст. Агар ин таҷрибаҳо пештар барои муҳандисон муяссар гашта бошад, ҳоло ин таҷрибаҳо дар соҳаи маориф, балоихагирӣ, тарроҳӣ ё интиҳоби параметрҳои оптималӣ алоқаманданд мебошад. Истифодаи компютер дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсон: дар идоракунии, тарроҳӣ, таҳхис, таълим, иқтисодӣ ва дигар соҳаҳо нақши бузург дорад.

Истифодаи моделиронии компютерӣ дар чараёни таълим оид ба омӯзиши объектҳо, таҳияи моделҳо аз тарафи хонандагон ё донишҷӯён самарабахшии омӯзишро афзоиш медиҳад.

Истифодаи компютер барои моделсозии системаҳо ва равандҳои гуногун, рушди назорати оптималӣ ба он далел хоҳад дод, ки яке аз бахшҳои илми компютерӣ ва таҷҳизоти компютерӣ ба яке аз фаъолиятҳои зарурӣ ва муқаррарӣ табдил меёбад.

Моделсозӣ дар бисёр намудҳои фаъолияти инсон истифода мешавад, раванди тарҳрезии моделиронӣ аз навъи модели интиҳобшуда вобаста аст. Айни замон шумораи зиёди моделҳо мавҷуданд: математикӣ, оптималӣ, функционалӣ, иттилоотӣ ва ғайра. Пас аз худ намудани усулҳо ва воситаҳои муосир барои моделсозӣ дар таҳсилот, муассисаҳои гуногуни таълимӣ, дастурҳои омӯзиши барои донишҷӯён аҳамияти калон дорад.

Дар натиҷаи омӯзиши усулҳо ва воситаҳои моделсозии муосир чунин натиҷаҳо ба даст овард:

- омӯхтани намудҳои модели истифодашуда ба монанди: математикӣ, функционалӣ, иттилоотӣ, педагогӣ;

- ба даст овардани малакаҳои амалӣ оид ба таҳия намудани моделҳо дар асоси гузоришҳои пешниҳодшудаи барномаҳо;

- Пайдокунии маълумот оид ба забонҳои моделсозии GPSS, UML;

- Шиносои бо методи коркарди модел;

- оид ба воситаҳои моделсозии объектҳо, системаҳо ва равандҳо тасаввурот пайдо намудан;

Усулҳо ва воситаҳо барои моделсозии муосир» имконияти ба даст овардани технологияҳои информатсионии муосир дар соҳаи моделсозии объектҳо, система ва равандҳо, беҳтар гардидани самаранокии кори он ба моделсозии системаҳои педагогӣ оварда мерасонад.

Моделҳо дар шакли формулаҳои математикӣ, расмҳо, сохтор, аломатҳо, иттилооти матнӣ инъикос ёфта ва дигар шаклҳои объектҳо ва системаҳо, ки дар чараёни тадқиқот объекти аслиро иваз мекунанд истифода мешаванд.

Ба ибораи дигар, модел ин тарзи содда намудани монандии объекти воқеӣ мебошад[5,с.101-105].

Модел ҳамчун инъикоси муҳимтарин хусусиятҳо, хосиятҳо ва муносибатҳои ашё, системаҳо, равандҳо ё ҳодисаҳои атрофи олам фаҳмида мешавад. Азҳуд намудан, донишҷӯ ё санҷидани модел як раванди моделсозӣ аст. Масалан модели математикӣ, ки бо истифода аз вобастагии аломатҳои математикӣ сохта шудааст, ҳамчун модел истифода шуда, пас аз омӯзиши он дар компютер низ моделиронӣ мебошад.

Моделсозӣ ин истифодаи моделҳо барои муайян ё такмил додани хусусиятҳо ва оқилона роҳҳои сохтани объектҳои нав мебошад.

Моделсозӣ яке аз категорияҳои асосии назарияи дониш мебошад, ки ба он ҳама тадқиқоти илмӣ, ҳам назариявӣ ва ҳам таҷрибавӣ асос ёфтаанд.

Таҷриба (аз лот. Experimentum озмоиш) - таҷдиди объекти дониш, санҷиши гипотезаҳо. Аз ин рӯ, озмоиши ҳисоббарорӣ ё моделсозӣ бояд ҳамчун шинохт ё омӯзиши ашё, ҳодисаҳо, равандҳо ё системаҳо тавассути омӯзиши моделҳо дар компютер фаҳмида шавад.

Таҷрибаи ҳисоббарориро омӯзиши моделҳои объектҳо, системаҳо, ҳодисаҳо ва равандҳо тавассути моделсозии онҳо дар компютер бо нақшаи тадқиқоти пешакӣ бо мақсади омӯзиши таъсири параметрҳои мушаххас ба ин системаҳо бояд фаҳмид. Дар ин ҳолат моделсозӣ ҳамчун татбиқи моделҳои объектҳо, системаҳо, ҳодисаҳо ва равандҳо дар компютер тавассути сохтани алгоритмҳо ва таҳияи барномаҳо дар яке аз забонҳои алгоритмӣ ва ҳалли онҳо тавассути компютер фаҳмида мешавад.

Система маҷмӯи унсурҳои, ки дар муносибатҳо ва робитаҳо бо якдигар алоқаманданд.

Системаҳо метавонанд моддӣ ва абстрактӣ бошанд. Ба системаҳои моддӣ, масалан, системаҳои табиати ғайриорганикӣ (физикӣ, химиявӣ, техникӣ), системаҳои табиати зинда (системаҳои биологӣ, организмҳо ва ғайра) ва системаҳои иҷтимоӣ (ассотсиатсияҳо ва сохторҳои иҷтимоӣ, системаҳои иқтисодӣ, комплексҳои истеҳсоли дохил мешаванд). Системаҳои абстрактӣ мафҳумҳо, гипотезаҳо, назарияҳо ва ғайраҳоро дар бар мегиранд.

Системаҳои мураккаби динамикӣ мавзӯи тадқиқот ва омӯзиши кибернетика буда - илм дар бораи қонунҳои умумии сохтори системаҳои мураккаби назорат мебошанд; - илм дар бораи қонунҳои умумии қабул, нигоҳдорӣ, интиқол ва табдил додани иттилоот дар системаҳои мураккаби назорат. Умуман, кибернетикаро метавон ба техникӣ, биологӣ ва иқтисодӣ тақсим кард. Ба ҳамин монанд, моделҳо метавонанд техникӣ, биологӣ ва иқтисодӣ бошанд.

Раванд - пайдарпаии ҳодисаҳои тағирёбанда, ки аз таҳияи чизе, маҷмӯи амалҳои пайдарпай барои расидан ба натиҷа иборат аст.

Барои тасдиқи зарурати сохтан ва фаҳмидани моделҳо мо чанд мисол меорем.

Пеш аз сохтани бино, меъмор модели онро дар андозаҳои хурд, масалан, аз мукабҳо месозад, то аз нуқтаи назари эстетикӣ ва ҷи гуна он ба рельефи атроф мувофиқат кунад.

Муаллим аз плакат сохтори компютерро шарҳ медиҳад, ки онро модели графיקии дастгоҳи компютерӣ низ номидан мумкин аст.

Ҳамин тариқ, ҳамаи моделҳо метавонанд барои мақсадҳои зерин истифода шаванд:

1. Барои фаҳмидани он, ки ҷи гуна объекти мушаххас ҷойгир шудааст, сохтор, хосиятҳои асосӣ ва робитаи он бо олами атроф.

2. Омӯхтани тарзи идоракунии объект, система ё раванд бо мақсади муайян кардани усулҳои беҳтарини идоракунии.

3. Татбиқи усулҳо ва шаклҳои таъсир ба объект, раванд ё ҳодиса.

4. Интиҳоби нақшаи беҳтарин аз пешниҳодҳо ё амалҳои гуногун.

Чуноне, ки дар қисми боло қайд карда шуд моделҳоро ба намудҳои графיקӣ физикӣ, математикӣ ва иттилоотӣ тақсим менамоем.

Моделҳои иттилоотӣ маълумтарин мебошанд. Модели иттилоотӣ ҳамчун маҷмӯи бузурги фаҳмида мешавад, ки дорои ҳама маълумоти зарурӣ дар бораи объектҳо ва равандҳои мавриди омӯзиш мебошанд. Луғати энциклопедии математикӣ мафҳуми модели иттилоотиро боз ҳам васеътар муайян мекунад: модели иттилоотӣ моделест, ки дар он

ходиса ё объекти мавриди омӯзиш дар шакли равандҳои интиқол ва коркарди иттилоот ва параметрҳои худӣ модел инчунин он ҷузъҳо дар шакли рақамӣ, матнӣ ё дигар сигнал пешниҳод карда мешаванд. Модели иттилоотӣ ин объекти ивазкунандае мебошад, ки дар шароити муайян объекти аслиро иваз карда, хосиятҳо ва хусусиятҳои навро таҷдид мекунад. Модели иттилоотӣ дорои имкониятҳои зиёд мебошад. Чадвали дарсҳо модели иттилоотии раванди таълим буда, дар шакли чадвал пешниҳод карда мешавад. Ҳамзамон, А.Р. Ершов, ки информатикаро ҳамчун як илми алоҳида тавсиф мекунад, чунин мешуморад, ки модели иттилоотӣ барои омӯзиши қисмҳои ҷаҳон сохта шудааст [7, с.71-75].

Объект, ходиса, раванд ва зухуроти дигари ҳар гуна табиат танҳо пас аз пешниҳоди он дар шакли матн бар алифбои ниҳой барои коркарди компютер дастрас мешаванд. Ин назарро модели иттилоотӣ меноманд.

Модели иттилоотиرو дар омӯзиш ё шинохти системаҳои мураккабтарин истифода бурдан мумкин аст, масалан, корхонаҳо, соҳаҳо, кассаҳои гуногуни чиптафурӯшӣ, раванди таълим дар муассисаҳои таълимӣ ва ғайра.

Барои моделсозӣ бояд чунин унсурҳои зеринро ба инобат гирифта лозим аст: объекти моделсозӣ ва модели, ки дар он таҳқиқот гузаронида мешавад.

Дар марҳилаи аввал, объекти асли барои мавҷудияти робитаҳои муҳимтарин ва ба кадри зарурӣ таҳлил карда мешавад.

Дар марҳилаи дуввум, модел мавзӯи асосии таҳқиқот бо формулаҳо, муодилаҳо ва ғайра ба ҳисоб меравад.

Дар марҳилаи сеюм, пас аз гузаронидани таҳқиқот, параметрҳои аз модел гирифташуда ба объект интиқол дода мешаванд.

Марҳилаи чорум тафтиши параметрҳои мебошад, ки бо истифода аз модели барои сохтани версияи ниҳойи объект, таҷдид ё назорати он ба даст оварда шудаанд.

Умуман моделсозӣ равандест, ки дар он пас аз гузаронидани таҳқиқот барои таҷдид ва густариши дониш дар бораи объекти моделсозӣ таҳқиқот такрор карда мешавад. Дар айни замон, нишон додани як соҳаи фаъолияти инсон душвор аст, ки моделсозӣ истифода намешавад. Умуман, барои ҳар як система бояд модели худро дошта бошад, моделсозӣ бояд пеш аз таҷдиди ҳар як лоиҳаи техникаӣ сурат гирад.

АДАБИЁТ

1. Алейников, В.В. Подготовка студентов к использованию компьютерных технологий в профессиональной деятельности: автореф. Дис.канд.пед.наук. / В.В. Алейников.—Брянск,1998.—С.9

2. Азимова, Н.С. Модели салоҳиятҳо дар системаи кредитии таҳсилот: коркард, таҷдид ва истифода. Паёми донишгоҳи миллии.-№8.- 2018.С.276-280. ISSN 2074-1847.

3. Алдушонков, В.Н. Влияние компьютерных технологий обучения на формирование познавательной самостоятельности студентов: автореф. дисс. канд. пед. наук/В.Н. Алдушонков.-Брянск, 2001.-1 8с.

4. Туев, Ш.Ш. Инновации в подготовке студентов к применению информационно-коммуникационных технологий // Вестник Таджикский национальный университет (Научный журнал). Душанбе 2016, №3/4 (205). С.273-279. ISSN 2074-1847.

5. Шарипов, Ф.Ф. Педагогические особенности формирования информационной культуры студентов при изучении курса информатики. Дис. ... канд. пед. наук. Курган-Тюбе, 2008. 197 с.

6. Бобозода, А. А. Информатизация образования - основа эффективного управления знаниями студентов. материалы Международной научно-практической конференции. ЧУДПО «Научно-исследовательский и образовательный центр». Казань, 2020

7. Махмудов, И.М. Нақши омӯзгор ва технологияи информатсионӣ дар ташаккули салоҳиятнокии раванди таълими хонандагони синфҳои ибтидоӣ [Матн] / И.М. Махмудов // «Роҳнамои омӯзгор» (маҷаллаи таълимӣ-методӣ), №2 соли 2020. Саҳифаи 71-75.

БА ТАВАЧЧУҶИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» мақолаҳои олимони соҳаи педагогика, устодони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, мушовирон, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва унвонҷӯёни ватанино хоричӣ ба таъб расонида мешаванд.

Ба хотири беҳбуди фаъолияти маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» зарур мебуд, ки мақолаҳо ба шакли зерин ба идораи маҷалла пешниҳод карда шаванд: хатман бо хулосаи мухтасар (резюме) ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ, мақола дорои сарлавҳа бошад, маълумоти мухтасар дар бораи муаллиф (ному насаб, унвони илмӣ, вазифа ва ҷойи қор), шарҳ - номгӯи мақола ва адабиёти истифодашуда ба шакли хаттӣ ва электронӣ (дар диск ё флешка) ва як нусха мақола ба таври ҷопи принтерӣ пешниҳод карда шавад.

Маводи мақола ҳаматарафа санҷида шуда бошад.

Мақола бояд ба шакли компютери Times New Roman Tj – 14 таҳия шавад.

Андозаи қоғаз: А - 4. Ҳошия: аз боло ва поён – 2, 5 см., тарафи чап – 3 см., рост – 1,5 см., андозаи ҳуруф – 14, фосилаи байни сатрҳо: 1,0.

Мақолаҳо дар давоми сол қабул карда мешаванд. Ба мақола шарҳи мухтасари муҳтаво ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ илова карда мешаванд. Шарҳи мухтасари муҳтаво дар оғоз ва адабиёти истифодашуда дар охири мақола оварда мешаванд.

Ҳайати таҳрири ҳақ дорад мақоларо бо назардошти талаботи маҷалла қабул ва кӯтоҳ кунад ва ё рад намояд. Мақолаҳо, ки пештар дар дигар нашрияҳо ба таъб расидаанд, қабул карда намешаванд. Дастхатҳо барои тақриз арзёбӣ мешаванд ва муаллиф дар мавриди зарурат ба муҳтавои он ошно мегардад.

Ба мақолаҳои унвонҷӯёну аспирантон тавсияи роҳбарони илмиашон зарур аст.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Вестник Академии образования Таджикистана» печатаются статьи учёных педагогов, преподавателей ВУЗ-ов, методистов, учителей средних общеобразовательных учреждений, аспирантов, местных и зарубежных соискателей, содержащие результаты исследований по педагогическим наукам.

При отправке статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила: размер статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотаций на таджикском, русском, и английском языках.

Для подготовки статьи должен использоваться текстовый редактор Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (шрифт Times New Roman Tj 14, формат А-4, интервал одинарный, поля: верхнее и нижнее -2,5 см, левое-3 см, правое - 1,5 см;), все листы статьи должны быть пронумерованы.

Сверху страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилии автора (авторов). Ниже название организации, адрес. Далее через строку следует основной текст.

К статье прилагается резюме на таджикском, русском и английском языках с указанием названия статьи. Текст резюме приводится в начале статьи, список использованной литературы в конце.

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Статьи аспирантов и соискателей принимаются с рекомендациями научных руководителей.

NOTES FOR THE AUTHORS

The scientific journal «Bulletin of the Academy of Education of Tajikistan» publishes articles by scientific educators, university professors, methodologists, teachers of educational institutions, graduate students of local and foreign applicants containing the results of research on pedagogical sciences.

When submitting articles to editorial board the following rules should be observed: the size of the article should not exceed 10 pages of computer text, including texts, tables, bibliography, drawings and annotation texts in Tajik, Russian and English.

For the preparation of the article should be used the text editor Microsoft Word.

An electronic version remains simultaneously with the printout of the article. The manuscript must be printed on a computer font Times New Roman TJ 14, format A-4 single spacing, upper and lower margins 2,5 sm, left 3 sm, right 1,5 sm and all the pages should be paginate.

At the top of the page in the center of the sheet is the title of the article, below after one interval the initials and surname of the author. Below is the name of the organization and address.

The main text follows through the given line. The article offers a summary in Tajik, Russian and English with title of article. The text of the summary is given at the beginning of the article, list of references at the end.

Editorial board reserves the right to make reductions and editorial changes to the article.

Articles do not comply with these rules are not accepted.

Articles of graduate students and applicants are accepted with the recommendations of supervisors.

**ПАЁМИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН / Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ
ва таълимию методӣ. – Душанбе, 2021. - № 4 (41). – 124 с.**

Сармуҳаррир:	<i>Бобизода Ф. М.</i>
Муовини сармуҳаррир:	<i>Каримзода М.Б.</i>
Котиби масъул:	<i>Муҳиддинзода Б.</i>
Муҳаррири матни тоҷикӣ:	<i>Гулмадов Ф.</i>
Муҳаррири матни русӣ:	<i>Ҷонмаҳмадова Г.Ш.</i>
Муҳаррири матни англисӣ:	<i>Абдуллозода М.И.</i>
Муҳаррири техники:	<i>Муҳиддинзода Б.</i>
Саҳифабанд:	<i>Ҳайдаров Р.</i>

Муассис: Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

**ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА / Научно-просветительский
и учебно-методический журнал, 2021. - № 4 (41). – 124 с.**

Главный редактор:	<i>Бобизода Г. М.</i>
Зам. главного редактора:	<i>Каримзода М.Б.</i>
Ответственный секретарь:	<i>Муҳиддинзода Б.</i>
Редактор таджикского текста:	<i>Гулмадов Ф.</i>
Редактор русского текста:	<i>Джонмамадова Г.Ш.</i>
Редактор английского текста:	<i>Абдуллозода М.И.</i>
Технический редактор:	<i>Муҳиддинзода Б.</i>
Верстка:	<i>Ҳайдаров Р.</i>

Учредитель: Академия образование Таджикистана

**BULLETIN OF ACADEMY OF EDUCATION OF TAJIKISTAN/
Scientific-educational and metodical Journal, 2021. - №4 (41). – 124.**

Chief Editor:	<i>Bobizoda GH.M.</i>
Deputy Chief Editor:	<i>Karimzoda M.B.</i>
Executive Secretary:	<i>Muhiddinzoda B.</i>
Tajik Text Editor:	<i>Gulmadov F.</i>
Russian Text Editor:	<i>Djanmakhmadova G.Sh.</i>
English Text Editor:	<i>Abdullozoda M.I.</i>
Technical Editor:	<i>Muhiddinzoda B.</i>
Verska:	<i>Haidarov R.</i>

Founder: The Academy of Education of Tajikistan

*Ба матбаа 09.03.2022 сунорида шуд. Ба чоп 11.03.2022 имзо шуд.
Коғазӣ офсетӣ. Андозаи 60x84 1/8 чузъи ч. и. 15,5. Теъдод 100 нусха. Сунориши №7
Дар матбааи «Таъминот -55», кӯчаи А. Навоӣ 13 чоп шудааст.*

*Сдано в печать 09.03.2022. Подписано к печати 11.03.2022. Печать офсетная.
Формат 60x84 1/8 Условно-печатный лист - 15,5. Тираж - 100. Заказ № 7.
Издательство «Таминот -55», 7734024, улица А. Навои, 13*

*Download in Print 09.03.2022. Posted on 11.03.2022. Offset printing.
Size 60x84 1/8 Printer's sheet - 15,5. Edition - 100. Assignment № 7.
Publishing office "Taminot-55", 7734024, 13 A. Navoi Str.*